

**Klager vedrørende suspensjon av stemmeretten til norske
fattigunderstøttede borgere i forbindelse med
kommune- og stortingsvalg fra 1898 til 1903**

– myndigheter og menigmanns første erfaringer med at bistand
fra fattigvesenet gav grunnlag for midlertidig tap av stemmerett

Helle Tvedt

HIS 4090L – Masteroppgave i historie for lektorprogrammet

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Våren 2022

© Helle Tvedt

2022

Klager vedrørende suspensjon av stemmeretten til norske fattigunderstøttede borgere i forbindelse med kommune- og stortingsvalg fra 1898 til 1903

– myndigheter og menigmanns første erfaringer med at bistand fra fattigvesenet gav grunnlag for midlertidig tap av stemmerett

<https://www.duo.uio.no>

Forord

Takk til alle ved IAKH ved UiO. Jeg vil si at enhver forelesning og ethvert seminar jeg har deltatt på har vært en inspirerende, lærerik, utfordrende, og uforglemmelig opplevelse på flerfoldige forskjellige vis.

Takk til alle de som anket inn klagesaker til Stortinget etter valgene i 1898, 1900, 1901 og 1903. Uten dem hadde jeg visst ubeskrivelig mye mindre om fattigunderstøttelse som grunnlag for stemmerettssuspensjon. Skulle ønske vi kunne treffes, og at jeg kunne høre dem legge ut fra A til Å om alle fasettene ved deres opplevelse av å bli suspendert og av å klage.

Takk til Marthe Hommerstad og Jannike Wehn Hegnes ved Stortingsarkivet som har vært unikt behjelpelige, vennlige og tålmodige når jeg har stilt spørsmål på mail og vært på arkivbesøk. Takk også til Anders Nilsen, rådgiver ved Bergen byarkiv, og til Jolanta Akre, arkivar ved Riksarkivet i Oslo, for god hjelp og inspirerende engasjement.

Takk til historieprofessor Eirinn Larsen som tok seg tid til en appelsin og en kaffekopp for å snakke om stemmerett og suspensjonsbestemmelser, og som tipset meg om islandske Ragnheidur Kristjánsdóttir som har skrevet om temaet sett fra Islandske forhold. Takk også til Kristjánsdóttir for imøtekommenhet og for å ha delt upublisert materiale med meg.

Takk til alle på kollokviegruppe som har lest og kommentert. En spesiell takk til mine medstudenter Sigrid som alltid leser mine tekster med sitt skarpeste blikk, og til Carina for varm støtte da jeg stod foran ei skrivekneik. Takk også til min venn Nina – lite hadde vært like fornøytelig om jeg ikke hadde fått gå gjennom studieårene med akkurat deg ved min side.

Takk til mine to vidunderlige, vittige, rause, nysgjerrige, skravlende og vitebegjærlige barn. Takk for at dere vil høre om historie i mang en sammenheng og for at dere har godtatt at det til tider har vært historiebøker og notater over hele sofaen, på stuegulvet, på tegnebordet deres, på kjøkkenbenken og til og med på badekarkanten. Og selv om jeg har trivdes godt nedsunket i gamle utgaver av *Stortingsforhandlinger*, er jeg takknemlig for at dere også har dratt meg ut av dem, og inn i blant andre Klaus Hagerup, Roald Dahl og J. K Rowlings magiske romaner som vi sammen har pløyd oss lykkelige gjennom de siste årene.

Til sist den inderligste takken av alle. Hjertelig, hjertelig takk til min enestående veileder, historieprofessor Hilde Sandvik – for meg er det ingen over, og nesten ingen ved siden. Du er ett av mine største forbilder som historiker, som pedagog og som menneske, intet mindre.

Sammenfatning

Mot slutten av 1800-tallet kom det inn i norsk valglovgivning en bestemmelse som sa at borgere som hadde mottatt økonomisk hjelp fra fattigvesenet, skulle miste stemmeretten midlertidig. Den som ikke var fullt ut selvhjulpen, var ikke verdig en plass i velgerkorpset. Bestemmelsen ble først innført i formannskapslovene av 1896, to år senere for stortingsvalg i Grunnloven og deretter presisert i lov om manntall og stortingsvalg. Grunnlovsfestet var også retten til å *klage* på stemmerettssuspensjon. Historiografien på området, som hovedsakelig belyser klagesaker etter 1912, viser at innsigelser fra borgere spilte en rolle i årene frem mot Stortingets opphevelse av suspensjonsbestemmelsen i 1919.

Enkeltmenneskers protest hadde altså påvirkningskraft. Bestemmelsen påvirket også enkeltmennesker – og klagene er en kime til en dypere forståelse av de suspenderte borgernes livssituasjon og deres opplevelse av å være plassert utenfor det demokratiske beslutningsfellesskapet. I denne oppgaven vektlegges klagesaker fra de aller første årene da det å motta fattighjelp skulle utløse suspensjon av stemmeretten; ved kommunevalgene i 1898 og 1901 samt ved stortingsvalgene i 1900 og 1903.

Ved å kartlegge og studere konkrete stemmerettstvister vedrørende fattigunderstøttede borgere i forbindelse med disse fire valgene, blir det klart at implementeringen av den aktuelle bestemmelsen ikke gikk knirkefritt sett fra hverken myndighetspersoners eller menigmanns perspektiv. Ikke alle i valgapparatet hadde en omforent forståelse av hvordan suspensjonsbestemmelsen skulle praktiseres. Valglovgivningen var i beste fall dunkel på enkelte sentrale områder, og det var derfor ikke nødvendigvis en enkel affære å orientere seg i reglene for stemmerettssuspensjon og klageinngivelse. Dette fikk i flere tilfeller uheldige konsekvenser for borgeres reelle klageadgang og for deres rettssikkerhet.

Samtidig, ved å legge til grunn undersøkelser av klager og kommunikasjonslinjene mellom de autoritetene som skulle administrere klageinstitusjonen mellom 1898 og 1903, blir det tydelig at flere myndighetspersoner også aktivt viste solidaritet med understøttede og suspenderte borgere. Mange manntallsførere, valgstyremedlemmer, fullmaktskomitémedlemmer og stortingsrepresentanter tok suspensjonssakene på alvor og lot seg engasjere på de understøttedes vegne. Dette utvider og forsterker norske og nordiske historikers tidligere funn av at understøttede borgere som opplevde å få stemmeretten suspendert, kunne bli imøtekommet av solidariske og handlekraftige myndighetspersoner.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	1
1.1 Bakgrunn	2
1.2 Problemstilling og avgrensning	5
1.3 Kilder, teori og metode	7
1.4 Aktualitet	8
1.5 Historiografi	9
1.6 Oppgavens struktur	11
2.0 Lovgivning vedrørende stemmerett, suspensjon og klageadgang	13
2.1 Stemmerett, valgmanntall og klageadgang i den norske Grunnloven av 1814	13
2.2 En egen valglov i 1828 – noe mer detaljerte regler for klageinngivelse	14
2.3 Stemmerett, suspensjon og klagerett i formannskapslovene av 1896 og 1901	16
2.4 Lov om manntallsføring og stortingsvalg av 1900 og 1903	18
2.5 Valglovgivningen sett fra tre ståsteder	20
2.5.1 Valglovgivningens bestemmelser sett fra myndighetspersoners perspektiv.....	20
2.5.2 Valglovgivningens bestemmelser sett fra de suspendertes perspektiv.....	22
2.5.3 Valglovgivningens føringer for de som ville klage på andres oppføring i manntallet	23
2.6. Kapitteloppsummering	24
3.0 Protester mot suspensjon og manntallsføring – trinn og typologi	25
3.1 To hovedformer for klage	25
3.1.1 Øvrig klagevariant	29
3.2 Anker	29
3.3 Limbo i loven	31
3.4 Gode benevnelser?	33
3.5 Kapitteloppsummering	35
4.0 De aller første klage- og ankesakene som nådde Stortinget	36
4.1 Et sveip over ankesaker fra tiden før 1898	38

4.2 Ankesaker vedrørende understøttede i forbindelse med kommunevalget i 1898	39
4.2.1 Ankesakene fra 1898 sett under ett; erfaring med uklare regler og vilkårlighet	47
4.3 Ankesaker vedrørende understøttede i forbindelse med stortingsvalget i 1900	49
4.3.1 Ankesakene fra 1900 sett under ett; lignende problemstillinger som to år tidligere	56
4.4 Ankesaker vedrørende understøttede i forbindelse med kommunevalget i 1901.....	57
4.4.1 Ankesakene fra 1901 sett under ett; ingen suspenderte borgere anket selv	60
4.5 Ankesaker vedrørende understøttede i forbindelse med stortingsvalget i 1903	61
4.5.1 Ankesakene fra 1903 sett under ett; myndighetspersoner berøres og engasjeres	67
4.6 Ankesakene vedrørende understøttede fra 1898 til 1903 sett under ett	67
4.7 Et sveip over suspensjonsbestemmelsen og ankesaker i tiden etter 1903	69
4.8 Kapitteloppsummering	71
5.0 Suspensjonsbestemmelsen sett fra myndighetspersoners ståsted	73
5.1 Hvem var de aktuelle myndighetspersonene?	74
5.2 Manntallsførere	74
5.3 Fattigbestyrere	76
5.4 Lokale valgstyrever og lokalpolitikere	77
5.5 Fullmaktskomiteen og stortingsrepresentantene	78
5.6 Justisdepartementet, Indredepartementet og Kirke departementet	80
5.7 Statistikk	82
5.8 Kapitteloppsummering	83
6.0 I den suspendertes sko	85
6.1 Hvem var i kategorien <i>de fattigunderstøttede</i> ?	86
6.2 Hvem var i kategorien <i>suspendert på grunn av mottatt fattigunderstøttelse</i> ?	87
6.3 Å være understøttet og ekskludert fra beslutningsfellesskapet; i Nordisk perspektiv.....	88
6.4 Hindringer på hjemmebane som hindring for protest mot suspensjon?	90
6.5 Borgernes tilgang på valglovgivningens bestemmelser	91

6.6 Kapitteloppsummering	93
--------------------------------	----

7.0 Konklusjon 94

7.1 Dobbel utestengelse	95
-------------------------------	----

7.2 Sprik i klagelandskapet – innsats for og forkludring av en åpen klageadgang	96
---	----

7.3 Hindre for de suspenderte	97
-------------------------------------	----

7.4 Veien videre	98
------------------------	----

7.5 Hvorfor denne historien?	99
------------------------------------	----

Litteratur og kilder 101

Vedlegg

Vedlegg 1 – Digitalisert materiale; sidenummerering samt søkefunksjon	110
---	-----

Vedlegg 2 – Tabell over klager inngitt av Arbeiderpartiet i Bergen i 1900	113
---	-----

Tabeller

Tabell 1. Ankesaker i forbindelse med kommunevalget 1898 vedrørende stemmerettssuspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse	48
---	----

Tabell 2. Ankesaker i forbindelse med stortingsvalget 1900 vedrørende stemmerettssuspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse	52
---	----

Tabell 3. Ankesaker i forbindelse med kommunevalget 1901 vedrørende stemmerettssuspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse	58
---	----

Tabell 4. Ankesaker i forbindelse med stortingsvalget 1903 vedrørende stemmerettssuspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse	62
---	----

Tabell 5. Klage på suspensjon av syv fattigunderstøttede bergensere i forbindelse med stortingsvalget i 1903, inngitt på initiativ fra av representantskapet for Det norske arbeiderparti ved Franzen-Eidsvold (tabellen utgjør vedlegg 2)	113
--	-----

1.0 Innledning

Den 9.juli 1898 fant kvæfjordingen Nils Hansen Øinæs frem skrivesakene. Det var noen måneder til det skulle avholdes kommunevalg og da ønsket han å avgi sin stemme. Kanskje hadde Øinæs undersøkt manntallet da det lå ute for gjennomsyn i mai måned, og oppdaget at hans stemmerettsstatus ikke var som han forventet. Eller så hadde han på annet vis blitt oppmerksom på at ikke alt var i orden. Det viste seg nemlig at han ikke var ført opp i valgmanntallet.¹ Manntallsførers og formannskapets begrunnelse for at Øinæs var slettet fra manntallet var at han hadde «nydt fattigunderstøttelse».² Bestemmelsen om at økonomisk bistand fra fattigvesenet skulle føre til suspensjon av stemmeretten til borgere som mottok understøttelse, var nytt av Formannskapsloven av 1896. Øinæs var imidlertid uenig i at han var å anse som fattigunderstøttet.³ Derfor tok han denne sommerdagen pennen fatt og formulerte en klage til valgstyret i Kvæfjord.

Han hadde muligens lest formannskapsloven, eller fått med seg kunngjøringer i forbindelse med myndighetenes valgforberedelser, der det ble opplyst om at borgere hadde mulighet til å komme med innsigelser vedrørende manntallsførselen dersom de fant «sig eller andre urettelig opført eller forbigaaet».⁴ Øinæs argumenterte i sin klage mot at han var registrert som fattigunderstøttet. Fattigvesenet hadde riktignok ytt ham bistand, men ikke fordi hans evne til å forsørge seg selv og familien til vanlig var utilfredsstillende. Den økonomiske støtten fra det offentlige var tildelt ham på grunn av ekstraordinære omstendigheter, nemlig i forbindelse med betaling for sønnen Bernhards opphold på institusjon. I Øinæs klagebrev står å lese: «Som enhver ved, kunde jeg ikke faa have mit barn hjemme. Skolestyret med loven i haand, tog ham fra mig [...]».⁵ Her refererte han til «Lov om abnorme Børns Undervisning» som sa at det offentlige var ansvarlig for at alle barn fikk skolegang.⁶ Videre gjorde Øinæs det klart at han krevde å få tilbake plassen i manntallet; når

¹ Indst. S. XXIV. 1898/99. I *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1898/99. Sjette del. Bind A. Indstillinger til Stortinget*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri. Årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitaliserte utgivelsen: s.1363. I selve innstillingen: Post 14, s.15. Lenke [her](#). Denne innstillingen i fotnoter heretter: Indst. S. XXIV. 1898/99. Se også Vedlegg 1 – Digitalisert materiale; sidenummerering samt søkefunksjon. Kommentar om nummerering av sidene i innstillinger trykket i Stortingsforhandlinger.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ «27 Juli. Lov indeholdende Forandringer i Lov af 14de Januar 1837 om Formandskaber paa Landet.». *Samling af Love: enamerede paa femogfirtiende ordentlige Storthing. 1896. Udgivne og med henvisninger forsynede av Otto Mejlænder*. Kristiania: B. T. Mallings Boghandles Forlag, 1896. § 3, s.80-81. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: Formannskapsloven for landet av 1896

⁵ Indst. S. XXIV. 1898/99. s.15

⁶ «Lov om abnorme Børns Undervisning af 8de Juni 1881.». *Lov om Almueskolevæsenet paa Landet af 16de mai 1860 med senere Tillægslove (herunder Lov om Abnorme Børns Undervisning)*, Departementsskrivelser m.M. Kristiania: E. C. Bjørnstad & Co.s Bogtrykkeri, 1883. §§ 1 og 3, og § 6, s.36-39. Lenke [her](#).

valget skulle gå av stabelen til høsten, ville han frem til stemmeurna. Formannskapet og lensmannen i Kvæfjord kommune i Troms amt møttes for å gjennomgå manntallet 18.juli valgåret 1898.⁷ Øinæs protest stod da på agendaen. Klagen til tross, valgstyret vedtok at Øinæs ikke fortjente status som stemmeberettiget i valgmanntallet.⁸

Senhøstes samme år anket Øinæs valgstyrets kjennelse inn for Stortinget, slik han etter Grunnlovens § 55 var berettiget til. I ankebrevet adressert Stortinget fortsatte han sin argumentasjon for at suspensjon av hans stemmerett var feil: «Den mig ydede fattigunderstøttelse bestaar i, at fattigkassen [...] har maattet yde 1/3 af de udgifter, som har været forbundet med mit aandsvage barns ophold paa Sæthres institut ved Bergen».⁹ Sønnen Bernhard ble plassert ved dette instituttet da han var 16 år gammel, og han bodde der til han døde på vårparten i 1898, altså noen måneder før Øinæs først initierte klage på stemmerettssuspensjon.¹⁰

Anker på lokale valgstyres kjennelser i stemmerettstvister skulle først innom fullmaktskomiteen til behandling, så også Øinæs'. Deretter kunne ankene vurderes i Stortinget i plenum, basert på fullmaktskomiteens innstillinger. Komiteen gav Øinæs medhold; han hadde urettmessig blitt fratatt retten til å stemme. Komiteen påpekte at den særskilte understøttelsen sønnen Bernard hadde behøvd, ikke kunne regnes som utbetalt til foreldrene; dermed kunne den heller «ikke udelukke barnets fader fra stemmeret i henhold til §2 i formandskabsloven av 1896».¹¹ Imidlertid la fullmaktskomiteen avgjørende vekt på at Øinæs klage var datert ni dager etter klagefristens utløp – derfor konkluderte de med at saken «ikke [gir] anledning til forføining fra stortingets side».¹² Da komiteens innstilling senere ble behandlet i Stortinget, falt ingen bemerkninger om Øinæs sak; innstillingen ble vedtatt enstemmig uten noen kommentar eller diskusjon blant stortingsrepresentantene.¹³

1.1 Bakgrunn

Kvæfjordingen Nils Hansen Øinæs var én av de aller første norske borgere som opplevde å få stemmeretten suspendert fordi han var registrert som fattighjelpsmottaker da kommunevalget i 1898 gikk av stabelen. To år forut hadde det nemlig, samtidig med en relativt omfattende

⁷ Indst. S. XXIV. 1898/99. s.15

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortings Forhandlinger 1898-99. Syvende del, inneholdende Forhandlinger i Stortinget.* Kristiania: Centraltrykkeriet, 1899. s.498-500. Øinæs sak er innstilt som post 14, s.499. Votering, s.500. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: *Stortingsforhandlinger 1898-99, vol.48, syvende del.*

stemmerettsutvidelse, kommet inn i §2 i formannskapslovene en tilleggsbestemmelse vedrørende stemmerettskvalifikasjon. Der het det at de norske borgere som «i det sidste Aar have nydt Understøttelse av Fattigvæsenet», ikke var å regne som stemmeberettigede.¹⁴ Øinæs var imidlertid ikke alene; denne formen for stemmerettsuspensjon berørte tusener av understøttede borgere direkte ved at de mistet muligheten til å avgi stemme ved valgene rundt århundreskiftet mellom 18- og 1900-tallet.¹⁵ I likhet med Øinæs, fremmet en del av de som ble ekskludert fra beslutningsfellesskapet klage. Det er i disse klagenes farvann denne oppgaven vil forsøke å navigere.

Bestemmelsen om suspensjon av fattigunderstøttede kom altså først inn i formannskapslovene i 1896. To år senere, da alminnelig stemmerett for menn ble grunnlovsfestet, vedtok Stortinget også å inkludere et likt lydende parti i Grunnloven. Stemmeretten skulle suspenderes «ved at nyde eller det sidste Aar før Valget at have nydt Understøttelse af Fattigvæsenet»; slik lød grunnlovsparagraf 52 d fra og med 30.april 1898.¹⁶ Bestemmelsen kom inn i den grunnlovsparagrafen der tre øvrige grunner for suspensjon hadde stått siden 1814; stemmeretten skulle suspenderes for borgere som var under offentlig tiltale, som var blitt umyndiggjort eller som hadde gått konkurs. Argumentene for å hindre de fattigunderstøttede fra å delta i valg var forankret i de samme oppfatningene som lå til grunn for motstanden mot alminnelig stemmerett; en stemmeberettiget borger måtte være uavhengig og selvhjulpel.¹⁷ Det var vel å merke stønad fra det offentlige som fikk innvirkning på borgeres stemmerett, ikke økonomisk hjelp gitt av private initiativ.¹⁸

Innføringen av § 52 d i Grunnloven i 1898, samme år som innføringen av alminnelig stemmerett, innebar at mange menn fikk stemmeretten suspendert så og si i samme øyeblikk som de fikk den tildelt.¹⁹ Stemmerettssuspensjon rammet over 23 500 fattigunderstøttede

¹⁴ Formannskapsloven for landet av 1896, § 2

¹⁵ *Norges Officielle Statistik. Fjerde Række Nr.25. Statistik vedkommende Valgthingene og Valgmandstthingene 1900. Udarbejdet af J.Utheim. Udgiven af Det statistiske Centralbureau.* Kristiania, H. Aschehoug & Co, 1901. s.37-37. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: *Norges Officielle Statistik. Fjerde Række Nr.25. Og Norges Officielle Statistik. Fjerde Række Nr.109. Statistik vedkommende Valgthingene og Valgmandstthingene 1903. Udarbejdet af J.Utheim. Udgiven af Det statistiske Centralbureau.* Kristiania, H. Aschehoug & Co, 1905. s.36-37. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: *Norges Officielle Statistik. Fjerde Række Nr.109.*

¹⁶ Norges Grunnlov. Paragraf 52 d og tilhørende tidslinje; 30.april, 1898. Hentet fra lovdata.no; lenke [her](#).

¹⁷ Steine, Bjørn Arne. «"Den, der er ude af Stand til at Sørge for Sig Sælv". Argumentene for og mot suspensjon av fattigunderstøttede 1874-1919». I Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919.* Oslo: Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press, 2019. s.68, 74, 95

¹⁸ Indst. S. XXIV. 1898. I *Kongeriget Norges syv og firtiende ordentlige Storhings Forhandlinger i Aaret 1898. Sjette del, bind A.* Kristiania, Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitaliserte utgivelsen: s.1498. I selve innstillingen: s.10. Lenke [her](#).

¹⁹ Hegnes, Jannike Wehn. «"idet jeg bestem nedlægger protest". Stortingets behandling av klager fra de suspenderte». I Hommerstad og Steine (red.) 2019. s.105

borgere ved stortingsvalget i 1900, og over 22 700 ved stortingsvalget i 1903.²⁰ Forårsaket av misforståelser om manntallsføring av de suspenderte rundt om i valgdistriktene, finnes ikke helt sikre data angående antall suspenderte fattigunderstøttede i forbindelse med kommunevalgene i 1898 og 1901, men mye tyder på at det også disse årene, i hvert fall i 1901, kan ha berørt om lag 20 000 borgere.²¹ Disse tusener av suspenderte fattigunderstøttede hadde lovfestet rett til å klage, på lik linje med de som var suspendert av andre grunner. Helt siden 1814 hadde Grunnloven stadfestet at borgere skulle ha anledning til å få stemmerettstvister behandlet i lokale valgstyres, og om ønskelig, anke valgstyrets kjennelse til Stortinget.²²

Den borgeren som opplevde å få merknad i valgmanntallet om at han var suspendert fordi han hadde mottatt fattigunderstøttelse, kunne altså klage egenhendig. Også borgere som selv var stemmeberettigede, men som ønsket å bistå en suspendert medborger med å klage, kunne gjøre det. Formannskapslovene av 1896 og 1901 samt lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903 åpnet også opp for en tredje variant av klageinngivelse, nemlig muligheten for at borgere kunne komme med innsigelse mot at en medborger han mente *burde* vært suspendert på grunn av mottatt fattigstønad, uriktig hadde fått status som stemmeberettiget.²³

De første årene etter at den aktuelle suspensjonsbestemmelsen kom inn i formannskapslovene av 1896 og i Grunnloven av 1900, stod den uendret. Fra 1904, og med jevne mellomrom frem til da Stortinget i 1919 vedtok å oppheve bestemmelsen om stemmerettssuspensjon for understøttede, kom det inn lempelser i valglovgivningen på dette punktet.²⁴ Den første oppmykningen kom med formannskapslovene av 1904; der fremgikk det at borgere som hadde fått økonomisk støtte fra det offentlige fordi de hadde hatt behov for legehjelp, skulle slippe suspensjonsanmerkning i valgmanntallet.²⁵ I 1908 ble Grunnloven endret slik stønad gitt til borgere som hadde trengt hjelp med å betale for sykehusinnleggelse eller skolemateriell til barna sine, ikke skulle få innvirkning på mottakerens stemmerettsstatus.²⁶ I 1916 kom ytterligere en lempelse inn i Grunnloven; understøttelse ytt

²⁰ *Norges Offisielle Statistik. Fjerde Række Nr.25. Og Norges Offisielle Statistik. Fjerde Række Nr.109.*

²¹ *Statistik vedkommende kommunevalgene i 1901 og delvis valgene i 1898. Udarbeidet af Tallak Lindstøl.* Udgivet af Justis- og Politi-Departementet. Kristiania: W. C. Fabritius & Sønner A/S, 1903. s.9. Lenke [her](#). Og *Norges Offisielle Statistik. V.61. Kommunevalgene 1907 med opplysninger om valgene i 1901 og delvis i 1904.* Utgitt av Det statistiske Centralbureau. Kristiania, H. Aschehoug & Co, 1908. Lenke [her](#).

²² Norges Grunnlov. Paragraf 55, og tilhørende tidslinje. Hentet fra lovdata.no, lenke [her](#).

²³ Formannskapslovene av 1896 og 1901, § 3, lenke [her](#) og [her](#). Og lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 6, lenke [her](#) og [her](#). For nærmere kildehenvisninger til disse fire lovene; se kapittel 2.

²⁴ Steine 2019, s.95. Og Bergkvist, Johanne og Unn Hovdhaugen. *En stjerne i marginen. Seks fattige kvinners kamp for stemmeretten.* Utgitt av Oslo Byarkiv. Oslo. 2020. s.204-205

²⁵ Ibid., s.204

²⁶ Ibid., s.205

eldre, syke og arbeidsledige skulle ikke virke suspensivt på mottakerens stemmerett. Til tross for lempelsene var titusenvis berørt av suspensjonsbestemmelsen, ved stortingsvalget i 1915 hele 47 000 borgere; kvinner utgjorde da nesten to tredjedeler av de suspenderte.²⁷

Historiker Johanne Bergkvist og kulturhistoriker Unn Hovdhaugen har vist at enkeltmenneskers klager i forbindelse med suspensjon av fattigunderstøttedes stemmerett fremmet rundt 1916, i kombinasjon med andre faktorer, på sikt fikk betydning for at bestemmelsen ble opphevet i 1919.²⁸ Jeg setter meg fore å kaste sterkere lys over de aller første årene da suspensjon av fattigunderstøttede kom inn i valglovgivningen, og før første lempelse kom til i 1904. Grep mange borgere da sjansen til å klage på suspensjon, og hadde innsigelsene noen virkning? Målet for det følgende er å få en bedre forståelse av fattigunderstøttedes klageadgang i praksis og å belyse behandlingen slike innsigelser fikk i de ovennevnte institusjonene.

1.2 Problemstilling og avgrensning

Målet for denne oppgaven er å studere hvordan muligheten til å komme med innsigelser på stemmerettssuspensjon ble brukt av borgerne. Spørsmål jeg søker besvart er hvordan de fattigunderstøttede i praksis orienterte seg om og benyttet seg av klageadgangen, især ankeadgangen. Videre granskes hvordan myndighetspersoner forvaltet de suspendertes rett til å klage og anke ved de fire første valgene der fattigunderstøttede eksplisitt var ekskludert fra velgerkorpset: ved kommunevalgene i 1898 og 1901 samt stortingsvalgene i 1900 og 1903. I og med at administrasjonsapparatet ved kommune- og stortingsvalg var relativt likt, er det naturlig og hensiktsmessig å behandle klagebehandling og inngivelse av anker i forbindelse med lokalvalg og stortingsvalg sammen.²⁹ Andre elementer som vil bli belyst i det videre, er *initiativtakere* bak klager og anker, *omfanget* av ankesaker samt potensielle hindringer som lå i veien for at fattigunderstøttede borgere protesterte på å få stemmeretten suspendert.

Den overordnede problemstillingen som ligger til grunn for undersøkelsene lyder: *Hva var de involverte aktørers reelle handlingsrom når det gjaldt protest mot suspensjon av stemmerett på grunnlag av å ha mottatt understøttelse fra fattigvesenet?*

²⁷ Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine. «Innledning – Fra egnethet til rettighet». I Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press. Oslo. 2019. s.8

²⁸ Bergkvist, Johanne og Unn Hovdhaugen. *En stjerne i marginen. Seks fattige kvinners kamp for stemmeretten*. Oslo: utgitt av Oslo Byarkiv, 2020. s.169-172

²⁹ Mykland, Liv og Kjell-Olav Masdalen. *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Kommunene*. Oslo: Universitetsforlaget, 1987. s.40

Frasen *de involverte* inkluderer myndighetspersoner, både ansatte og folkevalgte, de suspenderte selv og andre som klaget på vegne av, eller på, medborgere som var blitt suspendert. Med *handlingsrom* sikter jeg til hva slags muligheter aktørene så og benyttet seg av. Jeg ser på konkrete og diffuse føringer i valglovgivningen, og begrensninger de involverte aktørene kan ha møtt i praksis. Møtte initiativtakere bak klager og anker også støtte og hjelp? Slurv i forvaltningen og feiltolkning av lover, og for eksempel det å la være å benytte seg av rettigheter, hører også innunder hva jeg ser på som handlingsrom, selv om ikke alle slike faktorer nødvendigvis var planlagte, bevisste og kalkulerter handlinger.

Angående geografisk avgrensning er å bemerke at undersøkelsene i all hovedsak foregår i norsk kontekst. Klage- og ankesaker fra flere steder over hele landet kartlegges og drøftes. De tilgjengelige, og de utilgjengelige kildene, har bestemt den geografiske avgrensningen. Den tidsmessige avgrensningen for oppgaven er rundt regnet fra og med da stemmerettssuspensjon for understøttede kom inn i formannskapslovene i 1896 frem til og med 1903 som var året da det siste valget før lempelsene kom til, ble avholdt. Det interessante med å ta for seg de aller første årene suspensjon av fattigunderstøttede var inkorporert i loven, er at det på den tiden ikke fantes noen tradisjon for å klage på å være utestengt fra valg på grunn av mottatt økonomisk stønad fra det offentlige. Vel å merke kom klagen angående understøttede og stemmerett inn i en etablert klagetradisjon. Men myndighetene møtte for første gang enkeltmenneskene som var direkte berørt av suspensjon på grunn av akkurat mottatt fattigstønad. Borgerne måtte også for første gang forholde seg til fattigunderstøttelse som en uttalt begrensning for stemmerettssuspensjon. Finnes det indikasjoner på at myndighetspersoner og menigmann ikke var tilfredsstillende informert om potensielle praktiske konsekvenser av implementeringen av den nye suspensjonsbestemmelsen? Var valgapparatet forberedt på at nye grupper borgere ville benytte seg av klage- og ankeretten etter 1896?

Det er ryddig med noen presiseringer om hvilket perspektiv jeg vil betrakte klagelandskapet fra. Ambisjonen for dette studiet av Norges fortidige suspensjonsbestemmelser er hovedsakelig å få et inntrykk av hvordan de fattigunderstøttede opplevde det å stå utenfor beslutningsfellesskapet fordi de ikke var såkalt selvhjulpne, og hvordan de kan ha opplevd det å eventuelt skulle våge seg frempå med en klage eller en anke. Parallelt vil oppgaven søke å belyse rollen til de myndighetspersonene som var i befatning med suspensjonsbestemmelsene, klagerne og klagen. Myndighetspersoners tolkning og håndheving av valglovgivningen, samt deres holdninger og makt, granskes og drøftes. Undersøkelsene av myndighetspersonenes rolle vil stadig trekkes opp mot ønsket om å se

tydeligere hva slags innvirkning de hadde på borgerne som opplevde å bli fratatt stemmeretten midlertidig. For eksempel ser jeg på forutsetningene lensmenn og magistrater hadde for å gjøre et etterrettelig arbeid med valgmannstallene, og deretter på hvordan disse forutsetningene kan ha påvirket de suspendertes klageadgang, og i forlengelsen av det, deres rettssikkerhet. Med andre ord; tidvis går veien til forståelse av hvordan det var å være i de suspendertes sted, gjennom å studere myndighetspersonenes praksis.

1.3 Kilder, teori og metode

Valglovgivningen danner det grunnleggende utgangspunktet for studiet av borgere og myndighetspersoners handlingsrom når det gjaldt stemmerettssuspensjon og protest. Studier av øvrige lover, eksempelvis *lov om abnorme børns undervisning* og *sundhedsloven*, hjelper til med å utfylle bildet av suspensjonsbestemmelsen. Vel vitende om at lovverk er en normativ kilde, har jeg søkt å utvide forståelsen av de suspendertes klage- og ankeadgang ved å studere bevart dokumentasjon på manntallsføringsarbeid og klagebehandling i arkiver. Jeg ser for eksempel til avskrifter av lokale valgstyres forhandlingsprotokoller innsendt til og bevart i Stortingsarkivet, og til enkelte klagebrev sendt fra borgere til lokale valgstyres som er bevart i Statsarkivet i Oslo.³⁰ Utover det ligger digitalisert kildemateriale vedrørende ankebehandlingen i fullmaktskomiteen og i Stortinget til grunn for undersøkelsene; fullmaktskomiteens innstillinger av ankesakene er trykt og utgitt i Stortingsforhandlingene og de er digitalisert på Nasjonalbibliotekets og Stortingets hjemmesider. For øvrig har jeg gransket referat av korrespondanse mellom instanser involvert i valgavvikling som er trykket i utgivelser som *Almindelig norsk lovsamling*.

En uttalt ambisjon for oppgaven er som nevnt å nå aspekter ved de fattigunderstøttedes opplevelse av å stå utenfor det politiske beslutningsfellesskapet. Drømmekilder i så henseende ville vært avisinnlegg, personlige brev eller dagbøker der understøttede borgere utbroderte om sin erfaring med å få stemmeretten suspendert i årene mellom 1898 og 1903. Slike kilder har det ikke lyktes meg å oppspore. Imidlertid har Knut Kjeldstadlis forskning vært viktig i denne sammenheng. Hans behandling av historiefagets potensielle nytte av antropologisk teori, men også forbehold som er påkrevet i en slik faglig sammenveving, har vært avgjørende i søken etter de understøttedes perspektiver.³¹ Også Kjeldstadlis forskning innen det mentalitetshistoriske felt, samt hans drøftinger av handlingsteori som fruktbart i

³⁰ Slike brev var det ytterst få av i det arkivmaterialet etter manntallsførere i østfoldsområdet som jeg fikk lete i, dog var det ett og annet; se denne oppgavens kapittel 3.

³¹ Kjeldstadli, Knut. «Historisk antropologi». *Historisk tidsskrift*, bind 68. Oslo: Universitetsforlaget, 1989

historiefremstillinger, har vært av betydning for noen av mine analyser.³² Jeg trekker også i noen grad på teori om *makt* og om *felleskap*. I søken etter å få et tydeligere inntrykk av hvordan det var å stå i de suspenderte fattigunderstøttedes sko, kombinerer jeg ovennevnte varianter av teori med tidligere norsk forskning på klagesaker fra 1912 og utover. Jeg skuler også til islandsk, dansk og svensk forskning på understøttede og stemmerettssuspensjon. Statistisk materiale vedrørende valgdeltakelse og fattighjelpsmottakere supplerer analysene.

En av de viktigste sidene ved mitt metodiske arbeid har vært å lage tabeller over klage- og ankesaker. Ved å trekke ut sentrale saksopplysninger fra fullmaktskomiteens relativt rikholdige og detaljerte innstillinger, og deretter sortere utvalgt informasjon som variabler i tabeller, ble det klart at man må operere med visse distinksjoner i både kartleggingen og analysene av ankesakene for å oppnå treffsikre funn. Ikke alle variablene lot seg innlemme i oppgaven grunnet praktiske begrensninger i word-formatet. Den informasjonen som ikke fikk plass i tabellene, omtales i brødteksten, men det var altså ved hjelp av systematisering i tabell at jeg oppdaget de variasjonene i saksbehandlingen av klagen som var av størst betydning å kommentere.

Etterarbeid etter fysiske arkivbesøk har bestått i å kategorisere og skrive korte notater om de relevante dokumentene jeg fant og fikk ta bilde av. Metodisk tilnærming til digitalisert kildemateriale har vært å anvende et korpus av søkeord; for å nevne et fåtall: *suspension*, *stemmeret understøttelse*, *fattigunderstøttelse*, *klage*, *anke* og *indanke*. Metodiske utfordringer i den forbindelse har det vært flere av.³³ Metodiske utfordringer på mer grunnleggende plan har vært at jeg fant få klager fra tidsrommet jeg ville undersøke i de fysiske arkivene, til tross for nitidig leting.³⁴ Jeg skiftet derfor beite og la digitalisert dokumentasjon fra fullmaktskomiteens ankebehandling til grunn for studiet av klagesaker mellom 1898 og 1903.

1.4 Aktualitet

I Norge i dag suspenderes ikke stemmeretten til borgere som havner i livssituasjoner der de ser seg nødt til å la seg ta imot av fellesskapets økonomiske sikkerhetsnett. Likevel er ikke temaet om hvem som er «skikket» til å ha stemmerett eliminert fra dagsordenen i det 21. århundret; blant annet publiserte Aftenposten i 2017 en kronikk signert to filosofer fra henholdsvis Universitetet i Stavanger og Universitetet i Bergen en fremtredende norsk

³² Se denne oppgavens kapittel 6 for nærmere referanser.

³³ For de praktiske utfordringene med digitalisert kildemateriale se: Se vedlegg 1 – Digitalisert materiale; sidenummerering og søkefunksjon. Utdypning av metodiske utfordringer; søkefunksjon kan gi upålitelig resultat.

³⁴ I Oslo byarkiv fant jeg valgstyreprotokoller kun fra 1909 og utover, i Arbeiderbevegelsens arkiv fant jeg ingen bevart korrespondanse om suspensjon av fattigunderstøttedes stemmerett.

samfunnsdebattant – der kom frem synspunkt som at «uansvarlige og irrasjonelle borgere har en moralsk plikt fra å avstå fra å stemme».³⁵ Også i andre nasjoner, som USA, finnes flere eksempler på at praktiske hindringer blir plassert i veien for fattige, eldre og straffedømte som gjerne vil frem til stemmeurna.³⁶

På det mest grunnleggende nivået er tematikken for denne oppgaven midlertidig tap av stemmerett for mennesker som har hatt behov for det offentliges bistand. En kan argumentere for at et overordnet tema er enkeltborgeres kamp for egne rettigheter og for likeverd. I så måte kan en trekke paralleller til det som i Norge siden 2019 har blitt hetende Nav-skandalen, der offentlig ansattes feiltolkning av lovverk over flere år har fått til dels vidtrekkende konsekvenser for en relativt stor mengde enkeltborgere.³⁷ Parallellen mellom trygdeskandalen og suspensjon og klageadgang for understøttede for over 120 år siden, kan sies å være at begge saker handler om en del borgere hvis rettigheter ikke blir ivaretatt på en forutsigbar og tilfredsstillende måte. Videre kan en se til dagsaktuelle saker som gjelder flyktninger i Norge. Ett eksempel er Mustafa Hasan som først fikk avslag på oppholdstillatelse i Norge hos Utlendingsnemnda, siden medhold i Oslo tingrett. Etter Hasans og hans medborgeres årelange, sterke engasjement, vant han kampen for å bli i landet. Det er utallige forskjeller mellom Hasans kamp for oppholdstillatelse i 2022 og fortidige understøttedes innvendinger mot stemmerettssuspensjon. Samtidig, i studiet av protest etter valgene mellom 1896 og 1903, fant jeg at myndighetspersoners motstridende og i flere tilfeller svært rigide vurderinger av klagesakene, gjorde situasjonen til den understøttede uforutsigbar. Likhetsstrekkene mellom Mustafa Hasans forfølgelse av sine rettigheter og understøttede borgeres innsigelser mot å bli suspendert er at begge sakene gjelder enkeltindivider som må orientere seg om hvilke handlingsalternativ som er tilgjengelige, som må mobilisere egne og kanskje andres krefter og som må stå opp mot et forholdsvis mektig og profesjonelt apparat for å vinne gjennom.

1.5 Historiografi

Inntil for få år siden var suspensjon av fattigunderstøttede i relativt liten grad behandlet i historieforskningen.³⁸ Imidlertid finnes det flere verker der suspensjon av fattigunderstøttede borgere nevnes, uten å være i sentrum for undersøkelsene; for eksempel hos Edvard Bull og

³⁵ Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine. «Avsluttende bemerkninger. Fra menneskerett til demokratiets undergang?». I Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine (red.). 2019. s.331-333. Hommerstad og Steine gjengir kronikk signert Jan Arild Snoen, Kristian Skagen Ekeli og Espen Gamlund, Aftenposten 21.07.17.

³⁶ Elster, Kristian. «Frykter hundretusener blir fratatt stemmeretten». nrk.no, publisert 02.11.18. Lenke [her](#).

³⁷ Krekling, David og Håvard Grønli. «Dette er trygdeskandalen». nrk.no, publisert 28.10.19. Lenke [her](#).

³⁸ Steine 2019. s.68

Rolf Danielsen.³⁹ Fattigunderstøttelse som suspensjonsårsak er blitt vist betydelig interesse de siste årene.

Historikerne Marthe Hommerstad og Bjørn Arne Steine står bak antologien *Stemmerettens grenser* fra 2019.⁴⁰ Den omhandler utestengelse fra demokratisk medbestemmelse på grunn av fattigdom og forskningen dreier seg hovedsakelig om §52 d som kom inn i Grunnloven i 1900. Antologien tar for seg den aktuelle paragrafen på flere plan; både på det politiske, praktiske, moralske, nasjonale og lokale plan. Flere artikler i denne utgivelsen har vært viktige for mine undersøkelser.

Historiker Jannike Wehn Hegnes bidrar i ovennevnte bok og er den historikeren som grundigst har tatt for seg klagen, klageprosessen og klagebehandlingen når det kommer til stemmerettssuspensjon og fattigunderstøttede i Norge.⁴¹ Wehn Hegnes tar særlig utgangspunkt i rogalendingen Halvor Romsloes opplevelse av å bli nektet å delta i stortingsvalget i 1912. Imidlertid er Romslo kanskje ikke fullt ut representativ for den gjengse suspenderte i og med at han faktisk ikke hadde mottatt økonomisk støtte fra fattigvesenet. Likevel er Wehn Hegnes artikkel med grundig redegjørelse for klageadgangen i Norge mellom 1900 og 1919, uvurderlig for min forståelse av feltet. Også Bjørn Arne Steines artikkel om argumentene for og mot suspensjon har vært betydningsfull i mitt arbeid da jeg har kunnet forankre noen funn fra mine empiriske analyser i Steines forskning.⁴² Fra historiker Johanne Bergkvist og kulturhistoriker Unn Hovdhaugens *En stjerne i marginen* har jeg hentet kunnskap om stemmerettssuspensjon, klageprosedyrer og ankebehandling.⁴³ Deres måte å inkludere klageinstitusjonen i historisk forskning på har jeg funnet inspirerende; de trekker frem enkeltmenneskers historier og skildrer deres vei fra de oppdaget at de var suspendert, til de fremmet klage med Kristiania Arbeiderparti i ryggen, og til de fikk endelig medhold eller avslag på sine ankesaker etter kommunevalget i 1916

Også historiker Frode Ulvunds forskning har vært nyttig i arbeidet med den foreliggende oppgaven. Han belyser engasjementet kommunepolitikere på Vestlandet viste på de fattigunderstøttede og suspendertes vegne.⁴⁴ Ved å studere kilder som

³⁹ Bull, Edvard. *Arbeiderklassen i norsk historie*. 2.utg. Tiden norsk forlag: Oslo, 1948. s.166. Og Danielsen, Rolf. *Det norske storting gjennom 150 år. Bind II*. Gyldendal. Oslo. 1964. s.46

⁴⁰ Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press. Oslo. 2019

⁴¹ Hegnes, Jannike Wehn. «"idet jeg bestemt nedlægger protest". Stortingets behandling av klager fra de suspenderte.» I Hommerstad og Steine (red.) 2019.

⁴² Steine 2019

⁴³ Bergkvist og Hovdhaugen 2020

⁴⁴ Ulvund, Frode. «"Berøvelsen af medborgerlige Rettigheder". Striden om røysterettsuspensjonen i Bergen 1900-1901.» I Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine (red.). 2019

kommuneforhandlinger, stortingsforhandlinger, lovverk og avisartikler, finner Ulvund at lokalpolitikkerne i Bergen i 1900 forsøkte å omgå Grunnlovens § 52 d på måter som ville føre til at færre hjelpetrengende fikk stemmeretten suspendert. Ulvunds undersøkelser er relevante for mitt arbeid da han viser at myndighetspersoner ved å ty til oppfinnsomhet, engasjement og handlekraft, utvidet sitt eget handlingsrom på en måte som ikke var selvsagt, forventet eller påkrevet. Artikkelen berører ikke formelle klager fra enkeltborgere vedrørende stemmerettssuspensjon, men Ulvund konsentrerer seg om den perioden jeg har vært mest interessert i, nemlig den tidlige fasen da suspensjonsbestemmelsen var virksom. Den danske historikeren Nina Javette Koefoed viser lignende tendenser til det Ulvund finner i Bergen, i Århus.⁴⁵ Av den grunn er også Koefoeds forskning nyttig for meg.

Professor i historie ved Universitetet på Island, Ragnheidur Kristjánsdóttir, har forsket på islendingers klager i forbindelse med stemmerettssuspensjon og fattigunderstøttede. Hennes forskning på temaet er i all hovedsak publisert i islandsk språkdrakt. Imidlertid har hun delt av sitt siste, foreløpig upubliserte forskningsmateriale vedrørende blant annet fattigunderstøttedes opplevelse av å stå utenfor det demokratiske, politiske beslutningsfellesskapet.⁴⁶

For øvrig har Anne-Lise Seips forskning på fattige og understøttede borgere vært uvurderlig for min forståelse av norsk sosialpolitikk i perioden som studeres i denne oppgaven.⁴⁷

1.6 Oppgavens struktur

I denne oppgavens kapittel to forankres stemmerettsregler, suspensjonsbestemmelser, klage- og ankerettigheter i kommunelovgivning, lov om manntall og stortingsvalg og Grunnloven. I kapittel tre redegjøres det for typografien i klagelandskapet – der argumenteres det også for at en finmasket inndeling av klagevariasjonene er kritisk for at videre analyser av klageadgang og ankebehandling i forbindelse med valgene i 1898, 1900, 1901 og 1903, skal bli presise. I kapittel fire redegjøres det mer systematisk for de konkrete ankesakene som nådde stortingsrepresentantenes bord etter de fire aktuelle valgene. Deretter følger en grundig undersøkelse av blant annet manntallsførere, valgstyremedlemmer,

⁴⁵ Koefoed, Nina Javette. «Maskulint medborgerskab. Politisk deltagende medborgerskab i Danmark mellem 1849 og 1915». I Nordberg, Kari H. og Hege Roll-Hansen, Erling Sandmo, Hilde Sandvik (red.). *Myndighet og medborgerskab. Festskrift til Gro Hagemann på 70-årsdagen 3.sept. 2015*. Oslo: Novus forlag, 2015. s.37-38

⁴⁶ Kristjánsdóttir, Ragnheiður. «Votes for women and the poor. The intersection of suffrage and poor law in Iceland 1916-1934». Upublisert artikkel, forberedt til Nordic Labour History Conference i København, 29.januar 2022. Artikkel sendt fra Kristjánsdóttir til meg, med tillatelse til å referere til den, på e-post 3.april 2022.

⁴⁷ Seip, Anne-Lise. *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal, 2.utg. 1994.

fullmaktskomitémedlemmer, departementsansatte og stortingsrepresentanternes rolle i forbindelse med valgavholdelse, suspensjon av fattigunderstøttede samt klage- og ankebehandling – dette i kapittel fem. Sjetten kapittel vies fullt og helt til ambisjonen om å se klageadgang fra de suspenderte fattigunderstøttedes utviklingspunkt.

Til sist her merknad om språket i oppgaven: Noen av setningene i denne oppgaven kan kanskje av og til gi leseren en følelse av å bli spent bein under. Noe av forklaringen på tidvis kronglete formuleringer er at det er *de borgerne som fikk stemmeretten suspendert fordi de var markert som mottakere av understøttelse fra fattigvesenet*, som er denne oppgavens hovedpersoner. Det blir ukorrekt å forenkle ved å skrive for eksempel *de fattige*, fordi mange av dem som fikk stemmeretten suspendert fordi de var registrert som fattighjelpsmottakere, ikke nødvendigvis var fattige – de kunne være i all hovedsak økonomisk selvbergede borgere, men ha kommet i en vanskelig situasjon på grunn av eksempelvis egen eller nære familiemedlemmers sykdom og derfor ha trengt en engangsstønning for å betale for medisiner eller sykehusopphold.

2.0 Lovgivning vedrørende stemmerett, suspensjon og klageadgang

Bestemmelser om stemmerett, manntallsføring, valgavholdelse og klagemuligheter som var gjeldende fra årene omkring 1898 og til rundt 1903, vil blir gjort greie for og delvis analysert i dette kapittelet. I noen grad trekkes valglovgivningens linjer lenger tilbake i tid. Især belyses føringene valglovgivningen la for borgerne som ønsket å klage i forbindelse med stemmerettssuspensjon på grunnlag av mottatt fattigunderstøttelse. Her redegjøres også for lover om hvordan myndighetspersoner skulle ivareta borgernes formelle rettigheter i valgsammenheng, og hvordan klagebehandlingen skulle administreres. Avslutningsvis i kapittelet vil lovverket bli lest fra tre forskjellige perspektiv, nemlig fra ståstedet til de som ønsket å klage på at de selv eller andre var oppført i valgmanntallet *med* suspensjonsanmerkning, fra ståstedet til de som ønsket å klage på at en medborger var oppført *uten* suspensjonsanmerkning, og fra ståstedet til myndighetspersoner, som eksempelvis manntallsførere og valgstyremedlemmer.

2.1 Stemmerett, valgmanntall og klageadgang i den norske Grunnloven av 1814

Valglovgivningen som var gjeldende ved århundreskiftet mellom 1800- og 1900-tallet, hadde sine røtter i Grunnloven av 1814. Det partiet av Grunnloven som omhandler borgerrett og lovgivende makt, altså lovens del C, innledes av § 49 – i denne paragrafen stadfestes det at folket utgjør den lovgivende makt ved Stortinget.⁴⁸ Hvem som utgjør *folket* i valgsammenheng har imidlertid variert gjennom tidene. For i påfølgende paragraf, § 50, nyanseres det inntrykket § 49 alene kunne gi av *folket* som en vid kategori som omfattet alle enhver. Det var mannlige borgere over 25 år med tilknytning til riket, gjennom bosetting, skatteytelse eller embetsmannstatus, som opprinnelig var berettiget en plass i velgerkorpset. Grunnloven presiserte skattekriteriet til skatt av matrikulert jord på landsbygda eller av borgerlig næring og eiendom i by.

Selv om en borger oppfylte disse kriteriene, kunne han fratras retten til å stemme. Grunnlovens § 52 stadfestet i 1814, i litra a, b og c, at stemmeretten skulle suspenderes henholdsvis i de tilfellene en borger hadde blitt anklaget «til Thinge for Forbrydelser», ved umyndiggjørelse eller ved konkurs.⁴⁹ I § 53 stadfestes det at stemmeretten ikke bare suspenderes, men *tapes* av blant annet de borgere som hadde vært dømt til tukthus eller gått i

⁴⁸ Constitution for Kongeriget Norge, 17.mai 1814, §49. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: Grunnloven av 1814.

⁴⁹ Ibid., § 52

fremmed makts tjeneste.⁵⁰ Den borger som hadde «kjøbt Stemmer, solgt sin egen Stemme eller stemt i flere end een Valgforsamling» tapte også stemmeretten.⁵¹

Regler for manntallsføring og valgavholdelse var nedfelt i Grunnloven av 1814. Manntall over stemmeberettigede innbyggere skulle føres av magistraten i kjøpstedene og av fogd og prest i prestegjeldene.⁵² Videre var det grunnlovsfestet at det skulle avholdes stortingsvalg hvert tredje år, at Grunnloven skulle leses opp før stemmeavgivningen tok til, og at om man ble forhindret fra å delta på valgdagen på grunn av for eksempel sykdom eller militærtjeneste, kunne man melde forfall og avgi stemme skriftlig i eget brev til valgstyret, en såkalt forfallsstemme.⁵³

Borgeres rett til å komme med innsigelser dersom de mente at ikke alt var i orden med manntallsførers vurdering av deres stemmerettsstatus, fikk plass i Grunnlovens § 55. Klage- og ankeretten var imidlertid formulert noe indirekte. «Stridigheter om Stemmeret afgjøres af [Valgforsamlingens] Bestyrere, hvis Kjendelse kan indankes for Storthinget», heter det i § 55.⁵⁴ Vi kan trekke ut av paragrafens ordlyd at dersom en uenighet om noens stemmerett oppstod, hadde de involverte mulighet til å bringe dette frem for det lokale valgstyret. Videre er det implisitt at valgstyret måtte avsi en kjennelse. Dersom ikke alle parter fant styrets kjennelse tilfredsstillende, kunne avgjørelsen ankes inn for Stortinget. Grunnlovsparagraf 55 presiserte ikke tidsfrister for klage- eller ankeinngivelse. Ei heller rommet den eventuelle formelle krav til innsigelsene. Presiseringer angående hvem som hadde mulighet til eller ansvar for å sende selve anken inn for Stortinget, var ikke inkludert i Grunnloven av 1814. Kunne den som initierte klagen selv sende anken direkte til Stortinget etter at valgstyret hadde avsagt kjennelse, eller måtte anken signeres og sendes av myndighetspersoner? Slike spørsmål gir ikke Grunnloven av 1814 svar på.

2.2 En egen valglov i 1828 – noe mer detaljerte regler for klageinngivelse

Det var ikke bare når det gjaldt spørsmål om klager og anker at Grunnloven var noe dunkel. Også den delen av Grunnloven av 1814 som tok for seg organisering av valg var nokså skissepreget.⁵⁵ Og selv om Grunnlovens forskrifter om valghandlingene av Riksforsamlingen

⁵⁰ Ibid., § 53

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid., § 51

⁵³ Grunnloven av 1814, § 54, § 56 og 60. Og Danielsen Rolf. *Det Norske Storting gjennom 150 år. Bind II. Tidsrommet 1870-1908*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1964. s.54-55

⁵⁴ Grunnloven av 1814, § 55

⁵⁵ Halvorsen, Marit. «§ 55». I Mestad, Ola og Dag Michalsen (red.). *Grunnloven: Historisk kommentarutgave 1814-2020*. Oslo: Universitetsforlaget, 2021. s.535-536.

og på første overordentlige Storting ble betraktet som tilstrekkelige, viste det seg i det første tiåret etter 1814 at det var behov for klarere og mer detaljerte bestemmelser om tilnærmet alle elementer i valgprosessen.⁵⁶ Etter mye diskusjon, så en egen valglov dagens lys i 1828.⁵⁷ Valgloven utdypet og konkretiserte Grunnlovens bestemmelser i forbindelse med selve valgavholdelsen og i forbindelse med for- og etterarbeid, som blant annet manntallsføring, opptelling av stemmer og lokale valgstyrsers innrapportering til Stortinget.⁵⁸

Klageretten var omtalt i Valgloven av 1828. De borgere som manntallsføreren ikke hadde ført inn i manntallet som stemmeberettiget, hadde før stemmegivningen tok til på valgdagen «Adgang [...] til at melde sig, for at erholde ved Kjendelse afgjort, om Nægtelsen er grundet eller ikke».⁵⁹ Dersom den som kom med innsigelse, var nektet status som stemmeberettiget på ugyldig grunnlag, skulle han «straks i Mandtallet indføres».⁶⁰ Her er altså retten til å komme med protest mer aktivt formulert, og klageprosessen noe mer utførlig beskrevet enn i Grunnloven av 1814. Valgloven av 1828 favoriserte imidlertid de borgerne som reiste innvending mot at andre var innført i manntallet som stemmeberettiget, fordi de kunne komme med innsigelser etter hvert som velgere ble kalt frem for å avgi stemme, altså under selve valghandlingen.⁶¹ Dette i motsetning til den som klaget på egne vegne – han måtte som nevnt komme med klage før oppropet begynte.⁶² For øvrig var det ikke spesifisert i Valgloven av 1828 noen prosedyre for å anke lokale valgstyrsers kjennelser til Stortinget.

Det gikk over femti år uten at det ble reist krav om endringer i Valgloven av 1828.⁶³ De gamle bestemmelsene kom til kort overfor utfordringene partivalg og massemobilisering av stemmer etter hvert skapte.⁶⁴ Den mest vidtgående stemmerettsreformen i Norge siden 1814 kom i 1884 – da ble de eksisterende stemmerettskriteriene utvidet til også å inkludere menn som betalte skatt av en viss inntekt.⁶⁵ I 1884 ble det også for første gang ble vedtatt et tillegg til Valgloven av 1828, og dette ble innledningen til en rekke lovendringer.⁶⁶ Reformarbeidet som kom i gang på 1880-tallet omfattet alle faser innenfor valgprosessen, fra

⁵⁶ Kaartvedt, Alf. *Det Norske Storting gjennom 150 år. Bind I. Fra Riksforsamlingen til 1869*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1964. s.93, 103

⁵⁷ Kaartvedt 1964, s.103.

⁵⁸ Lov indeholdende Bestemmelser, angaaende Mandtallerne over stemmeberettigede Indvaanere, samt Regler for Valg og Districts-Forsamlinger. Christiania, den 24de Juni 1828. Christiania: Chr. Grøndahl, 1828. I den digitaliserte utgivelsen: s.326-342. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: Valgloven av 1828.

⁵⁹ Valgloven av 1828, § 13

⁶⁰ Valgloven av 1828, § 13

⁶¹ Danielsen 1964, s.51. Og Valgloven av 1828, § 17

⁶² Danielsen 1964, s.51. Og Valgloven av 1828, § 13

⁶³ Danielsen 1964, s.47. Og Kaartvedt 1964, s.110.

⁶⁴ Danielsen 1964, s.47

⁶⁵ Steine 2019, s.72. (Skatt av en inntekt på minst 500 kroner på landet og 800 kroner i byene).

⁶⁶ Danielsen 1964, s.47-48, 59-60

rasjonalisering av manntallsføring og valghandling til opptellingspraksis samt kåringen av stortingsrepresentanter fra de politiske partiene som fra 1882 var et faktum.⁶⁷ Serien lovendringer som startet i 1884 og som innebar en demokratisering av valgpraksis, munnet i 1900 ut i en ny valglov.⁶⁸

2.3 Stemmerett, suspensjon og klagerett i formannskapslovene av 1896 og 1901

Da Formannskapslovene ble vedtatt og kommunalt selvstyre med folkevalgte organ innført i 1837, samsvarte den kommunale den statsborgerlige stemmeretten med hverandre.⁶⁹ Først i 1896 ble den kommunale stemmeretten adskilt fra den statsborgerlige.⁷⁰ Samme år kom det inn i norsk valglovgivning, via kommunevalgbestemmelsene, at mottatt fattigunderstøttelse skulle utløse stemmerettssuspensjon ved kommunevalg.⁷¹ På denne tiden stod gjeldende regler for valg i formannskapslovene med endringslover – ikke før i 1925 kom det en egen valglov for kommunene.⁷²

Formannskapslovene av 1896 stadfestet at «Stemmeberettigede ere de norske Borgere, der [...] ikke [...] i det sidste Aar have nydt Understøttelse af Fattigvæsenet».⁷³ Utover denne eksplisitte innskrenkningen av stemmeretskriteriene nevnt i Grunnloven, innebar formannskapsloven av 1896 en oppmykning av stemmerettsreglene gjeldende for kommunevalg.⁷⁴ Stemmeretten ble da utvidet til å omfatte borgere som hadde betalt direkte skatt etter ligning på formue eller inntekt til stat eller kommune.⁷⁵ Grensene for inntekt ble også redusert, og til tross for at enkelte velgergrupper ble holdt utenfor, innebar Formannskapsloven av 1896 at en betydelig utvidelse av velgerkorpset.⁷⁶

Det er viktig å ta med i beregningen at selv om fattigunderstøttelse som grunnlag for stemmerettssuspensjon ikke tidligere var nevnt eksplisitt i valglovgivningen, var mange borgere som mottok understøttelse, i praksis ekskludert fra valgdeltakelse også før 1896 fordi

⁶⁷ Ibid, s.48

⁶⁸ Ibid. s.48 og s.60

⁶⁹ Hommerstad og Steine 2019, s.24. Og Hommerstad, Marthe. «Grenser og hindre for stemmerett på 1800-tallet». I Hommerstad og Steine (red.) 2019, s.44

⁷⁰ Ibid. s.25

⁷¹ Steine 2019, s.67, 75

⁷² Mykland og Masdalen 1987. s.42

⁷³ Formannskapsloven for landet av 1896. § 2. Lenke [her](#). Formannskapsloven for kjøpstedene av 1896. § 2. Lenke [her](#).

⁷⁴ Thingsrud, Leif. «Valgprotokoller og stemmerettsmanntall. Arkivene etter kommunens valgadministrasjon.» I Tobias. *Informasjonsblad fra Oslo byarkiv. Byen i Valg. Nr.2, 2003.* s.18

⁷⁵ Mykland og Masdalen, 1987, s.45

⁷⁶ Hovland, Edgar. «Grotid og glanstid. 1837-1920». I Næss, Hans Eyvind og Edgar Hovland, Tore Grønlie, Harald Baldersheim, Rolf Danielsen. *Folkestyre i by og bygd. Norske kommuner gjennom 150 år.* Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: Universitetsforlaget AS, 1877. s.111

de ikke kunne betale tilstrekkelig med skatt. På den annen side var det antakelig før 1896 også borgere som hadde behov for fattigstøtte ved særskilte anledninger, men som oppfylte valglovgivningens skattebetalingskriterier og dermed beholdt stemmeretten.

Mennesker som stod registrert som *understøttede* hos fattigvesenet, var ikke en ensartet gruppe. Flere av borgerne som trengte bistand fra det offentlige, hadde opplevd å få økonomien satt ut av ut av balanse fordi ekstraordinære hendelser inntraff og forårsaket større eller mindre utgifter til nødvendig legebehandling for et familiemedlem. Andre havnet på fattigbestyrerens liste over understøttede fordi det offentlige betalte for at deres barn ble sendt på institusjon.⁷⁷ Noen endte i kategorien understøttet da de på fattigvesenets regning fikk et par sko til barna sine, eller en halv tønne kull å fyre med til vinteren.⁷⁸ Flere borgere var registrert som understøttede selv om de ikke hadde mottatt en eneste sko eller et rødt øre; bare det å ha hatt fattigvesenets støtte i ryggen i form av en *garanti* til huseier for fremtidig ubetalt leie, kunne gjøre at man i visse instanser ble ansett som understøttet og stemmeretten uverdigg.⁷⁹

For øvrig gikk det ikke frem av formannskapsloven av 1896 om de understøttede skulle skrives inn i valgmanntallet som suspenderte eller om de skulle strykes helt fra det aktuelle manntallet.⁸⁰ En presisering om at de suspenderte skulle skrives inn, men markeres som nettopp suspendert, ble inkludert i Formannskapslovene av 1901.⁸¹ Ordlyden vedrørende innføring og anmerkning i manntallet i sistnevnte lov, er identisk til partiet i den nye loven for manntallsføring og stortingsvalg som hadde kommet året før, i 1900: «De hvis stemmeret er suspenderet, indføres med anmærkning om suspensionen om grunden til denne».⁸² I motsetning til Formannskapslovene av 1896, ble ikke fattigunderstøttelse nevnt eksplisitt i Formannskapslovene av 1901 – der ble de understøttede inkludert implisitt gjennom henvisning til Grunnlovens §52 som siden 30.april 1898 stadfestet at de som i det siste år hadde mottatt fattigstønad, skulle få stemmeretten suspendert.⁸³

⁷⁷ Disse, og øvrige eksempler på hva som kunne gi status som understøttet, tas opp i denne oppgavens kap.4

⁷⁸ Wehn Hegnes 2019, s.112

⁷⁹ Ibid., s.113

⁸⁰ Mye tyder på at flere manntallsførere tolket formannskapsloven av 1896 dit hen at suspenderte skulle strykes eller utelates fra valgmanntallet. Se redegjørelse for stemmerettstvister fra 1898 i denne oppgavens kapittel 4.

⁸¹ Formannskapslovene av 1901, § 3

⁸² Lov om mandtal og storthingsvalg av 24.februar 1900. I *Samling af Love enamerede paa syvogfirtiende ordentlige Storthing 1898*. Kristiania: P. T. Mallings Boghandels Forlag, 1898. § 2, s.8. I den digitaliserte utgivelsen går loven fra s.360 til s.382. Selve loven er markert med sidetall fra s.7 til s.29. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: Lov om manntall og stortingsvalg av 1900

⁸³ Grunnloven, 30.04.1898, § 52. Hentet fra «Norges grunnlov» på [lovdata.no](#); der finnes historiske versjoner av paragrafene, se § 52 og tilhørende tidslinje. Lenke til nettsiden [her](#).

Andre sentrale endringer som kom med Formannskapslovene av 1901 var at alminnelig stemmerett for menn ble stadfestet ved en direkte henvisning til grunnlovsparagraf 50 der alminnelig stemmerett for menn hadde blitt nedfelt i 1898. Med Formannskapslovene av 1901 fikk også kvinner inntektsbegrenset kommunal stemmerett.⁸⁴ De fikk da stemmerett ved kommunevalg basert på egen eller ektemannens skattebetalingsevne eller eiendomsbesittelse.⁸⁵ Med dette kunne kvinner også rammes personlig av suspensjonsbestemmelsene; det å hovedsakelig være selvhjulpen var som nevnt ikke ensbetydende med å aldri havne i den situasjon at en trengte hjelp fra fattigvesenet. Utover disse betydelige endringene, var Formannskapslovene av 1896 og av 1901 relativt like når det kom til manntallsføringsprosedyrer samt regler for valgavholdelse og etterarbeid.

2.4 Lov om manntallsføring og stortingsvalg i 1900 og 1903

Med grunnlovsendringen i april 1898, der såkalt alminnelig stemmerett ble innført, gikk man bort fra at skattebetalingsevne og eiendomsbesittelse skulle ha innvirkning på menns mulighet til å delta i stortingsvalg. Alder, statsborgerskap og kjønn stod vel å merke igjen i Grunnlovens §50 som markører for hvem som skulle innlemmes i eller ekskluderes fra landets stemmerettsinstitusjon. I Grunnlovens §§ 52 og 53 utpekte ytterligere grupper av borgerne som ikke ble funnet verdig retten til å stemme. Av de sistnevnte to grunnlovsparagrafene fremgikk grunnlag for henholdsvis midlertidig og permanent tap av stemmerett. Særlig relevant her er naturligvis § 52 d som fra 1898 fastslo at borgere som hadde mottatt fattigunderstøttelse det siste året før valget, skulle få stemmeretten suspendert.⁸⁶ Det skjedde altså to år etter at Formannskapslovene hadde slått fast det samme.

Beslutningen til Lov om manntall og stortingsvalg ble sanksjonert 24. februar 1900.⁸⁷ Den kom som nevnt etter serien med endringer i valglovgivningen som startet på 1880-tallet. I arbeidet frem mot Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 var to av hovedmotivene til lovgiverne å rasjonalisere manntallsførselen og valghandlingen.⁸⁸ Loven strakk seg over om lag 22 sider i Lovtidende og omfattet totalt 69 paragrafer.⁸⁹ Før 1905 var valgordningen i

⁸⁴ Melby, Kari. «Politikk – ikke for kvinner?» I Hagemann, Gro, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020. s.393, 401

⁸⁵ Bergkvist og Hovdhaugen 2020, s.43

⁸⁶ Grunnloven, 30.04.1898, § 52. Hentet fra «Norges grunnlov» på lovdata.no; der finnes historiske versjoner av paragrafene, se § 52 og tilhørende tidslinje. Lenke [her](#).

⁸⁷ *Stortingsforhandlinger 1899/ 1900. Vol. 49. Nr.9.* s.213. Lenke [her](#).

Loven ble bekjentgjort i *Lovtidende* 21.mars 1900; *Samling af love enamerede paa niogfirtiende storting 1899–1900*. Kristiania: Det norske Aktieforglag, 1901. I den digitaliserte utgivelsen: s. 360. Lenke [her](#).

⁸⁸ Danielsen 1964, s.48

⁸⁹ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900. Lenke [her](#).

Norge basert på *indirekte valg*.⁹⁰ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 beskrev forholdsvis detaljert hva som var reglene for *valgtinget* der borgere stemte på valgmenn, for *valgmanninget* der valgmennene utpekte stortingsrepresentanter, samt hva som var prosedyrene dersom omvalg ble nødvendig.

Elementer angående stemmerettstvister, som i valglovgivningen før hadde vært diffuse, ble noe mer enn tidligere konkretisert i Lov om manntall og stortingsvalg av 1900. De suspenderte var nevnt eksplisitt i åtte av lovens paragrafer.⁹¹ Det ble blant annet understreket at de suspenderte skulle skrives inn i valgmanntallet, men merkes med suspensjon. Klager kunne ikke lenger fremmes på selve valgdagen, slik som tidligere – etter Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 ble stemmerettstvister skjøvet ut av valgtinget.⁹² Frister for klageinngivelse og enkelte formelle krav til innhold i klager ble presisert.⁹³ Om lag en uke før valget skulle det lokale valgstyret tre sammen og avsi sin konklusjon, og i dette møtet hadde de som var involvert i en stemmerettstvist, rett til å møte og forsvare sin klage.⁹⁴ Retten til å anke det lokale valgstyrets kjennelse til Stortinget var fremdeles kun indirekte omtalt.⁹⁵

Lov om manntall og stortingsvalg av 1903 er nokså lik loven av 1900. Der er gjort endringer i totalt åtte paragrafer.⁹⁶ To av de åtte berører stemmerettstvister og klager.⁹⁷ En relevant endring i denne sammenheng er at loven av 1903 stadfestet at klager til Stortinget over feil praktisering av Valgloven av 1903 eller Grunnloven som kunne «antages at medføre et Valgs Ugyldighed, bør være afsendte til Storthingets Kontor inden otte Dage efter» stortingsvalget var gått av stabelen.⁹⁸ I loven av 1900 var ikke denne konkrete fristen og adressaten oppgitt. Noe som for øvrig kunne forårsake et valgs «ugyldighed» var at et valgstyre hadde avsagt en uriktig kjennelse om en borgers stemmerett, eller at noen som

⁹⁰ Aardal, Bernt. «Den norske stortingsvalgordningen og dens politiske konsekvenser.» I *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*. Nr.2, 2010. s.75-104. Universitetsforlaget. s.79.

⁹¹ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900, § 2, § 4, § 5, § 6, § 18, § 36, § 54, § 59

⁹² Danielsen 1964, s.53

⁹³ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900, § 6

⁹⁴ Ibid., § 7

⁹⁵ Ibid., § 5

⁹⁶ Lov om Mandtal og Storthingvalg af 24de Februar 1900, saaledes som den lyder efter de ved Lov af 10 Marts 1903 foretagne Forandringer. I *Norske Forfatningslove*. Kristiania: Steenske Bogtrykkeri og forlag, 1903. s.127-156. Lenke [her](#). Paragrafene som var endret er: § 8, § 20, § 23, § 32, § 38, § 40, § 53, § 63. Heretter i fotnoter: Lov om manntall og stortingsvalg av 1903.

⁹⁷ Lov om manntall og stortingsvalg av 1903, § 38, § 63

⁹⁸ Ibid., § 63

hadde fått stemmeretten suspendert, likevel hadde fått stemme.⁹⁹ Dette var ugyldighetsgrunner dersom det var antatt å ha hatt innflytelse på det endelige valgresultat.¹⁰⁰

2.5 Valglovgivningen sett fra tre ståsteder

Valglovgivningen åpnet for at klagesaker vedrørende stemmerett kunne initieres fra flere kanter. De som opplevde å få stemmeretten suspendert, kunne komme med innsigelser; enten ved selv å føre klagen i pennen eller ved hjelp av andre som protesterte på deres vegne. Det var også mulig for borgere å komme med innsigelser dersom de mente manntallsfører eller valgstyre hadde inkludert i valgmanntallet en medborger som den klagende trodde at *burde* ha vært suspendert. I valglovgivningen stadfestes også noen prosedyrer som ulike myndighetspersoner måtte følge når de kom i befatning med understøttede som skulle suspenderes og borgere som klaget. Noen relevante lovbestemmelser har allerede blitt redegjort for. Senere i denne oppgaven belyses forskjellige former for klageinitiativ, samt regler for administrasjon av klage- og ankebehandling, grundigere. Imidlertid blir det hele mest oversiktlig om vi allerede nå tar et kort sveip over hvilke lovbestemmelser som var særlig relevant for borgere og myndighetspersoner som var involvert i en klage- og ankeprosess. Her leses altså valglovgivningen fra ståstedet til de borgere som klaget på egen eller andres suspensjonsanmerkning, fra ståstedet til de borgere som klaget på at andre *ikke* var suspendert og fra ståstedet til myndighetspersoner som skulle administrere klagebehandlingen. Hva var de mest sentrale lovbestemmelsene for de respektives vedkommende?

2.5.1 Valglovgivningen bestemmelser sett fra myndighetspersoners perspektiv

Ansvarlig for manntallsføring for valgsgnene på landsbygda var, fra 1896, lensmannen, og for kjøpstedene, magistraten – dette gjaldt i forbindelse med kommunevalg.¹⁰¹ Også ved stortingsvalg skulle magistraten føre manntallet for kjøpstedene. Lensmannen førte for prestegjeldene. Lensmannen skulle også føre valgmanntallet for «ladested med særskilt bystyre» ved stortingsvalg, med mindre magistraten «bor paa stedet», i så fall hadde magistraten dette ansvaret.¹⁰² Ved istandbringelse av det kommunale valgmanntall skulle det

⁹⁹ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og av 1903, § 54, pkt. 4 og pkt.5

¹⁰⁰ Lov om manntall og stortingsvalg av 1903, § 55

¹⁰¹ Formannskapslovene av 1896 og 1901, § 3

¹⁰² Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 1

statsborgerlige legges til grunn. Etter manntallsfører hadde utarbeidet et manntallsutkast, skulle han og formannskapet møtes for «Gjennemgaaelse og Berigtigelse» av utkastet.¹⁰³

Manntallsfører måtte legge ut utkastet til valgmanntallet for offentlig gjennomsyn før valget. Formannskapslovene av 1896 oppga fristen for utleggelse av manntallsutkast å være innen «Mai [...] Maanedes Udgang» på landet og innen «Juli [...] Maanedes Udgang» i kjøpstedene, mens Formannskapsloven av 1901 oppga fristene å være henholdsvis 15.juli og 15.september.¹⁰⁴ Ved stortingsvalg måtte manntallsfører legge ut utkastet senest 32 dager før valgtinget.¹⁰⁵ Manntallets utleggelse måtte kunngjøres, dette var manntallsføreren ansvar.¹⁰⁶ Kunngjøringen skulle inneholde en «opfordring til enhver om at klage» dersom noen fant at «han selv eller nogen anden med urette er indført, udeladt eller indført med eller uden anmerkning om suspension».¹⁰⁷ Manntallsføreren risikerte straff i form av blant annet bøter dersom han unnlot å følge lovens bestemmelser.¹⁰⁸ Dersom det kom frem at lovens forskrifter om istandbringelse av manntallet var blitt tilsidesatt, kunne stortingsvalg bli kjent ugyldig¹⁰⁹

Når manntallet for stortingsvalg først var utlagt, kunne ingen innføres med mindre noen initierte en klagesak som valgstyret behandlet og avsa kjennelse i.¹¹⁰

Kommunelovgivningen inneholdt ikke en helt likelydende bestemmelse, men sa at ingen forandringer kunne gjøres i det beriktigede manntallet med mindre en stemmerettstvist ble innanket for Stortinget, i slike tilfeller hadde Stortinget endelig beslutningsmyndighet.¹¹¹

Dersom det ved manntallets utleggelse kom innsigelser fra borgere på at medborgere var oppført med feil stemmerettsstatus, skulle den som innsigelsen berørte, «straks underrettes derom» av manntallsfører.¹¹² En tid før valget møttes valgstyret, som skulle konstitueres av manntallsfører og valgsogets formenn, for å avsi kjennelser i eventuelle klagesaker.¹¹³ Valgstyret måtte da være forberedt på at deres kjennelse ble innanket for Stortinget. I

¹⁰³ Formannskapslovene av 1896 og 1901, § 3

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 4

¹⁰⁶ Ibid. Og Formannskapslovene for 1896 og 1901, § 3; her ansvarliggjøres ikke manntallsføreren eksplisitt for utleggelsen av manntallsutkastet.

¹⁰⁷ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 4.

¹⁰⁸ Ibid., § 67

¹⁰⁹ Ibid., § 54

¹¹⁰ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 5. Og Formannskapslovene for 1896 og 1901, § 3; ordlyden her: «en almindelig Opfordring til enhver, som finder sig eller andre urettelig opført eller forbigaaet».

¹¹¹ Formannskapslovene av 1896 og 1901, § 3

¹¹² Formannskapslovene av 1896 og 1901, §3. Og Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, §6; der er formuleringen: «skal Mandtallsfører Uopholdelig give ham Underretning.»

¹¹³ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, §§ 7 og 13. Og Formannskapslovene av 1896 og 1901, §§ 3 og 4

valglovgivningen ansvarliggjøres imidlertid ingen myndighetspersoner for å gi tilbakemelding om Stortingets konklusjon til de borgerne som anket.

Det er på sin plass å understreke at det ikke er naturlig å anta at alle myndighetspersoner leste loven utelukkende for å orientere seg om sitt eget ansvar i valgprosessen. Mange av dem har nok også lest loven for å gi råd til borgere som kom og bad om hjelp til å forstå sine rettigheter, og som bad om å få rede på hvilke muligheter loven gav for å protestere mot suspensjon.

2.5.2 Valglovgivningens bestemmelser sett fra de suspendertes perspektiv

Borgere var tjent med å sjekke valgmanntallet når det ble lagt ut for offentlig gjennomsyn. Fant man at noe var uriktig med ens oppføring i kommunevalgmanntallet i 1898, måtte man passe på å henvende seg til lensmannen med slike opplysninger «inden Udgangen af Juni Maaned» i landkommunene, og til magistraten «inden Udgangen af August» i kjøpstedskommunene – ved kommunevalget i 1901 var fristene satt til 15. august i landkommunene og 15. oktober i kjøpstedene.¹¹⁴ Ved stortingsvalgene i 1900 og 1903 oppgav loven mer eksakte frister; den borger som ønsket å protestere på manntallsutkastet, måtte gjøre det «til valgstyret før kl. 8 den 14de kveld før valget», og klagen måtte «være skriftlig og nævne de grunde som de er bygget på».¹¹⁵ Borgerne kunne forvente at manntallsfører laget en liste over de som klagen vedkom, og denne skulle legges ut samme sted som manntallsutkast hadde vært utlagt.¹¹⁶ Dette kan i praksis ha ført til at noen har gått for å sjekke sin stemmerettsstatus ikke bare ved manntallsutkastets utleggelse, men også etter klagefristens utløp, for da å undersøke om de var oppført på liste over borgere det var kommet innsigelser mot. Manntallsfører var vel å merke som nevnt forpliktet til å underrette dem eventuelle klager vedkom. Imidlertid kunne endringer i manntallet gjøres av valgstyret også etter klagefristen, dersom det kom frem at noen burde vært suspendert på grunn av eksempelvis mottatt fattigunderstøttelse.¹¹⁷ Sistnevnte bestemmelse må ha betydd at det for fattigunderstøttede, eller antatt fattigunderstøttede, var en uforutsigbar affære å stole på at det man så oppført i manntallsutkastet ved utleggelsen, var det samme som var gjeldende selve valgdagen.

¹¹⁴ Formannskapslovene av 1896, § 3. Og Formannskapslovene av 1901, § 3

¹¹⁵ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 6

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Formannskapslovene for 1896 og 1901, § 3. Og Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 5; der er ikke suspensjon av fattigunderstøttede nevnt spesielt, men paragrafen åpner tydelig for at endringer i manntallet kan foretas av valgstyret etter manntallets utleggelse, selv uten at en formell klage ligger til grunn.

Initierte man en klage angående stemmerett i forbindelse med stortingsvalg, kunne man delta i møtet som skulle finne sted den siste uken før selve valget, og der kunne man uttale seg og føre sine bevis for at en eventuell suspensjon var uriktig.¹¹⁸ Hadde andre klaget på ens stemmerettsstatus, kunne man også møte opp og forsvare seg i dette møtet. Avsa valgstyret kjennelse i ens disfavør, kunne en anke kjennelsen inn for Stortinget. Ankeretten var stadfestet i Grunnlovens § 55. Borgere som tidligere hadde stemt, hadde antakelig hørt om denne rettigheten i og med at Grunnlovens §§ 50-64 ble lest opp før valghandlingen.¹¹⁹

Ankeretten var som nevnt implisitt i både Formannskapslovene av 1896 og 1901 samt i Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903. En borger som ønsket å anke, ville ikke finne særlig konkrete bestemmelser om ankeprosessen i valglovgivningen. Knapphet på informasjon i lovgivningen om dette, er problematisk med tanke på rettssikkerheten til de fattigunderstøttede, og for så vidt også til andre borgere som hadde fått stemmeretten suspendert. Imidlertid presiserte Loven om manntall og stortingsvalg at borgere som ved «valgstyrets kjendelse [...] er negtet stemmeret, skal faa adgang til at aflevere sin stemmeseddel, om han kræver det».¹²⁰ Han skulle ikke legge konvolutten med stemmeseddelen sin i urna slik de stemmeberettigede medborgerne kunne. Konvolutten med stemmen i skulle merkes med den suspendertes navn, og bli oppbevart et eget sted – i fall det viste seg at han etter Stortingets avgjørelse var stemmeberettiget, skulle konvolutten åpnes og stemmen telles med.¹²¹

2.5.3 Valglovens føringer for de som ville klage på andres oppføring i manntallet

Borgere som klaget på at medborgere stod oppført i valgmanntallet som stemmeberettiget, med ønske om at disse skulle fratras stemmeretten, måtte forholde seg til nesten nøyaktig samme informasjon fra valglovene som de borgerne som klaget med mål om å beholde stemmeretten og kvitte seg med status som suspendert. Kommunevalglovgivningen av 1896 og 1901 inneholdt sparsommelig med konkret informasjon sett fra ståstedet til enhver som ville fremme protestere på noens stemmerettsstatus; som nevnt over var fristene for klageinngivelse var oppgitt, men ingen øvrige formelle krav til klagen, og knapt regler for prosessen for klagebehandling.

¹¹⁸ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 7

¹¹⁹ Sandvik, Hilde. «Tidligere § 56». I Mestad, Ola og Dag Michalsen (red.). *Grunnloven: Historisk kommentarutgave 1814-2020*. Oslo: Universitetsforlaget, 2021s.538-539. (Før 1895 ble Grunnloven opplest i sin helhet.)

¹²⁰ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 19

¹²¹ Ibid.

Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903 inneholder noe mer konkret informasjon i form av frister og formelle krav enn Formannskapslovene. De borgere som protesterte på andres stemmeberettigelse kunne for eksempel, akkurat som de suspenderte selv, delta og «føre sine bevis» når klagen ble behandlet i valgstyret.¹²² Denne gruppen klager er betydningsfull her på den måten at de forårsaket usikkerhet for andre borgere. Men utover å belyse hvordan deres handlinger fikk innvirkning på situasjonen og stemmerettsstatusen til mange understøttede, eller *påstått* understøttede, blir ikke denne gruppen borgere – eksempelvis deres motivasjon for å klage – nøye studert i det videre.

2.6 Kapitteloppsummering

I det foregående har borgeres lovfestede rett til å klage i stemmerettssammenheng blitt redegjort for. Begrensninger som valglovgivningen la på borgeres mulige handlingsrom, er blitt belyst. Borgere måtte for eksempel forholde seg til mer eller mindre konkrete frister for klageinngivelse. Det lå i valglovgivningen en kime til uforutsigbarhet for borgere i og med at valgstyrene hadde mulighet til å endre valgmanntallet etter klagefristens utløp. Suspenderte velgere hadde imidlertid rettigheter selv om det lokale valgstyret nektet dem å delta i valget. Bestemmelsen om at borgere kunne anke en tvist om stemmerett til Stortinget har sine røtter helt tilbake til Grunnloven av 1814. Prosedyrene for ankeinngivelse og -behandling var noe diffust beskrevet i både Grunnloven og valglovene mellom 1896 og 1903.

Formannskapslovene og Lov om manntall og stortingsvalg har også blitt lest gjennom forskjellige briller i dette kapitlet. Det ansvaret og den myndigheten som lå hos for eksempel manntallsfører og valgstyremedlemmer i forbindelse med valgforberedelser, valgavholdelse og etterarbeid har blitt vektlagt. Likedan de rettighetene og mulighetene valgloven stadfestet for borgere som ville protestere mot suspensjon. Oppmerksomheten her har vært rettet mot det normative. Og det må understrekes at dette er en nokså grovmasket redegjørelse for de bestemmelser vedrørende stemmerettssuspensjon og klageinngivelse som var nedfelt i valglovgivningen. Imidlertid danner dette kapitlet et visst grunnlag for å sette tennene i de videre undersøkelsene av stemmerettssuspensjon for fattigunderstøttede og deres klage- og ankeadgang.

¹²² Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 7

3.0 Protester mot suspensjon og manntallsføring – trinn og typologi

Klager fremmet av den suspenderte selv var bare én av flerfoldige måter en protest i forbindelse med suspensjon av fattigunderstøttede kunne komme for en dag på. Det samme gjaldt anker – de kunne initieres av den suspenderte selv, men også av andre. I dette kapittelet introduseres et knippe benevnelser som er nyttige for å sortere de klagene som ble inngitt i tilknytning til bestemmelsen om at understøttede skulle miste stemmeretten; *positiv* og *negativ*, *egenhendig* og *tredjeparts klage*, samt *direkte* og *indirekte*, *egenhendig* og *tredjeparts anke*. Grunnen til at disse begrepene er nyttige er at de hjelper den som vil studere stemmerettstvister å se svært sentrale forskjeller mellom sakene. Disse distinksjonene mellom og benevnelserne av de ulike variantene av klager og anker er viktige fordi de utgjør et anvendelig analyseredskap i denne oppgavens påfølgende kapitler. De ulike klage- og ankeformene vil nærmere redegjøres for og eksemplifiseres nedenunder.

De konkrete klagene og ankene som her tjener til å illustrere de ulike variasjonene, er plukket ut på to måter. Klageeksempler som det finnes flere like av, for eksempel positive og negative klager, er valgt ut litt på slump. Det samme gjelder for utvelgelsen av eksempler på direkte anker.

Andre former for klager og anker forekommer ytterst sjelden i det kildematerialet jeg har hatt tilgang til – da har det vært naturlig at disse få tilfellene trekkes frem for å eksemplifisere de sjeldne klage- og anketypene. I og med at de tilsynelatende er relativt unike, utgjør de heller ikke en stor del av den videre drøftingen i oppgaven sett under ett, men de bør ikke oversees eller utelukkes. De er like fullt en del av klagebildet og hører hjemme i dette kapittelet hvor hovedhensikten altså er å vise hvor variert og mangfoldig klagelandskapet er.

3.1.0 To hovedformer for klage

Når man skal forsøke å få tak i hvordan klagemuligheten i praksis ble benyttet av de som opplevde å bli markert som suspendert i valgmanntallet, som jo er en uttalt målsetning for denne oppgaven, er det viktig å ha klart for seg at klagene ikke kan betraktes som en ensartet kategori. Jeg anser det som nyttig og nødvendig å dele klagene inn i to hovedformer: *positiv klage* og *negativ klage*. Disse hovedformene kan ytterligere spesifiseres ved å deles opp i *egenhendig* og *tredjeparts klager*.

Den ene gruppen klager var initiert av den suspenderte selv. Den suspenderte protesterte mot at det var blitt satt suspensjonsanmerkning ved hans navn i valgmanntallet, og argumenterte for at anmerkningen var uriktig eller urettferdig. Målet med den suspendertes klage var å få status som stemmeberettiget. Det er fruktbart å benevne denne typen klage som

positiv klage. Den fattigunderstøttede fikk altså vite at det heftet en suspensjonsanmerkning ved hans navn, han tok så skjeen i egen hånd og klaget målrettet for å få retten til å stemme.

Nils Hansen Øinæs fra Kvæfjord kommune som er nevnt innledningsvis i denne oppgaven, stod bak nettopp en positiv klage; han klaget med det mål for øye å få stemmeretten tilbake. Hans positive klage kan ytterligere spesifiseres ved at den benevnes som positiv *egenhendig* klage i og med at avsender av klagen og den hvis stemmerett stod på spill var én og samme person. Den fattigunderstøttede, eller antatt understøttede, reiste altså egenhendig en innvendig mot stemmerettssuspensjonen.

Ytterligere to eksempler på positiv egenhendig klage kan hentes fra en møtebok for valgstyret i Bergen. I forbindelse med stortingsvalget i 1900 klaget renovasjonsarbeider Kristian Mortensen Amble over å med urette ha blitt oppført i manntallet med anmerkning om suspensjon på grunnlag av å ha mottatt økonomisk støtte fra fattigvesenet.¹²³ Amble klaget altså egenhendig på at han ikke hadde status som stemmeberettiget. Målsetningen om å få tilbake retten til å stemme var underliggende i hans protest. Det hører med til beretningen om Ambles klage at han ikke fikk medhold av valgstyret; manntallsføreren hadde nemlig mottatt en erklæring fra fattigforstanderen der det gikk frem at Ambles datter hadde fått forpleining på Kysthospitalet i om lag seks måneder, og at halvparten av utgiftene for hennes opphold der var blitt betalt av fattigvesenet.

Steinarbeider Øystein Nilsens klaget på å «med urette at være inført i mandtalet med anmerkning om stemmerettens suspension på grund af fattigunderstøttelse».¹²⁴ Innsigelsen kom fra steinarbeideren selv, ser det ut til av valgstyrets møtebok. Han klaget fordi han ønsket å avgi stemme ved stortingsvalget i 1900 – dette var med andre ord en positiv egenhendig klage. For øvrig endte det hele tilsynelatende med at fattigforstanderen kom med opplysninger om at Nilsen hadde fått 10 kr i støtte høsten 1899 «som hjelp til en søns konfirmation», og valgstyret vedtok at suspensjonsanmerkningen skulle opprettholdes.¹²⁵

Det kan også karakteriseres som positiv klage når en medborger, altså en tredjepart, klager *på den fattigunderstøttede suspenderte borgerens vegne* med det mål for øye at valgmyndighetene vil vurdere saken til den understøttede på nytt. Til tross for at denne typen klage initieres av en annen borger enn den suspenderte selv, var målet også her at den suspenderte skulle oppnå status som stemmeberettiget. Dette er altså en positiv klage, som

¹²³ BBA-A-0614 Aa: 1 Folio 87B-88A. Valgbøker Stortingsvalg. Valgstyret 1814-1891. Bergen Byarkiv. Redegjørelsen for Ambles sak her baseres på denne kilden.

¹²⁴ BBA-A-0614 Aa: 1 Folio 87B-88A. Valgbøker Stortingsvalg. Valgstyret 1814-1891. Bergen Byarkiv. Redegjørelsen for Nilsens sak her baseres på denne kilden.

¹²⁵ Ibid.

ytterligere kan spesifiseres som positiv *tredjeparts* klage. Bak denne benevnelsen ligger en oppfattelse av den suspenderte som den ene parten i en stemmerettstvist og av myndighetene som andrepart – det var disse to hovedpartene som forsøksvis skulle inngå en overenskomst. Når nok en aktør blandes inn i en klagesak, er det naturlig at denne benevnes som tredjepart.

Både enkeltpersoner, grupper og foreninger kunne stå bak slike positive tredjeparts klager. Fra bergenstraktene finnes eksempler også på denne protestformen. Sent i august 1900, møttes Bergen bys valgstyre til offentlig ettermiddagsmøte «paa rådhuset for i henhold til § 7 jfr § 5 i lov om mandtal og storthingsvalg af 24 februar 1900 at afsige kjendelser angaaende de over stemmeretsmandtallets indhold indgivne klager [...]».¹²⁶ Av de klagene som stod på agendaen, var én klagepost, som gjaldt stemmeretten til hele 64 individuelle borgere, fremmet av «repræsentantskabet for det norske arbeiderparti ved Franzen-Eidsvold».¹²⁷ Syv av disse 64 klagesakene gjaldt suspensjon av fattigunderstøttede.¹²⁸ Arbeiderpartiinitiativet søkte suspensjonsanmerkningen strøket for to skomakere og en skomakersvenn, en rørlegger, en maskinist, en «[b]ygningssmand» samt en «løsarbeider» som alle «med urette er indførte i mandtallet med anmerkning om stemmerettens suspension paa grund af fattigunderstøttelse».¹²⁹ I det ene av disse syv tilfellene var det stemmeretten til løsarbeider Karl Fredrik Olsen som stod på spill.¹³⁰ Han hadde fått økonomisk bistand for å begrave sitt barn.¹³¹ Det påpekes imidlertid i referatet at det var en *fyrvokter* med nøyaktig samme navn som hadde fått denne pengestøtten for å begrave barnet sitt, ikke løsarbeider Olsen.¹³² Klagen initiert av Arbeiderpartiets representantskap var altså en positiv, tredjeparts klage fordi de på vegne av andre søkte borgeres rett til å avgi stemme. Denne kollektive klagen førte for øvrig til at tre av bergenserne, løsarbeider Olsen inkludert, fikk medhold av valgstyret – de fikk dermed stemmeretten tilbake – mens for de fire øvrige, ble suspensjonen opprettholdt.¹³³

¹²⁶ Referat fra Bergen valgstyres møte. 30.august 1900. Mappe Bergen. Ab-03, S-1900, Stortingsarkivet, Oslo. Merknad: Referatet er på til sammen 56 nesten fullskrevne sider som er heftet sammen. Heftet er merket med nummer «6» øverst i venstre hjørne på dets forside. Utdraget fra referatet som trekkes frem i brødteksten over, er hentet fra heftets forside, nummerert: s.1.

¹²⁷ Ibid. s.34-37. Kommentar: Flere titalls av de øvrige klagesakene dreide seg om bergensere som rett og slett var blitt utelatt av manntallet, ifølge manntallsføreren på grunn av slurv fra manntallsførerassistentenes side – mange av de forbigåtte borgerne ble besluttet innført i manntallet; s.38-39

¹²⁸ Ibid., s.37. Se: Vedlegg 2

¹²⁹ Ibid., s.37

¹³⁰ Ibid., s.37

¹³¹ Ibid., Merknad: Referatet utgjør som nevnt 56 sider, men er bare nummerert frem til s.40; saksforhold og kjennelse vedrørende Olsen er gjengitt på det som tilsvarer s.45. (Innstillingen av Olsens post: på s.37 i heftet).

¹³² Ibid.,

¹³³ Ibid., Valgstyrets kjennelser vedrørende de borgerne som var suspendert på grunnlag av å ha mottatt fattigunderstøttelse, og som representantskapet i Arbeiderpartiet klaget på vegne av, avsies av valgstyret på sidene i referatet som tilsvarer s.43-47.

I motsetning til de positive klagen, som er den ene hovedkategorien klager, har vi de klagen der innsender argumenterte for at noen som stod oppført i manntallet *uten* anmerkning om suspensjon, burde oppføres *med* anmerkning. Sistnevnte variant kaller jeg *negativ klage* – dette er den andre hovedkategorien. Hobølingen Ole Skaugs innsigelse i forbindelse med stortingsvalget i 1903 kan illustrere negativ klage.¹³⁴ Han forfattet et brev adressert til valgstyret i Smålenene amt der han skrev at «undertegnede tillader sig at paaklage» at «hr. Karl Hansen Høgaas i det sidste aar har nydt fattigunderstøttelse, men er opført i mandtalet uden suspensionsanmerkning».¹³⁵ Skaug «forlanger [Høgaas] stemmeret suspenderet».¹³⁶ Dette er negativ klage i et nøtteskall. Formålet med negative klager var altså at en borger skulle miste eller fratras stemmeretten.

Negativ klage ble også fremmet av Strinden grunnlovsforening i forbindelse med stortingsvalget i 1900.¹³⁷ Foreningen protesterte mot «at patienterne ved Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske gaves adgang til at stemme».¹³⁸ Foreningsmedlemmene anførte som begrunnelse for innsigelsen at pasientene ved pleiestiftelsen «ikke var selvhjulpne mænd, men nød fattigunderstøttelse».¹³⁹ Medlemmenes mål med å klage var med andre ord at de borgerne som manntallsfører og valgstyre allerede hadde vurdert som stemmeberettigede, skulle ekskluderes i valgsammenheng. Grunnlovsforeningen vant for øvrig ikke frem med sin innvending, kort oppsummert, fordi pasientenes opphold ved Reitgjerde ble dekket av statskassen og ikke kommune-kassen; grunnlovsparagraf 52 d som fra 1898 utestengte fattigunderstøttede fra velgerkorpset, kom nemlig i konflikt med Sundhedsloven av 1860.¹⁴⁰ Sett bort fra at innsigelsen ikke vant frem; Strinden grunnlovsforenings kollektive klage, som altså søkte at stemmeretten ble fratatt borgere som først hadde fått status som stemmeberettiget, står her som eksempel på *negativ klage*.

¹³⁴ Brev signert Ole Skaug, datert 18.08.1903. Mappe: Hobøl valgstyre 1903. Fylkesmannen i Østfold. Stortings- og kommunevalg. Periode: 1903. SAO/A-10059/J/Jb/L0023. Statsarkivet i Oslo. Merknad 1: Selve brevet er kun datert «1903», men det er merket øverst i hjørnet med «indk. 18/8 kl.6 Em», dette forstår jeg som at klagen er innkommet 18.august kl.18.00. Merknad 2: Etternavnet til avsender er noe utfordrende å tyde grunnet håndskrift.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Indst. S. XXX. 1901-1902. I *Kongeriget Norges en og femtiende ordentlige stortings forhandlinger 1901/1902. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. Post 92. I den digitaliserte utgivelsen: s.1576. I selve innstillingen: s.50. Lenke [her](#).

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid. Og Lov om Sundhedscommissioner og om Foranstaltninger i Anledning af epidemiske og smitsomme Sygdomme, Stockholms Slot den 16de Mai 1860. Christiania, Trykt hos Chr. Grøndahl, dato for trykk ikke oppgitt. Lenke [her](#). Se lovens s.7, § 21

3.1.1 Øvrig klagevariant

Det er ikke bestandig initiativtakeren bak en klage hadde som mål at stemmeretten skulle gjenvinnnes av eller fratras en understøttet borger. Noen ganger gjaldt innsigelser det en kan tenke er formaliteter. Til valgstyret i Hobøl i Østfold kom det inn en klage fra Christian Grimsrud den høsten 1903, noen uker før stortingsvalget.¹⁴¹ Hans klage dreide seg om at «[e]n herværende Sindsyg Laurits Andreassen» ikke er innført i valgmanntallet.¹⁴² I klagen poengteres det at «[v]edk. nyder Forsørgelse af Stat, Amt og Kommune, men han skulde vel vært opført som susp.».¹⁴³ Grimsrud har altså tatt seg bryet med å gjøre valgstyret oppmerksom på at en hobøling han på en eller annen måte kjente til, feilaktig hadde blitt slettet fra manntallet. Laurits Andreassen hørte ifølge Grimstud uten tvil hjemme i fattigvesenets lister over understøttede, men dét faktum skulle utløse *suspensjonsanmerkning* i valgmanntallet, ikke *sletting*.¹⁴⁴ Med andre ord reagerte innsenderen av klagen på en formalitet – den hvis stemmerett striden stod om, ville, uansett hvordan valgstyret vurderte klagens innhold, ikke få stemme ved valget. I praksis kom altså konklusjonen i denne saken ikke til å utgjøre noen forskjell for Andreassens stemmerett. Likevel har Grimsrud villet påpeke at det var galt at en borger helt mistet sin plass i valgmanntallet, når det korrekte var at han fortjente å stå oppført der side om side med sambygdingene, vel å merke med den suspensjonsanmerkningen loven sa han skulle ha fordi han unektelig var understøttet.

Det er ytterst få klager av dette slaget i det kildemateriale jeg har hatt tilgang til. Denne formen for klage er heller ikke en variant som forfølger oss i den videre, mer systematiske analysen av klagesaker fra årene 1898 til 1903 – derfor har den ikke her fått en spesiell benevnelse. Det er imidlertid interessant at denne typen klager forekommer. Og den er ikke uviktig å bemerke; den er og blir en puslespillbrikke, om enn liten, av *helheten* av den klagekulturen i forbindelse med stemmerettsuspensjon av fattigunderstøttede, som denne oppgaven søker å få oversikt over.

3.2 Anker

Retten til å anke en stemmerettstvist var, og er for øvrig den dag i dag, nedfelt i Grunnlovens § 55. Initiativtaker bak en klage, eller andre som ikke var tilfreds med det lokale valgstyrets

¹⁴¹ Brev signert Chr. Grimsrud, datert 10.08.1903. Mappe: Hobøl valgstyre 1903. Fylkesmannen i Østfold. Stortings- og kommunevalg. Periode: 1903. SAO/A-10059/J/Jb/L0023. Statsarkivet i Oslo. Merknad: Brevet er merket øverst i hjørnet med «Ind. 13/8 03», dette forstår jeg som at klagen er innkommet 13.august.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Grimsrud hadde rett. I Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 2, gikk det klart frem at suspenderte borgere skulle innskrives i valgmanntallet med suspensjonsanmerkning.

kjennelse, kunne anke styrets kjennelse inn for Stortinget. Både de som stod bak positiv og de som stod bak negativ klage, hadde denne ankemuligheten.¹⁴⁵ Innsigelser ble først behandlet i fullmaktskomiteen, for siden å komme opp i Stortinget.

Klagesaken til Nils Hansen Øinæs fra Kvæfjord kan eksemplifisere den formen for anke det er enklest å beskrive; nemlig når den suspenderte selv aktivt anket det lokale valgstyrets kjennelse inn for Stortinget. Øinæs skrev selv et eget ankebrev.¹⁴⁶ Dette kan karakteriseres som en *direkte egenhendig anke*; den som stod som avsender av klagen, uttrykte eksplisitt et ønske om å benytte seg av muligheten til å få sin sak vurdert på nytt på høyeste hold.

Ut fra fullmaktskomiteens innstillinger, fremgår det at medlemmer av lokale valgstyret i mange tilfeller anket borgeres sak til Stortinget. Innad i valgstyrene kunne det nemlig være uenighet om hvordan de best skulle konkludere i en klagesak, og da skjedde det at valgstyrets mindretall anket klagesaken videre for å få Stortingets vurdering. Dette kan kalles en *direkte tredjeparts anke*.¹⁴⁷

Nok en mulighet til å igangsette ankeprosess, var ved *indirekte egenhendig anke*. Lov om manntall og stortingsvalg åpnet i § 19 opp for at den som ved valgstyrets kjennelse var nektet å avgi stemme, likevel kunne få avlevere sin stemmeseddel.¹⁴⁸ Da skulle valgstyret oppbevare denne stemmeseddelen i en konvolutt et eget sted, til Stortinget konkluderte i den aktuelle stemmerettstvisten.¹⁴⁹ Det var viktig i slike tilfeller at valgstyret hadde avsagt kjennelse i saken for at borgeren tvisten gjaldt, skulle få benytte seg av retten hjemlet i § 19. Med andre ord var det ikke slik at en hvilken som helst suspendert borger kunne troppe opp i valglokalene på valgdagen og få avgi stemme etter § 19. Valgstyret måtte altså ha avsagt en kjennelse i den suspendertes sak før valgdagen, for at han skulle få benytte seg av retten til å legge sin stemme til side i en egen konvolutt med håp om at stemmen kunne telles med dersom Stortinget gav ham medhold i at han var stemmeberettiget. En stemme avgitt i

¹⁴⁵ Verken Grunnloven, Formannskapslovene av 1896 eller av 1901, eller Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 eller av 1903 skiller eksplisitt mellom de to formene for klage ved å bruke forskjellige benevnelser. Formuleringen i grunnlovsparagraf 55 fra 16. desember 1899 er imidlertid formulert nøytralt og åpent: «[...] Stridigheter om Stemmeret afgjøres av Valgbestyrelsen hvis Kjendelse kan indankes for Stortinget». Formuleringen i § 55 før 1899 var litt annerledes formulert, likefullt nøytral. Hentet fra lovdata.no, lenke [her](#).

¹⁴⁶ Indst. S. XXIV. 1898/99. Post 14, s.15. Lenke [her](#).

¹⁴⁷ Se for eksempel: Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. I *Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1904/ 1905. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. Post 55 og post 56. I den digitaliserte utgivelsen: s.2011-2012. I selve innstillingen: s.31-32. Lenke [her](#).

¹⁴⁸ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 19

¹⁴⁹ Ibid.

henhold til § 19 i Lov om manntall og stortingsvalg, kunne regnes som en ankeerklæring i tilfeller der ingen direkte anke var formulert og innsendt.¹⁵⁰

Fullmaktskomiteen påpekte imidlertid at «adskillige valgstyres» hadde misforsaaet valglovens § 19» idet valgstyrene i strid med paragrafens bestemmelser hadde «givet ogsaa andre end dem som *ved valgstyrets kjennelse forud for valgtinget* er negtet stemmeret, adgang til paa forlangende at faa deponere sin stemmeseddel». ¹⁵¹ At suspenderte velgere fikk avgi stemme etter § 19 uten at det lokale valgstyre først hadde avsagt kjennelse, var ifølge fullmaktskomiteen en feil fremgangsmåte, men i praksis forekom det altså.

I enkelte tilfeller var initiativtager bak en protest tilsynelatende utydelig på at innsigelsen skulle regnes som en anke. Det hendte at stemmerettstvister havnet hos Indredepartementet som oversendte disse til Stortinget. Fullmaktskomiteen behandlet i slike tilfeller de skriftlige henvendelser fra borgere ut fra en antakelse om at skrivelsen var å regne for en formell anke.¹⁵² Dette kan kalles *indirekte tredjeparts anke*.

3.3 Limbo i loven

En sak fra Skjervøy valgsgogn i Tromsø amt kan illustrere et limbo i valglovgivningen. Valgtinget i forbindelse med stortingsvalget i 1900 ble i Skjervøy avholdt 27. august.¹⁵³ Syv dager forut for dette, altså 20. august, hadde valgstyret et møte der de foretok siste finpuss på valgmanntallet. I og med at det like i forkant av møtet hadde fremkommet opplysninger om at Leonard Eriksen fra gården Kobbepollen hadde mottatt fattigstøtte før jul i 1899, ble en suspensjonsanmerkning satt ved hans navn – valgstyrets beslutning om å gi Eriksen status som suspendert ble altså tatt i møtet 20. august.

Ifølge Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 skulle valgstyret en av de siste syv dager før valget komme sammen for å avsi kjennelser. Dette valgstyremøtet skulle, som nevnt i forrige kapittel om valglovgivning, være offentlig, og tid og sted for begivenheten skulle kunngjøres. Under møtet hadde både den hvis stemmerett sto på spill og eventuelt den eller de som stod som initiativtager bak en negativ klage, rett til å delta og «føre sine bevis». ¹⁵⁴ Men

¹⁵⁰ Se for eksempel Indst. S. XXX. 1901/1902. Post 4, s.4, som omhandler skomaker Johan Aastvedt. Lenke [her](#).

¹⁵¹ Indst. S. XXX. 1902/1903; Bilag til indst. S. XXX. I *Kongeriget Norges to og femtiende ordentlige stortingsforhandlinger 1902/1903. Sjette del, bind A*. I den digitaliserte utgivelsen: s.1520. I selve innstillingen: s.6. Uthevingen finnes i originalen. Lenke [her](#).

¹⁵² Se for eksempel: Indst. S. XXX. 1901/1902. I *Kongeriket Norges en og femtiende ordentlige storting forhandlinger. 1901/1902. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykking ikke oppgitt. Post 98, s.56-60. Lenke [her](#).

¹⁵³ Udskrift af valgbogen for Skjærøv valgsgogn. 27.08.1900. Mappe Tromsø amt. Ab-L0007, S-1900, Stortingsarkivet, Oslo. Redegjørelsen for saken i det videre legger denne kilden til grunn.

¹⁵⁴ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900, § 7.

hva da med Leonard Eriksen fra Skjervøy som fikk sin stemmerett suspendert i dette møtet på bakgrunn av informasjon som valgstyret mottok rett før møtet?

Man kan for det første lure på om det var tillatt for et valgstyre å tilføye suspensjonsanmerkning ved borgeres navn i manntallet så tett opptil valgdagen. For i § 5 i Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 het det nemlig:

«Naar mandtallet er udlagt, kan ingen indføres uden efter kjendelse, som valgstyret afsiger (§ 7) i henhold til klage, som i tide (§ 6) er indgivet. Om udslettelse af mandtallet og om tilføielse og slettelse af anmerkning om suspension gjælder samme regel».¹⁵⁵

Etter at valgmanntallet var utlagt, kunne altså ikke borgere innføres uten at valgstyret avsa kjennelse, og kjennelser måtte avsies i henhold til inngivne klager. Forandringen av Eriksens status fra stemmeberettiget til suspendert skjedde jo lenge etter manntallets utleggelse, og ingen formell klage var fremmet i denne saken. Hvordan kan det forsvares? Jo, § 5 fortsatte slik: «Dog kan valgstyret endog uden klage afsige kjendelse herom, naar feil opdages, eller forandringer sker».¹⁵⁶ Valgstyrers anledning til å foreta manntallsendringer var med andre ord vid. Ser man dette i sammenheng med § 6 hvor det kreves at borgeres eventuelle klager over manntallet måtte inngis før kl.20 den 14. dagen før valget, blir det tydelig at Leonard Eriksen, og andre som opplevde å få lignende overraskelser, satt i klemma.¹⁵⁷

Det var med andre ord innebygd et «catch 22» i valgloven, altså et paradoks og motstridende instruksjoner som satte noen suspenderte i en «byråkratisk situasjon» det var umulig å komme seg ut av. De kunne jo ikke klage innen fristen hvis det ikke eksisterte noen suspensjonsanmerkning ved deres navn i manntallet på det tidspunktet fristen gikk ut. I en slik limbo havnet Leonard Eriksen.

Dette skapte følgeproblemer for Eriksen og fratok ham i realiteten klagemuligheten. Fordi det i § 5 i Lov om manntall og stortingsvalg var nedfelt en såpass vid fullmakt for valgstyret til å tilføye suspensjonsanmerkning ved manntallsførte borgere, hadde altså ikke Eriksen mulighet til å klage innen fristen. Og bare de som hadde hatt klage til vurdering i valgstyret, og fått avsagt kjennelse i sin sak, kunne anke.¹⁵⁸

Også Grunnlovens § 55 kunne tolkes som at det måtte ha foreligget en formell klage for at Stortinget skulle kunne konkludere i en stemmerettsvist. Grunnlovsparagraf 55 lyder:

¹⁵⁵ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 5

¹⁵⁶ Ibid., § 5

¹⁵⁷ Ibid., § 6

¹⁵⁸ Ibid., §§ 5 og 7, samt §19. Se også denne oppgavens punkt 3.2.

«Stridigheter om Stemmeret afgjøres av Valgbestyrelsen hvis Kjendelse kan indankes for Stortinget».¹⁵⁹ Dersom kravet for å få anke ens sak til Stortinget var at valgstyret først skulle ha avgjort stemmerettstvisten lokalt, var det kritisk å ha klaget innen fristen for i det hele tatt å få saken sin avgjort ved styret kjennelse – og da er det et problem for borgeren om valgstyret innførte suspensjonsanmerkning så sent at fristen for å initiere en formell klage hadde passert, slik som var tilfelle for ovennevnte Eriksen.¹⁶⁰

I Stortingsarkivet ligger avskrifter av lokalvalgstyrsers forhandlingsprotokoller. Enkelte partier av disse avskriftene har blitt understreket og tilføyd små kommentarer med blyant. I avskriften av valgboen for Skjervøy valgsgn i 1900 står det i selve protokollavskriften at Leonard Eriksen til tross for den nylig tilføyede suspensjonsanmerkningen i valgmannallet, hadde forlangt å få avgi stemme. Kopien av valgboen i Skjervøy nevner ikke eksplisitt at Eriksen med stemmegivningen mente å anke saken inn for Stortinget, men det er rimelig å anta at det var hans ønske. Det relativt korte referatet om Eriksens sak i valgboekopien, har fått følgende kommentar med blyant i margen: «kan formodentlig ikke ansees paanket».¹⁶¹ Det er vanskelig å vite akkurat hvem som tilføyde denne merknaden, men det har etter all sannsynlighet ført til at Leonard Eriksens rettssikkerhet ikke ble ivaretatt, og at han ikke fikk anledning til å få sin stemmerettssak vurdert i Stortinget.¹⁶²

3.4 Gode benevnelser?

Benevnelsene *positiv* og *negativ klage* er ovenfor blitt presentert og eksemplifisert. Er dette gode benevnelser? Man kan innvende mot bruken av akkurat disse begrepene at det ligger en verdiladning i dem. Benevnelsene kan gi et inntrykk av at det karakteriseres som positivt at den suspenderte fattigunderstøttede fikk stemmeretten tilbake, og negativt om han ble fratatt den. Selv om mange nok vil oppfatte en slik karakteristikk som rett og sympatisk, er det her, for nøytralitetens skyld, ryddig og riktig å skille det potensielt verdiladede fra det rent beskrivende.

Positiv klage innebærer altså at klagerens hensikt var at en fattigunderstøttet og suspendert borger skulle få stemmeretten tilbake. Ordet *positiv* i benevnelsen *positiv klage* er

¹⁵⁹ Grunnloven, 16.12.1899, § 55. Hentet fra lovdata.no, lenke [her](#).

¹⁶⁰ Noen stemmerettstvister ender vel å merke som ankesak hos fullmaktskomiteen og i Stortinget til tross for at ingen formell klage var fremmet innen fristen. Se for eksempel: Indst. S. XXIV. B. 1899/ 1900. I *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortings forhandlinger 1898/ 99. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. Post 6. I den digitaliserte utgivelsen: s.1377-1378. I selve innstillingen: s.5-6. Lenke [her](#).

¹⁶¹ Udskrift af valgboen for Skjærøv valgsgn. 27.08.1900. Mappe Tromsø amt. Ab-L0007, S-1900, Stortingsarkivet, Oslo.

¹⁶² Jeg har ikke klart å oppspore Eriksen i noen av fullmaktskomiteens innstillinger angående det aktuelle valget.

ment å karakterisere målet den som stod bak klagen hadde med å initiere sin protest; den klagende ytret seg for at han selv eller en medborger positivt skulle få tilbake muligheten til å avgi stemme. Denne typen klage ville altså forandre et fravær av en rettighet, til at rettigheten *gjenvinnes*. På denne måten er klagen positiv – den søker å skape «et pluss» av en rettighet for en borger. Likeledes er bruken av ordet *negativ* i forbindelse med kategoriseringen av *negative klager* ikke ment å skulle karakterisere selve avsender eller avsenders verdier og holdninger. Sagt på en annen måte er ikke intensjonen min her å få frem at initiativtakeren bak en slik klage var et negativt eller tarvelig menneske. Det sentrale i henseende til benevning og kategorisering er at en negativ klage var initiert med en målsetning om å *fjerne* noens stemmerett, den søkte altså å bidra til «et minus» eller en reduksjon av noens rettigheter.

Jeg vil argumentere for at det er nødvendig med denne typologien for å få et klarere overblikk over hva som foregikk på klage- og ankefronten i forbindelse med suspensjon av fattigunderstøttede. Med mål om å få formidlet betydningen av å kategorisere klage- og ankevariantene, foregripes her noe av tematikken for denne oppgavens påfølgende kapittel: I forbindelse med stortingsvalget i 1901 ser det ut til at det totalt ble inngitt fire anker til Stortinget angående stemmeretten til understøttede, eller antatt understøttede, borgere.¹⁶³ Ved første øyekast er det fort gjort å tenke at de fire borgerne selv kvasset blyanten og formulerte en klage som til slutt endte opp som ankesak i Stortinget dette året. Imidlertid hadde samtlige av de fire stemmerettstvistene og anketilfellene startet med negativ klage, altså klager initiert av medborgere.¹⁶⁴ Det vil si at ingen av de tusener av borger som opplevde på kroppen å få stemmeretten suspendert fordi de var markert som fattigunderstøttede, benyttet sin grunnlovsfestede rett til å få saken sin hørt og vurdert på høyeste hold i forbindelse med kommunevalget i 1901. Fokuserer vi, ikke på klageinitiativ, men på ankeinitiativ, ser vi for eksempel at det etter stortingsvalget i 1903 bare var én av de totalt ti ankesakene vedrørende suspensjon av understøttede som nådde Stortinget, som var inngitt direkte av en borger som selv var suspendert.¹⁶⁵

Med andre ord var adgangen til å få sin klage behandlet i Stortinget, i praksis hyppigst brukt av de som ønsket at en medborger skulle miste muligheten til å stemme ved

¹⁶³ Se denne oppgavens kapittel 4, pkt. 4.4, spesielt: *Tabell 3. Ankesaker i forbindelse med kommunevalget i 1901 vedrørende stemmerettssuspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse.*

¹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁶⁵ Se denne oppgavens kapittel 4, pkt. 4.5, spesielt *Tabell 4. Ankesaker i forbindelse med stortingsvalget i 1903 vedrørende stemmerettssuspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse.*

kommunevalget i 1901 og stortingsvalget i 1903. Slike betydningsfulle aspekt ved klageadgangen oppdager man ikke så lett uten å operere med de forskjellige kategoriene.

3.5 Kapitteloppsummering

I det foregående har jeg foreslått en typografisk inndeling av klage- og anketyper og eksemplifisert disse. Formålet med dette kapitlet har vært todelt. For det første har det blitt presentert, forklart og drøftet en del benevnelser på ulike former for klager og anker i forbindelse med stemmerettsuspensjon av fattigunderstøttede. Med dette etableres et verktøysett som forsøksvis vil gjøre at videre undersøkelser av klageomfang og klagekultur resulterer i mest mulig nyanserte og presise analyser og funn. For det andre etterlater noen av klagesakene utbrodert i dette kapitlet, et inntrykk av at det kunne være vanskelig for både borgere og myndighetspersoner å få oversikt over de riktige trinnene i klage- og ankeprosessen fordi valglovgivningen på visse punkt var selvmotsigende. Tvetydighet til tross, i dette kapitlet har det også blitt trukket frem eksempler på borgere som fremmet innsigelser og initierte stemmerettstvister, enten på egne eller andres vegne, og som vant frem.

4.0 De aller første klage- og ankesakene som nådde Stortinget

I dette kapittelet belyses noen av klagen og anken som ble fremmet i forbindelse med de fire første politiske valgene avholdt i Norge etter at fattigstøtte som grunnlag for stemmerettssuspensjon kom inn i valglovgivningen i 1896. Første gang man skulle praktisere suspensjon av dem som hadde fått understøttelse av fattigvesenet, var ved kommunevalget i 1898. Det andre valget der man skulle ta hensyn til at økonomisk hjelp fra det offentlige fikk direkte innvirkning på de understøttedes stemmerett, var ved Stortingsvalget i 1900 – altså to år etter at det tidligere omtalte ledd *d* i §52 hadde blitt innskrevet i Grunnloven. Innsigelser vedrørende suspensjon av fattigunderstøttede i forbindelse med de påfølgende kommunevalg og stortingsvalg, henholdsvis i 1901 og 1903, undersøkes også. Anker i tilknytning til disse fire valgårene redegjøres for og drøftes i det følgende. Typologien fra forrige kapittel anvendes for å oppnå en mer presis analyse av den tilgjengelige empirien.

En kartlegging av *enhver* klage som forelå på nasjonalt plan etter de fire nevnte valgene, ville innebære undersøkelser av bevart dokumentasjon fra alle landets lokale valgstyrene. I Norge i 1900 var det for eksempel 431 valgsgogn eller valgkommuner på landsbygda, og medregnet de 39 byene som var egne valgdistrikt, var det til sammen 470 valgsgogn.¹⁶⁶ Tidsrammen for denne oppgaven har ikke tillatt en oppsporing av alle klager som eventuelt ligger i arkiver etter de mange valgsgogn. Imidlertid finnes andre kilder som gir én form for oversikt over en god del av klagesakene som opptok folk og folkevalgte i forbindelse med de fire valgene, nemlig fullmaktskomiteens referat av behandlingen av innkomne anker.

I henhold til grunnlovsparagraf 55, skulle stridigheter om stemmerett avgjøres i de lokale valgstyrene. Kjennelsen avsagt lokalt kunne ankes inn for Stortinget. Denne ankemuligheten gjaldt både ved kommunevalg og stortingsvalg.¹⁶⁷ Ankene måtte innom fullmaktskomiteen til behandling før de nådde stortingsrepresentantenes bord. Lokale valgstyrene, fullmaktskomiteen og Stortinget hadde drevet med behandling av klager på manntallsføring og lignende lenge før 1898, men det var fra dette året av at klager fra akkurat fattigunderstøttede kom på agendaen.

Klagesakene som gjaldt fattigunderstøttede og stemmerett og som ble anket videre fra lokalt plan, er gjengitt i fullmaktskomiteens relativt rikholdige innstillinger til Stortinget. Ankesakene behandlet i komiteens innstillinger i forbindelse med valgene i 1898, 1900, 1901 og 1903 danner grunnlaget for undersøkelsene i dette kapittelet. Jeg har kartlagt alle tvistene i

¹⁶⁶ NOS. *Fjerde Række. Nr.25.* 1901. s.2, 36, Og Danielsen 1964 s.53

¹⁶⁷ Formannskapslovene av 1896 og 1901, § 3. Og Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 5.

forbindelse med fattigunderstøttedes stemmerett som kom inn som ankesaker til Stortinget disse fire årene.¹⁶⁸

Vurderinger foretatt av valgstyremedlemmer, fullmaktskomitémedlemmer og stortingsrepresentanter, sammenlignes. Hvem som tok initiativ til inngivelse av klage og anke, belyses. Omstendighetene rundt de borgerne hvis stemmerett stod på spill, vies relativt stor plass. Ulempen ved å dvele ved enkeltsaker kan være at det oppleves oppramsende og langtekkelig. Det man kan vinne på en slik fremstilling, er at man tydelig ser hvor innfløkte disse klage- og ankesakene ofte var, for både menigmann og myndighetspersoner. Til tross for at selve formuleringen av fattigunderstøttelse som suspensjonsgrunn var relativt klar i både Formannskapslovene av 1896 og Grunnloven fra 1898 – borgere som i året før et valg hadde mottatt støtte fra fattigvesenet, var ikke stemmeberettiget – viser dypdykk ned i enkelttilfeller at håndhevingen av bestemmelsen var langt fra en likefram affære.

Det er heller ikke usannsynlig at en studie av anketilfellene også kan antyde for oss hvilke problemstillinger man har balt med i lokale valgstyres. De første årene man skulle praktisere suspensjon av fattigunderstøttede, kan det ha vært tvil og samtaler om bestemmelsen blant borgere, blant manntallsførere og i lokale valgstyres uten at disse diskusjonene er tilgjengelige for oss i ettertiden fordi de ikke endte opp som formelle klagesaker. Å fordype seg i ankesaker og ankebehandling som er dokumentert i fullmaktskomiteens innstillinger, kan gi et utgangspunkt for å spekulere på om lignende tvilstilfeller og disputer kan ha foregått på mer uformelt plan ute i lokalsamfunnene.

Nedenunder behandles valgene kronologisk, fra kommunevalget i 1898 til stortingsvalget i 1900, videre til kommunevalget i 1901 og endelig stortingsvalget i 1903. En slik inndeling har jeg valgt fordi det vil gi anledning til å se om det mellom disse valgene var noen utvikling eller endring i hva slags saker som ble innanket og hvordan ankene ble behandlet. Nedenunder vil jeg forsøke å se sakene fra to perspektiv parallelt; både fra suspenderte borgeres og fra myndighetspersoners side.

¹⁶⁸ Tabellene jeg har utarbeidet og analysene jeg gjør, må følges av et forbehold; det er en mulighet for at jeg, til tross for dedikert leting, ikke har lyktes i å spore opp enhver anke angående fattigunderstøttede og stemmerettssuspensjon i innstillingene.

4.1 Et sveip over ankesaker fra tiden før 1898

En stikkprøve fra fullmaktskomiteens ankebehandling etter stortingsvalget i 1897 antyder at mange stemmerettstvister stod på dagsordenen.¹⁶⁹ Flere saker gjaldt godkjenning eller underkjennelse av forfallsanmeldelser.¹⁷⁰ Noen saker gjaldt hvorvidt borgere hadde betalt nok skatt for å kvalifisere til stemmerett, andre anker gjaldt tilfeller der det var tvil om en borger tilhørte det valgsognet han ønsket å avgi stemme i.¹⁷¹

Stemmeretten til understøttede borgere kunne også før 1898 i praksis bli påvirket av at de var i fattigvesenets «system». Borgere som fikk understøttelse kunne både etter Fattigloven av 1863 og av 1900 umyndiggjøres, og i så tilfelle mistet han stemmeretten.¹⁷² Dette med hjemmel i Grunnlovens § 52 b som stadfestet at umyndiggjorte skulle få stemmeretten suspendert. For å få status som stemmeberettiget igjen, måtte den understøttede betale tilbake tilsvarende det han hadde fått i stønad.¹⁷³ Naturligvis ble ikke alle som trengte fattigstønad umyndiggjort, men det var altså åpning i lovverket for at det kunne skje. Ingen ankesaker som er behandlet i den fullmaktskomitéinnstillingen som ligger til grunn for stikkprøvene fra 1897 i denne sammenheng, gjelder umyndiggjorte borgere. To av innstillingens til sammen 262 poster gjaldt borgere som ble antatt å være fattigunderstøttede.¹⁷⁴ Informasjonen om at de to borgerne var understøttede teller mest som en tilleggsopplysning i forbindelse med det som opptok mest plass i de to innstillingspostene, nemlig vurderingen av hvorvidt borgerne oppfylte valglovgivningens skattekrav.

Etter valget i 1897 drøftet stortingsrepresentantene særlig manntallsføringspraksis i enkelte distrikter. Diskusjonen om valgstyret i Strinden utpeker seg.¹⁷⁵ Representant for Venstre, Paul Fjermstad snakket om en uorden i det utlagte manntall som følge av «mangel på pligtopfyldelse med hensyn til mandtalsførselen».¹⁷⁶ Han mente at fullmaktskomiteen var for mild når de ikke slo hardere ned på «mandtalsførerens feil eller de forbrydelser, som mandtalføreren har begaaet».¹⁷⁷ Fjermstad fikk støtte av Anders Bergan, også

¹⁶⁹ Indst. S. XXXX. 1898. I *Kongeriget Norges syv og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1898. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitaliserte utgivelsen: s.1849-1927. Selve innstillingen: s.1-124. Lenke [her](#).

¹⁷⁰ Ibid., se for eksempel post 52, 97, 101, 124, 177, 222, 262

¹⁷¹ Ibid., se for eksempel post 8, 30, 51, 56, 131, 176, 216

¹⁷² Seip 1994, s.73, 163

¹⁷³ Ibid., s.163

¹⁷⁴ Indst. S. XXXX. 1898. Post 152 og post 154

¹⁷⁵ *Kongeriget Norges ni og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger 1899-1900. Syvende del*. Kristiania: Centraltrykkeriet, 1900. s.2198-2201. Lenke [her](#).

¹⁷⁶ Ibid., s.2198-2199

¹⁷⁷ Ibid., s.2201

venstrerepresentant.¹⁷⁸ Peder Rinde imøtegikk sine partifeller Fjermstads og Bergan og hevdet at fullmaktskomiteen rettet skarp nok kritikk mot manntallsføringen.¹⁷⁹ Rinde sa også at mange av spørsmålene og avveiningene etter ankene fra stortingsvalget i 1897 «ingen betydning har», i og med at de «nu har faaet ganske andre stemmeretsregler» å praktisere etter.¹⁸⁰ Kort oppsummert, før 1897 var det en veletablert tradisjon for å behandle klager vedrørende enkeltindividers stemmerett i fullmaktskomiteen og i Stortinget i plenum, samt i lokale valgstyrrer rundt om i landet. Stortingsrepresentantene var tidvis oppgitte over å få rapporter om slett manntallsførsel, og klare for å praktisere etter de nye stemmerettsreglene.

4.2 Ankesaker vedrørende understøttede i forbindelse med kommunevalget i 1898

Det er altså i forbindelse med kommunevalget i 1898 at man kan finne de aller første klagene på suspensjon av fattigunderstøttedes stemmerett. Når dette valget gikk av stabelen, hadde man hatt drøyt to år på seg siden formannskapslovene i 1896 fikk tillegget om at understøttelse fra fattigvesenet skulle utløse suspensjon av stemmerett. Fullmaktskomiteen refererte fra sin behandling av ankesaker tilknyttet dette valget i flere innstillinger og kontinuasjoninnstillinger. Alt fra påstander om feil med opptelling av stemmer til påstander om ugyldige forfallsstemmer til ble tatt opp i komiteen.¹⁸¹ Anker i forbindelse med suspensjon av fattigunderstøttede ble tatt opp i tre av innstillingene etter kommunevalget i 1898.¹⁸² Nedenunder vies plass til ankene som ble behandlet i fullmaktskomiteen etter dette valget, og som var innkomne fra alt fra Vardø i Finnmark til Nannestad i Akershus.

I Vardø kommune i Finnmark anket Nikolai Pedersen og Ole Endresen egenhendig en stemmerettstvist vedrørende dem selv inn til Stortinget.¹⁸³ De to behandles i samme post av fullmaktskomiteen. De hadde blitt «strøgne af det kommunale mandtal» fordi valgstyret mente de var å betrakte som fattigunderstøttede.¹⁸⁴ Pedersen hadde «hos fattigtilsynsmanden

¹⁷⁸ Ibid., s.2200

¹⁷⁹ Ibid., s.2200-2201

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Indst. S. XXIV 1898/99. I *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortingsforhandlinger 1898/99. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads trykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. Post 8. I den digitaliserte utgivelsen: s.1356-1357. I selve innstillingen: s.8-9. Og post 24. I den digitaliserte utgivelsen s.1370-1371. I selve innstillingen s.22-23. Lenke [her](#).

¹⁸² Indst. S. XXIV 1898/99. Og Indst. S. XXIV. B. 1899/1900. I *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortingsforhandlinger 1898/99. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads trykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitaliserte utgivelsen: s.1373-1382. I selve innstillingen: s.1-10. Lenke [her](#). Samt i Indst. S. XXIV. 1899/1900. I *Kongeriget Norges ni og firtiende ordentlige Stortingsforhandlinger 1899/1900. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads trykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitaliserte utgivelsen: s.1521-1523. I selve innstillingen: s.1-3. Lenke [her](#).

¹⁸³ Indst. S. XXIV. B. 1899/1900. Post 6, s.5-6. Lenke [her](#). Redegjørelsen for saken her bygger på innstillingen.

¹⁸⁴ Ibid., s.5

[...] faaet laant i mellemtiden mellem postskibenes anløb en sæk mel af fattigvæsenets», og dette ble ansett av valgstyret som «en om end kortvarig hjelp af fattigvæsenet i form af laan». ¹⁸⁵ Hva gjaldt Endresen, hadde han «den sidste vinter benyttet fattigvæsenets mel i sin husholdning». ¹⁸⁶ Det som for øvrig gjør sistnevntes sak noe oppsiktsvekkende er at det var Endresen selv som var fattigtilsynsmann – og han skrev til herredskassereren at han «ikke finder seg forpligtet til at gjøre rede for, hvilke dispositioner han træffer over fattigvæsenets mel». ¹⁸⁷

Fullmaktskomiteen innlot seg ikke på noen diskusjon om hvorvidt *lån* av *naturalia* fra fattigvesenet skulle utløse suspensjon av stemmerett på lik linje med annen type bistand, eller hvorvidt fattigbestyreren selv var å anse som understøttet i og med at han tidvis stillet sulten på brød bakt av offentlige subsidier. De formelle aspektene i forbindelse med klageadgang og manntallsføring dominerte fullmaktskomiteens behandling av Endresen og Pedersens sak. De to vardøværingene hadde stått oppført i manntallet som stemmeberettigede da det lå ute for gjennomsyn i juni. Komiteen vektla at manntallsendringen skjedde så sent som i september måned samt at ingen underrettet de to borgerne om at de var blitt strøket. Fullmaktskomiteen kalte utstrykningen «ulovlig». ¹⁸⁸ Komiteen innstilte at Vardø valgstyres beslutning om å stryke Pedersen og Endresen fra manntallet skulle underkjennes. ¹⁸⁹ Et enstemmig storting bifalt innstillingen. ¹⁹⁰

Nils Hansen Øinæs fra Kvæfjord i Tromsø amt stiftet vi bekjentskap med helt innledningsvis. Han initierte en positiv egenhendig klage. ¹⁹¹ Støtten som hadde forårsaket suspensjonsanmerkning ved hans navn, var ytt sønnen, Bernhard, i form av betaling for et opphold ved en institusjon. Nærmere bestemt var sønnen sendt til Jacob Sæthres institutt i Fana ved Bergen «for aandsvage børn». ¹⁹² Øinæs argumenterte for at han selv ikke kunne sies å ha fått fattigstøtte i vanlig forstand – den økonomiske hjelpen det offentlige hadde bistått med var ikke var utløst av hans manglende evne til å forsørge sitt barn. ¹⁹³

¹⁸⁵ Indst. S. XXIV. B. 1899/ 1900. s.5

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Ibid., s.5-6

¹⁹⁰ *Kongeriget Norges otte og firtiende Stortings Forhandlinger 1898/ 99. Syvende del.* Kristiania: Centraltrykkeriet, 1899. s.1205. Innstilling av post 6 og votering er på samme side. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: *Storingsforhandlinger 1898/ 99, nr.7.*

¹⁹¹ Indst. S. XXIV. 1898/99. Post 14. I den digitale utgivelsen: s.1363. I selve innstillingen: s.15. Redegjørelsen her er bygget på innstillingen. Lenke [her](#).

¹⁹² Indst. S. XXIV. 1898/99. s.15. Og *Norges Statskalender for Aaret 1898. Efter offentlig Foranstaltning, redigeret af N. R. Bull.* Kristiania: Alb. Cammeyers Forlag, 1897. s.162

¹⁹³ Indst. S. XXIV. 1898/99. s.15

Ifølge Øinæs klage ble Bernhard fjernet fra hjemmet sitt av skolestyret i Kvæfjord. Første paragraf i *Lov om abnorme Børns Undervisning* forpliktet det offentlige å legge til rette for at «døvstumme, blinde og aandsvage» barn fikk «kristelig og borgerlig Oplysning» samt kunnskap om «praktisk Livsvirksomhed». ¹⁹⁴ I samme lovs § 6 gikk det frem at det var «Skolekommissjonen[s]» oppgave å se til at kommunens «aandsvage» barn fikk forsvarlig undervisning. ¹⁹⁵ Sistnevnte paragraf fastslo også at forsørgere som nektet barna å bli sendt på spesialscole, kunne straffes med bøter og at bøkene kunne inndrives ved utpanting, i siste instans skulle «Sagen [avgjøres] ved Politiret». ¹⁹⁶ Øinæs må med andre ord ha vært under stort press for å sende sønnen til Sæthres institutt.

«Uformuende Børn» skulle ifølge § 7 i ovennevnte lov få dekket reise til og fra skolested, «underholdning» ved skolen samt bekledning av «vedkommende Kjøbstads-, Ladesteds-, eller Amtskommune» – imidlertid kunne amtsformannskapet bestemme at inntil 1/3 av utgiftene måtte refuseres av Fattigkassa i barnets hjemkommune. ¹⁹⁷ I Bernhards tilfelle hadde fattigvesenet dekket nettopp 1/3 av utgiftene i forbindelse med oppholdet ved spesialscolen. ¹⁹⁸ Gutten ble boende på institusjon fra 1894, da han var i 16-års alderen, til han døde på vårparten av 1898.

Øinæs skrev i sin anke til Stortinget at han ikke hadde mottatt en krone i støtte for egen del. Kvæfjord valgstyre besluttet likevel at de ikke kunne oppføre ham i valgmanntallet. Øinæs var ikke tilfreds med avgjørelsen. Han anket. Fullmaktskomiteens medlemmer mente valgstyret feilaktig hadde slettet Øinæs fra valgmanntallet, og de forankret sitt standpunkt i *Lov om abnorme Børns Undervisning*: «det bidrag, der ifølge § 7 i lov om abnorme børns undervisning af 8de juni 1881 skal ydes ufomuende børn, kan [ikke] regnes som fattigunderstøttelse ydet til et barns forældre». ¹⁹⁹

Nils Hansen Øinæs skulle ifølge fullmaktskomiteen altså ha fått legge sin stemme i valgurna under kommunevalget i 1898. Imidlertid innstilte komiteen at Øinæs sak ikke gav anledning til vurdering i Stortinget fordi klagen var kommet inn til det lokale valgstyret noen dager etter fristen for å klage var utløpt. ²⁰⁰ Alle sakene fra denne innstillingen kom opp i Stortinget 16. desember 1898 og posten som omhandler Øinæs passerte uten kommentarer. ²⁰¹

¹⁹⁴ Lov om abnorme Børns Undervisning af 8de Juni 1881. I *Lov om Almueskolevæsenet paa Landet af 16de Mai 1860 med Tillægslove*. Kristiania: E. C. Bjørnstad & Co.s Bogtrykkeri. 1883. s.36. Lenke [her](#).

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Ibid., s.38

¹⁹⁷ Ibid., s.39

¹⁹⁸ Indst. S. XXIV. 1898/99. s.15

¹⁹⁹ Indst. S. XXIV. 1898/99 s.15

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ *Stortingsforhandlinger 1898-99. Nr.7*. Posten er innstilt på s.499, votering på s.500. Lenke [her](#).

Ser vi til folketellingen av 1900, finner vi at Øines var født i 1849 og drev som gardbruker og fisker.²⁰² Han var altså 49 år da han klaget. Han kan ha hatt stemmerett siden han var 25 år. Kanskje var han vant til å ha stemmerett og opplevde det særlig urettferdig å plutselig oppdage at han var slettet fra valgmannallet 1898. Det finnes ikke statistikk som viser hvilke sosiale lag som helst anket lokale valgstyrrers kjennelser om stemmerettssuspensjon til Stortinget.²⁰³ Det har heller ikke lyktes meg å finne en oversikt over hvorvidt de som kom med innsigelser på suspensjon grunnet mottatt fattigstøtte, var vant til å inneha retten til å stemme. Kanskje har det hatt noe å si for hvor standhaftig man turte å forfølge sitt krav om å få delta i det politiske beslutningsfellesskapet om man var vant til å være stemmeberettiget. Pleide en å stemme, kan det ha gitt en opplevelse av å være berettiget medvirkning gjennom stemmegivning – og dermed mot til å anke saken sin til Stortinget.

Stemmeretten til de to gårdbrukerne Jakob Nilsen Saura og Jørgen Jensen Aase fra Dverberg i Nordlands amt fikk en sentral rolle i forbindelse med lokalvalget høsten 1898.²⁰⁴ Da stemmene taltes opp etter valgavholdelsen, var det svært jevnt løp mellom de politiske konkurrentene. Åtte representanter skulle velges. To kandidater synes å ha fått så mange stemmer at de udiskutabelt var valgt som kommunestyrerepresentanter. Da gjenstod det å avgjøre hvilke seks øvrige menn som hadde fått nok stemmer til å bli medlemmer av Dverberg kommunestyre neste treårsperiode. Kort oppsummert fikk fire kandidater 36 stemmer hver, fire andre 34 stemmer hver, og tre kandidater fikk 33 stemmer hver. Når så få stemmer skilte såpass mange kandidater, er det tydelig at hver velger hadde avgjørende betydning for valgresultatet. Og det var i denne forbindelse Saura og Aases valgdeltakelse ble til en større sak i forbindelse med Dverbergs kommunevalg i 1898. Flere av deres medborgere initierte negativ klage etter valget; de argumenterte for at de to gårdbrukerne ikke burde ha fått avgi stemme fordi de hadde mottatt fattigstøtte. Dersom det hadde vært to stemmer mindre i urna, kunne valgresultatet ha sett helt annerledes ut. Klagerne krevde omvalg og anket stemmerettstvisten inn for Stortinget.

La oss først studere Sauras sak. Ifølge fullmaktskomiteens innstilling var det «H. Dybvik m.fl» som fire dager etter valget sendte inn klage på at Saura hadde avgitt stemme til tross for mottatt fattigunderstøttelse.²⁰⁵ «[Jacob Nilsen Sauras] stemmegivning bevirkede, at dissenterne fik en stemme mere, end de rettelig skulde havt, og derved urettelig en kandidat

²⁰² Digitalarkivet. Folketelling 1900, for Kvæfjord herred. «Nils Hansen Øines». Lenke [her](#).

²⁰³ Wehn Hegnes 2019, s.115

²⁰⁴ Indst. S. XXIV. B. 1899/ 1900. I den digitaliserte utgivelsen: s.1374-1375. I selve innstillingen: s.2-3. Saura: Post 2. Aase: Post 3. Redegjørelsen her er bygget på innstillingen. Lenke [her](#).

²⁰⁵ Indst. S. XXIV. B. 1899/ 1900. s.2

ind i herredsstyrelsen», stod det i klagebrevet.²⁰⁶ Hvordan nyheten om at Saura hadde fått fattigomsorg i året som gikk, spredte seg, sier innstillingen ingenting om. Imidlertid går det frem at denne informasjonen ikke var kjent for klagerne «under valgforretningen», og at de derfor ikke tidligere hadde kunnet komme med protest.²⁰⁷

I forbindelse med klagebehandlingen ble det innhentet opplysninger fra lensmannen. Han forklarte at fattigvesenet hadde ytt Saura økonomisk bistand i forbindelse med «lægebehandling i 1897», samt at han var blitt overført fra det statsborgerlige manntall til det kommunale og «ved en feiltagelse [var] glemt at udslettes» derfra.²⁰⁸ Lensmannen la til at det ikke kom innsigelser mot at Saura stod oppført som stemmeberettiget da manntallet lå ute for offentlig gjennomsyn. Sistnevnte poeng vektlegges av fullmaktskomiteen; klager *måtte* fremmes før fristens utløp, som i forbindelse med kommunevalg på landet var innen utgangen av juni måned.²⁰⁹ Begrunnet med at klagen fra Dybvik og hans meningsfeller var datert oktober, ble fullmaktskomiteens endelige beslutning at saken ikke kunne forelegges Stortinget til avgjørelse.²¹⁰ Da de andre sakene fra samme innstilling ble tatt opp i Stortinget i april 1899, ble fullmaktskomiteens innstilling enstemmig vedtatt uten kommentar.²¹¹

Også en nordlending ved navn Krogstad protesterte mot at en fattigunderstøttet borger hadde fått avgi stemme ved kommunevalget i Dverberg 1898.²¹² Krogstad mente at det antakelig hadde hatt avgjørende påvirkning på det endelige valgresultatet at Jørgen Jensen Aase fikk stemme til tross for at han hadde fått støtte fra fattigvesenet. Denne saken er noe mer innviklet enn de øvrige.

Ifølge lensmannen hadde Aase først ikke blitt tatt opp i det kommunale manntallet fordi «fattigordføreren» gav opplysninger om at han hadde mottatt fattigunderstøttelse.²¹³ Da manntallsutkast lå ute til gjennomsyn, kom ikke Aase med innsigelse om at han var utelatt fra valgmanntallet. Til tross for at ingen formell klage var å behandle i denne saken, ble Aases stemmerettsstatus et tema under et kommunestyremøte avholdt 18.juli. Tilfeldighetene skulle ha det til at én av de faste kommunestyrerepresentantene ble forhindret fra å delta i møtet, noe som førte til at vararepresentanten steppet inn – og denne varaen var Jørgen Jensen Aase. Det ser ut til at Aase for første gang under dette møtet oppdaget at han var fraværende i

²⁰⁶ Indst. S. XXIV. B. 1899/ 1900. s.2

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Ibid., s.2-3

²⁰⁹ Ibid., s.3. Og Formannskapsloven for landet av 1896, § 3

²¹⁰ Indst. S. XXIV. B. 1899/ 1900. s.3

²¹¹ *Storingsforhandlinger 1898/ 99, nr.7.* s.1201. Innstilling av post 6 og votering er på samme side. Lenke [her](#).

²¹² Indst. S. XXIV. B 1899/ 1900. Post. 3. I den digitaliserte utgivelsen: s.1375. I selve innstillingen: s.3.

Redegjørelsen av saken her bygger innstillingen.

²¹³ Ibid.

valgmanntallet på grunn av mottatt understøttelse. Han opplyste i kommunestyremøtet om at han «i vaar havde faaet noget mel af en fattigvæsenet tilhørende melbeholdning, men at han ikke betragtede dette som fattigunderstøttelse, men kun som et midlertidigt laan, som han var tænkt at tilbagebetale».²¹⁴ Etter å ha forklart hvordan han hadde havnet i fattigvesenets register, «deponerede [han i mødet straks] betalingen for melet med omtrent kr.13,00» og forlangte å bli innført i valgmanntallet.²¹⁵ Samtlige møtedeltakere samtykket i Aases forlangende; han ble besluttet innført i manntallet.

Fullmaktskomiteen fant vurderingene gjort under kommunestyremøtet i Dverberg problematiske, og beslutningen om å føre Aase inn i manntallet som stemmeberettiget, uriktig.²¹⁶ I innstillingen presiserte fullmaktskomiteen at de ikke i denne sammenheng ville uttale seg om hvorvidt Aase var å anse som fattigunderstøttet eller ei. Imidlertid konkluderte komiteen med at beslutningen tatt lokalt om å føre Aase inn i manntallet, burde underkjennes fordi han først protesterte i møtet i midten av juli og ikke innen fristen, som var ved juni måneds utgang.

13.april 1899, et drøyt halvår etter valget, kom Aases sak opp i Stortinget.²¹⁷ Før voteringen var det imidlertid diskusjon. Albert Bøhn, representant for Høyre fra Akershus amt, og medlem av fullmaktskomiteen, var fraværende da Aases sak ble behandlet i komiteen.²¹⁸ Da innstillingen skulle behandles i Stortinget, var han imidlertid til stede. Bøhn trakk frem flere grunner til at han syntes komiteens innstilling var kritikkverdig. Ett sentralt punkt hos Bøhn var at Aase hadde vært stemmeberettiget tidligere, og at da lensmannen unnlot å overføre ham fra det statsborgerlige manntall til det kommunale, burde Aase fått beskjed, noe han ikke synes å ha fått.²¹⁹ Med andre ord uttrykte Bøhn forståelse for at Aase ikke fikk protestert innen utgangen av juni – Aase må ha regnet med at han stod i det kommunale valgmanntallet siden lensmannen ikke hadde gitt ham beskjed om annet. Bøhn fikk støtte fra representant Hans Meisingset for Venstre fra Romsdals amt. Han mente lensmannen hadde forsømt sin plikt til å gi Aase beskjed om at han ikke ble overført fra det statsborgerlige til det kommunale valgmanntall.²²⁰ «Det er ikke almindeligt, at de borgere, som har staaet i det statsborgerlige mandtal, gaar afsted og undersøger, om de er komne i det

²¹⁴ Indst. S. XXIV. (B) 1899/ 1900. s.3

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ *Storingsforhandlinger 1898/9. nr.7.* s.1201. Post 3 innstilles på s.1201, votering på s.1204. Lenke [her](#).

²¹⁸ Ibid., s.1201-1202.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid., s.1203

nye kommunale mandtal», mente Meisingset.²²¹ Han fant det altså forståelig at Aase ikke hadde oppdaget tidligere at han var fraværende i manntallet, og rett og rimelig «at lensmand og formandskab ved den sidste gangs gennemgaaelse af mandtallet paa forlangende [...] gjenindførte ham i mandtallet».²²²

Bøhn ble imøtegått blant annet av to representanter fra Venstre, Annæus Schjødt fra Kristiania, også medlem av fullmaktskomiteen og fraværende den dagen Aases sak hadde vært oppe til behandling, samt Ferdinand Prahll fra Bergen, leder av fullmaktskomiteen.²²³ Prahll og Schjødt mente Aase selv hadde hatt ansvar for å sjekke manntallet og gjøre manntallsstyret oppmerksomme på sin protest innen lovens fastsatte frist – de to stilte seg fullt ut bak komiteens konklusjon.²²⁴ Diskusjonene munnet ut i at fullmaktskomiteens innstilling ble bifalt, mot 14 stemmer; valgstyret i Dverberg hadde gjort en feilvurdering da de tok Aases sent fremmede klage til følge.²²⁵

Også fra Akershus amt kom ankesaker til stortingsrepresentantenes bord. En tid før kommunevalget i Nannestad hadde en innbygger ved navn Ingvald Aamold fått økonomisk støtte fra fattigvesenet for å ha sitt 9 år gamle barn innlagt på «døvstumminstituttet», dette forteller attest fra fattigbestyreren.²²⁶ Innleggelsen av barnet var «tvunget av det offentlige», og den forårsaket at Aamold ble strøket fra valgmanntallet.²²⁷ Saken minner om kvæfjordingen Øinæs. Aamold var gårdbruker og 32 år ved kommunevalget i 1898, og han kan ha hatt stemmerett ved tidligere kommunevalg.²²⁸ Han protesterte på at han var strøket.²²⁹

I innstillingen synes det som om en «skrivelse» fra Aamold datert 4.juli tjener som både som klage og anke i ett.²³⁰ Fullmaktskomiteen vektla at «skrivelsen» var datert fire dager etter klagefristen nedfelt i Formannskapslovene, og innstilte at saken derfor ikke gav anledning til forføyning fra Stortingets side.²³¹

I dette tilfelle foretok komiteen en helt annen vurdering enn de gjorde i saken vedrørende Jørgen Jensen Aase fra Dverberg, selv om de to sakene ligner på visse punkt. Aase protesterte som nevnt muntlig drøye to uker etter klagefristen og Aamold kom altså med innsigelse få dager etter fristen. Likevel innstilte fullmaktskomiteen Aases sak til behandling i

²²¹ *Storingsforhandlinger 1898/9. nr.7. s.1203*

²²² *Ibid.*

²²³ *Ibid.*, s.1202-1204

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ *Ibid.*, s.1204

²²⁶ *Indst. S. XXIV. 1899/1900. Post.1. I den digitale utgivelsen: s.1521-1522. I innstillingen: s.1-2. Lenke [her](#).*

²²⁷ *Ibid.*, s.2

²²⁸ *Digitalarkivet. Folketelling 1910, for Nannestad herred. «Ingvald Aamold». Lenke [her](#).*

²²⁹ *Indst. S. XXIV. 1899/1900, s.1*

²³⁰ *Ibid.*

²³¹ *Ibid.*, s.2

Stortinget, men ikke Aamolds. Dette gir inntrykk av at komiteen ikke helt konsekvent praktiserer etter lovbestemmelsene. Disse to ulike avgjørelsene i disse to temmelig like tilfellene, kan også illustrere at valglovgivningens dunkelhet angående konkrete krav og frister for *ankeinngivelse* gjorde at selv ikke fullmaktskomitemedlemmene klarte å holde tunga helt rett i munnen når de skulle behandle disse sakene.

Til tross for at fullmaktskomiteen innstilte at Aamold sak ikke gav anledning til videre vurdering, og til tross for at Stortinget enstemmig vedtok komiteens innstilling, skapte saken diskusjon i Stortinget.²³² Stortingsrepresentant Haga for Høyre fra Akershus, uttalte seg: «Saavidt jeg har kunnet bringe i erfaring, saa er dette spørmaal behandlet og afgjort forskjelligt i de forskjellige kommuner, idet i andre tilfælde vedkommendes adgang til at stemme godkjendes, uden at der er nedlagt nogen indsigelse».²³³ Haga påpekte med andre ord at det å legge til grunn overgått frist for å avvise en klage, ble praktisert ulikt rundt om i landet. Representant Andresen for Venstre fra Kristiania samtykket og uttalte at det var uheldig at «det praktiseres paa forskjellig vis i de forskjellige kommuner».²³⁴ Ut fra fullmaktskomiteens referat og Haga og Andresens innspill i Stortinget, kan man få et inntrykk av at myndighetspersoner kunne være inkonsekvente når det gjaldt å tillegge klagefrist, og en diffus ankefrist, avgjørende vekt i vurderingen av hvorvidt borgeres protest skulle bli behandlet på høyere hold. Andresen var også inne på at «understøttelse til at holde et barn paa abnormskolen» ikke skulle ha suspensiv virkning – i dette får han støtte fra representant Rinde for Venstre fra Bratsberg amt.²³⁵ Den omtalte vilkårligheten har ført til at rettssikkerheten til suspenderte borgere som klaget, Aamold inkludert, var betydelig svekket.

Alle sakene i forbindelse med kommunevalget i 1898 som har vært gjennomgått hittil, var fra landkommuner. Den en eneste tvisten fra en kjøpstad vedrørende understøttedes stemmerett som ble anket til Stortinget etter dette valget, kom fra Vadsø by. Retten til å stå oppført som stemmeberettiget i manntallet stod på spill for syv menn herfra, nemlig Gundersen, Paulsen, Bakkari, Frostmann, Metli, Pettersen og Nyoryka.²³⁶ Disse syv behandles i samme post av fullmaktskomiteen.²³⁷ Det de hadde til felles var at deres foreldre eller svigerforeldre hadde mottatt hjelp av fattigvesenet. De syv voksne vadsøværingene var

²³² *Kongeriget Norges ni og firtiende Stortings Forhandlinger 1899/1900. Vol.49. Syvende del.* Kristiania: Centraltrykkeriet 1900. s.167-168. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: *Stortingsforhandlinger 1899/1900, Nr.7.*

²³³ *Ibid.*, s.167-168

²³⁴ *Ibid.*, s.168

²³⁵ *Ibid.*

²³⁶ Indst. S. XXIV. 1898/99. Post 25. I den digitaliserte utgivelsen: s.1371. I selve innstillingen: s.23. Lenke [her](#). Redegjørelsen av saken her er bygget på innstillingen. Kommentar: Innstillingen oppgir ikke mennenes fornavn.

²³⁷ En tvist vedrørende to sjømenns stemmerett, som ikke involverte understøttelse, ble behandlet i samme post.

først oppført som stemmeberettigede i det manntallet som hadde vært utlagt for gjennomsyn. Det forelå ingen formelle klager vedrørende de syv. Men i et valgstyremøte «blev der [...] reist spørsmål om» fattigunderstøttelse gitt noens foreldre eller svigerforeldre, skulle føre til suspensjon av stemmeretten for deres voksne sønner eller svigersønner.²³⁸ Et knepent flertall i Vadsø valgstyre mente slik støtte ikke skulle ha innvirkning på deres voksne barns stemmerettsstatus. Det ble besluttet at Gundersen, Paulsen, Bakkari, Frostmann, Metli, Pettersen og Nyoryka fikk bli stående i valgmanntallet som stemmeberettigede.

En kjøpmann ved navn Esbensen – uvisst om han var valgstyremedlem eller på annen måte fikk nyss om styrets beslutning – anket kjennelsen inn for Stortinget.²³⁹ Fullmaktskomiteen falt ned på at saken ikke gav anledning til forføyning fra Stortingets side fordi det ikke var fremmet formell klage innen fristen som, i henhold til Formannskapsloven for kjøpstedene av 1896, var ved utgangen av august.²⁴⁰ Innstillingen, som var datert 10. september 1898, bifaltes enstemmig av Stortinget bare en snau uke senere.²⁴¹

4.2.1 Ankesakene fra 1898 sett under ett; erfaring med uklare regler og vilkårlighet

Ankesakene kan sammenfattes i tabellform, med vekt på utvalgte variabler og ordnet alfabetisk etter etternavnene på dem den hvis stemmerett stod på spill.

²³⁸ Indst. S. XXIV. 1898/99. s.23

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Ibid. Og Formannskapsloven for kjøpstedene av 1896, §3

²⁴¹ *Stortingsforhandlinger 1898-99. Nr.7.* Både innstillingen av post 25 og votering finnes på s.500. Lenke [her](#).

Tabell 1. Ankesaker i forbindelse med kommunevalget 1898 vedrørende stemmerettssuspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse.²⁴²

Anke gjaldt stemmeretten til	Tvist startet av	Endelig konklusjon	Grunnlag for konklusjon	Konklusjon var
Endresen	Direkte egenhendig anke	Endresen var berettiget stemmegivning	Utstrøket av manntallet for sent, klagen tas til følge	i Endresens favør
Pedersen	Direkte egenhendig anke	Pedersen var berettiget stemmegivning	Utstrøket av manntallet for sent, klagen tas til følge	i Pedersens favør
Saura	Negativ klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Klagen var innkommet etter fristens utløp	i Sauras favør
Øinæs	Positiv egenhendig klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Klagen var innkommet etter fristens utløp	i Øinæs disfavør
Aamold	Positiv egenhendig klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Klagen var innkommet etter fristens utløp	i Aamolds disfavør
Aase	Positiv klage evt. tredjeparts anke	Aase var ikke berettiget stemmegivning	Aases egen protestert var fremmet etter fristen	i Aases disfavør
De 7 vadsø-væringene	Direkte tredjeparts anke	Anken kan ikke vurderes av Stortinget	Klagen var ikke fremmet innen fristens utløp	i de syv menns favør

Kilder: Indst. S. XXIV. 1898/99, s.1-24, Indst. S. XXIV. 1899/1900, s.1-3, Indst. S. XXIV. B. 1899/1900, s.1-10, samt Kongeriget Norges otte og firtien ordentlige Stortings Forhandlinger 1898-99. Syvende del. s.1201-1205

Om man ikke regner mennene fra Vadsø, Gundersen, Paulsen, Bakkari, Frostmann, Metli, Pettersen og Nyoryka, som én ankesak, men som syv tilfeller der borgeres stemmerett kom i faresonen, var det til sammen 13 klagesaker som ble anket til Stortinget etter valget i 1898. Av disse var fire anker initiert av den hvis stemmerett stod på spill. De ni øvrige sakene nådde Stortinget fordi én, eller flere borgere sammen, fremmet negativ klage eller tredjeparts anke. Ankeadgangen var med andre ord flittigst brukt av borgere som ønsket at en fattigunderstøttet medborger skulle få stemmeretten suspendert. Med tanke på at tusener av understøttede var berørt av suspensjonsbestemmelsen, kan det slås fast at en forsvinnende liten andel av disse selv benyttet seg av ankemuligheten.²⁴³

Konklusjonene i disse ankesakene var i mange av tilfellene trukket på bakgrunn av formelle feil i klageprosessen. Flere ganger unnlot fullmaktskomiteen å gå inn i spørsmålet om den klagen gjaldt, kunne ansees som faktisk understøttet og rettmessig suspendert eller ei.

²⁴² Kommentar: Der det i tabellen her, og i tabellene som følger, står at tvisten startet med ulike former for anke, er ikke det helt presist. Tvisten kan også sies å ha startet med *muntlig uenighet* i valgstyret; i flere tilfeller synes det nemlig som om at det ikke var en formell klage som førte til at borgeres stemmerett kom på agendaen i valgstyremøter, men andre, uvisse årsaker, som muligens muntlig overbragt informasjon. Anker som ble fremmet direkte etter at valgstyret hadde stemt over tvilstilfeller som oppstod under valgstyremøter, regnes her for å ha igangsatt formell ankebehandlingsprosess og for slik sett å ha vært utgangspunkt for tvisten fullmaktskomiteen fikk å ta tak i.

²⁴³ Denne konklusjonen, samt de øvrige delkonklusjonene i denne oppgavens kapittel 4, forutsetter at jeg har lagt til grunn enhver klage som nådde fullmaktskomiteen etter de respektive valg; det finnes en mulighet for at jeg ikke har lyktes i å oppspore *alle ankene* angående fattigunderstøttede. For øvrig er det på sin plass også å minne om at det i arkiver etter lokale valgstyret rundt om i Norge kan ligge dokumentasjon på at retten til å klage var meget vel anvendt av de suspenderte i flere distrikt.

Flere inngitte anker fikk ikke vurdering i Stortinget fordi klagen ankesaken var bygget på, ikke hadde blitt fremmet innen den fristen formannskapslovene av 1896 fastsatte. Man kan lure på om fristen for å fremme klage var godt nok kommunisert til borgerne.

Loven var som nevnt taus om hvorvidt fattigunderstøttede skulle strykes fra manntallet eller markeres som suspenderte, og ankesakene viser tydelig at flere manntallsførere har tolket det som at understøttede skulle strykes. Noen tilfeller der et valgstyre hadde besluttet å stryke borgere fra valgmanntallet for sent i forhold til formannskapslovens bestemmelser, ble avgjort i de understøttede, eller påstått understøttede, borgernes favør. Fullmaktskomiteen refererte ofte til valglovgivningen i sine innstillinger og var opptatt av å holde seg til den. Anker ble altså avgjort både i understøttede, eller påstått understøttede, borgeres favør og disfavør; tabellen viser at det ikke var noen systematisk nedsabling av stemmeretten til de som egenhendig fremmet positiv klage. Ei heller er der noe mønster som viser at negativ klage bestandig førte til negativt utfall for den borgeren klagen omhandlet.

Ser man litt bort fra tabellen og tar i betraktning de relativt utførlige rapportene fullmaktskomiteen skrev – der de ofte inkluderer detaljerte saksopplysninger, lokale valgstyres vurderinger og komiteens egne diskusjoner – gir det et inntrykk av at disse sakene ble tatt på alvor. Den geografiske fordelingen av ankeinitiativ vises heller ikke i tabellen, men klagen ble sendt fra Finnmark, Tromsø, Nordland og Akershus amt, og fra Vadsø by. Det er tankevekkende at det er sendt anker fra såpass få av Norges mange amt og byer. Til tross for at ankesakene vedrørende fattigunderstøttedes stemmerett var relativt få, har gjennomgangen av saksforholdene i ankene fra Dverberg i Nordland over, vist at beslutninger vedrørende enkeltindividers stemmerett kunne gi store ringvirkninger for en hel kommunes valgresultat. Noen tvister kunne potensielt forårsake omvalg. Ankene fra 1898 gjorde også stortingsrepresentantene oppmerksomme på en tolkningsutfordring med formannskapslovens nylig tilføyede bestemmelse om at fattigunderstøttede ikke skulle få stemme. Diskusjoner blant stortingsrepresentantene avslører bekymring for vilkårlig og inkonsekvent implementering av den nye suspensjonsbestemmelsen.

4.3 Ankesaker vedrørende understøttede i forbindelse med stortingsvalget i 1900

Ved stortingsvalget høsten 1900 hadde stemmerettssuspensjon for fattigunderstøttede vært grunnlovsfestet i to år gjennom § 52 d. Dette var også det første valget etter at alminnelig stemmerett for menn hadde kommet inn i Grunnloven. I og med at fattigunderstøttelse hadde virket suspensivt ved kommunevalget i 1898, og fordi administrasjonsapparatet ved stortingsvalg var relativt likt som ved kommunevalg, var valget i 1900 det andre valget der

menigmann og myndighetspersoner forholdt seg til mottatt understøttelse som grunn til suspensjon. Ved dette valget skulle man for øvrig operere ut fra den nye valgloven som var kommet i februar 1900.

Ankene angående fattigunderstøttedes stemmerett ble tatt opp i to innstillinger etter stortingsvalget i 1900.²⁴⁴ Innstillingene inneholder et mangfold av klagesaker om alt fra en handelsmann som var suspendert på grunn av å ha gått fallitt, men protesterer fordi det var over 20 år siden konkursen, til en lokomotivfører som vil stemme i sin hjemby Stavanger, men som andre mener kanskje bør manntallsføres i Hå kommune der han av og til overnatter mellom skift.²⁴⁵ Til sammen tok fullmaktskomiteen imot 17 klager vedrørende fattigunderstøttedes stemmerett etter valget i 1900. 16 av dem er ført i *Tabell 4.0* nedenunder og dreier seg om klager initiert av suspenderte selv, enkelte medborgere og i noen tilfeller valgstyremedlemmer eller manntallsførere.

Den anken som ikke er ført i tabellen, var initiert av ordfører i Lindås i Søndre Bergenhus amt, Haraldsen. Store deler av den ene innstillingen er viet Haraldsens protester.²⁴⁶ Hans anke omfattet totalt 27 borgere, hvorav 14 var fattigunderstøttede, eller antatt understøttede.²⁴⁷ Han klaget både på at noen borgere var oppført i valgmanntallet *med* suspensjonsanmerkning og på at andre var oppført *uten*.²⁴⁸

Innsigelsene vedrørende understøttede borgere initiert av Haraldsen, var tett sammenvevd med protest mot flere andre omfattende aspekt ved manntallsføringen og valgavholdelsen i Lindås. Den er såpass spesiell og rikholdig at den er verdt en helt egen studie. Innsigelsen initiert av Haraldsen blir imidlertid ikke undersøkt i detalj her. Målet for de forgående undersøkelser er å se på klageadgangen samt håndhevelsen av valglovgivningens åpning for ankeinnngivelser. Haraldsens anke er ikke uinteressant i så måte, men den er ikke fullt ut representativ for den ordinære klagepraksisen. Ordføreren hadde blant annet betalt tilbake fattigstøtte ytt noen av borgerne og disse hadde siden fått avgi stemme.²⁴⁹ I Stortinget spekuleres det på om Haraldsens motiv for å inngi anke kan ha vært egen politisk

²⁴⁴ Indst. S. XXX. 1900/1901. I *Kongeriget Norges femtiende ordentlige stortings forhandlinger 1900/1901. Sjette del, del A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykking ikke oppgitt. I den digitaliserte utgivelsen: s.1709-1754. I selve innstillingen: s.1-46. Lenke [her](#). Og Indst. S. XXX. 1901/1902. I *Kongeriket Norges en og femtiende ordentlige storting forhandlinger. 1901/1902. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykking ikke oppgitt. Innstillingen inneholder ankesaker etter stortingsvalget i 1900, s.1526-1580 i den digitaliserte utgivelsen, og i selve innstillingen: s.1-54. Lenke [her](#).

²⁴⁵ Indst. S. XXX. 1901/1902, Post 71 og post 72, s.41

²⁴⁶ Indst. S. XXX. 1900/1901.

²⁴⁷ Ibid., Borgerne er nummerert i innstillingen. Sakene vedrørende fattigunderstøttede i Haraldsens anke: nr.1, nr.2, nr.3, nr.4, nr.5, nr.6, nr.7, nr.11, nr.12, nr.23, nr.24, nr.25, nr.26, nr.27

²⁴⁸ Ibid. Eksempel på klage fra Haraldsen på at borgere er oppført uten suspensjonsanmerkning

²⁴⁹ Indst. S. XXX. 1900/1901, se nr.3, s 3-4 og nr.6, s.5

vinning.²⁵⁰ Over 40 vitner ble avhørt i denne saken som altså dreide seg om mange og varierte fasetter ved valgavholdelsen.²⁵¹ En avskrift av forhørene, sammen med nesten 30 bilag, var blant det som førte til at fullmaktskomiteen innstilte at valget i Lindås måtte avholdes på ny.²⁵² Av ovennevnte grunner borres det altså ikke i det videre dypere i hver enkelt av klagenes vedrørende fattigunderstøttede lindåsinger som var initiert av ordfører Haraldsen.

Granskningen av de mer ordinære klagesakene starter med utgangspunkt i tabellen nedenunder. Ankene er ordnet alfabetisk etter etternavnet til den borgeren hvis stemmerett stod på spill. Ved grundig gjennomgang av sakene fra 1898, ble det tydelig hvor innviklede trinnene i klage- og ankebehandlingen var, og hvor innfløyte saksforholdene kunne være. I og med at det to år senere ble fremmet hele 16 saker, gir det ikke anledning til å drøfte alle disse enkeltvis like inngående som de syv ankepostene etter kommunevalget i 1898. Likevel kan vi forsøke å danne oss et inntrykk av hovedtrekkene ved ankene fra 1900, og kanskje se paralleller og forskjeller sammenlignet med dem fra 1898. Protestene fra det aktuelle stortingsvalget drøftes altså ikke her fra nord til sør alt etter hvilket amt de var inngitt fra. Klagesakene som utbroderes under tabellen er mer utvalgt etter innhold og interessante trekk ved klagesakene.

²⁵⁰ *Kongeriget Norges femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1900/ 1901. Vol. 50. Syvende del.* Kristiania: Centraltrykkeriet, 1901. Se representant Vinjes innlegg: s.807-808, samt s.798. Lenke [her](#). Angående politisering av innsigelsesretten, se: Danielsen. 1964. s.51

²⁵¹ Indst. S. XXX. 1900/1901, s.2, s.20

²⁵² Ibid.

Tabell 2. Ankesaker i forbindelse med stortingsvalget 1900 vedrørende stemmeretts suspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse.

Anke gjaldt	Tvisten startet med	Endelig konklusjon	Grunnlag for konklusjonen	Konklusjonen var
Johan Adamsfjord	Oppgis ikke i innstillingen; komiteen etterlyser dokumentasjon.	Kan ikke vurderes av Stortinget	Fullmaktskomiteen hadde ikke fått tilsendt tilstrekkelig dokumentasjon	Ikke mulig å fastslå ut fra innstillingen
Halse, Mathias	Positiv egenhendig klage	Ansees som stemmeberettiget	Lån fra fattigvesenet var gitt ham, men for flere år siden	I Halses favør
Hvitmyren, Karelius	Direkte tredjeparts anke	Ansees ikke som stemmeberettiget	Fått støtte til sykehusinnleggelse for sin sønn på 11 år	I Hvitmyrens disfavør
Johansen, Andreas	Direkte tredjeparts anke	Ansees ikke som stemmeberettiget	Fått støtte til særskilt undervisning for sønnen	I Johansens disfavør
Johnsen, Ole	Direkte tredjeparts anke	Kan ikke vurderes av Stortinget	Fattigvesenet hadde betalt for hans sykehusopphold, men dokumentasjon mangler	I Johansens favør
Lilleø, Ole	Negativ tredjeparts klage	Kan ikke vurderes av Stortinget	Det lokale valgstyret hadde ikke avsagt kjennelse, derfor kunne ikke fullmaktskomiteen hadde	I Lilleøs favør
Løkken, Fredrik	Direkte tredjeparts anke	Ansees ikke som stemmeberettiget	Fått støtte til sykehusinnleggelse for sitt 4 måneder gamle barn	I Løkkens disfavør
Nilsen, Martinus	Direkte tredjeparts anke	Ansees ikke som stemmeberettiget	Fått støtte til særskilt undervisning for sønnen	I Martinius disfavør
Nærø, Lars	Positiv tredjeparts klage	Kan ikke vurderes av Stortinget	Fullmaktskomiteen hadde ikke fått tilsendt tilstrekkelig dokumentasjon	I Nærøs disfavør
Polden, Nils	Positiv egenhendig klage	Ansees ikke som stemmeberettiget	Hadde tilbakebetalt ytt støtte, men suspensjonsanmerkningen skulle bli stående	I Poldens disfavør
Solend, Anders	Negativ tredjeparts klage	Ansees ikke som stemmeberettiget	Fattigvesenet forsørget hans to barn utenfor ekteskap	I Solends disfavør
Stene, Anders	Negativ tredjeparts klage	Kan ikke vurderes av Stortinget	Fattigvesenet forsørget hans påståtte to barn, men dokumentasjon mangler på at Stene er faren	I Stenes favør
Sæbø, Olai	Positiv klage, uklart om det var egenhendig eller tredjeparts	Ansees ikke som stemmeberettiget	Fattigvesenet betalte for hans "sindsyge" kones forpleining	I Sæbøs disfavør
Sæveland, Nils	Oppgis ikke i fullmaktskomiteens innstilling	Ansees ikke som stemmeberettiget	Fattigvesenet hadde utgifter i forbindelse med hans "sindsyge" kone	I Sævelands disfavør
Aastvedt, Johan	Positiv tredjeparts klage	Ansees som stemmeberettiget	Lån fra fattigvesenet var gitt ham, men for flere år siden	I Aastvedts favør
Pasienter ved Reitegjerdets pleiestiftelse	Negativ tredjeparts klage	Pasientene ansees som stemmeberettigede	Staten, ikke kommunen, betaler for pasientene	I pasientenes favør

Kilder: Indst. S. XXX. 1900/1901, s.1-46, Indst. S. XXX. 1901/1902, s.1-54 og Stortingsforhandlinger 1901/1902, vol.51, syvende del, s.2287-2311.

Tabellen viser at det var en overvekt av ankesaker som startet med at en tredjepart fremmet innsigelse. Innstillingen er ikke klar når det gjelder initiativet bak enhver klage, derfor er det usikkert hvem som klaget i noen av sakene – av tabellen fremgår det at kun to av de 16 klagesakene uten tvil var igangsatt av den som selv opplevde stemmerettssuspensjon.²⁵³ Adamsfjord, Sæbø og Sæveland *kan* ha protestert egenhendig, men sjansen er like stor for at andre initierte innsigelse i deres sak.²⁵⁴ Fire av stemmerettstvistene startet på bakgrunn av negativ klage. Det var forholdsvis jevn fordeling mellom negative og positive klager.

I hele fem av sakene forelå det ikke noen formell klage før det ble fremmet en direkte, tredjeparts anke. Uenigheten startet sannsynligvis aller først med tvil og muntlig diskusjon i valgstyret, som så har vedtatt å gjøre endringer i manntallet – deretter har en anke vedrørende styrets vedtak blitt inngitt.

I noen tilfeller satt fullmaktskomiteen med for lite dokumentasjon til at de kunne ta stilling til om borgere var å betrakte som understøttede og rettmessig suspenderte eller ei. Så som i 1898, tok komiteen altså ikke stilling i alle anker; tabellen viser at de i fem tilfeller konkluderte med at saken ikke kunne bli behandlet i Stortinget, fire av de fem på grunn av at beslutningsgrunnlaget var for tynt. I motsetning til i 1898, ble ingen ankesaker etter valget i 1900 avvist alene fordi de var bygget på klager som var kommet inn etter fristens utløp.

Akkurat som i 1898 ble det etter valget i 1900 trukket frem saker for fullmaktskomiteen, der klageren ønsket vurdering av understøttede medborgeres stemmerett fordi disse enkelttilfellene kunne ha hatt innvirkning på valgets utfall. En borger fra Herøy i Romsdals amt ønsket omvalg på grunn av påstått feil i manntallsføringen.²⁵⁵ Det forelå ingen formell klage, men han anket direkte til Stortinget. Klageren ønsket at to stemmerettstvister angående fattigunderstøttede ble behandlet på høyere hold. Den ene borgeren omtalt i anken var Lars Nærø, som vises i tabellen – han hadde blitt «negtet adgang til at legge sin stemmeseddel i urnen».²⁵⁶ Saken til Nærø var kompleks, og det endte med at fullmaktskomiteen konkluderte med at de ikke kunne vurdere saken godt nok – de hadde for lite dokumentasjon og det forelå motstridende opplysninger i saken.²⁵⁷ Noen mente Nærøs status som understøttet kom av at han bodde gratis i et hus fattigvesenet eide, andre opplysninger tydet på at Nærø eide huset han bodde i selv, men at han for seks år siden hadde

²⁵³ Indst. S. XXX. 1901/1902. Post 67, s.38-39. Og post 63, s.35

²⁵⁴ Ibid., post 6, s.5. Og post 55, s.32. Adamsfjord ikke innstilt i egen post; omtales på s.19

²⁵⁵ Ibid., post 66, s.37-38

²⁵⁶ Ibid., post 66 b, s.37

²⁵⁷ Ibid.

fått kommunens garanti da han tok opp lån for å kjøpe huset.²⁵⁸ Den andre saken i denne anken gjaldt Ole Lilleø som hadde stemt ved valget.²⁵⁹ Klageren hevdet at Lilleø var understøttet. Formann i Herøy valgstyre imøtegikk klageren, og meddelte at Lilleø ikke hadde mottatt noe hjelp fra fattigvesenet, sett bort fra at han fikk et årlig beløp til «2 voksne gutter, der er idioter».²⁶⁰ Men også i denne saken var bevismaterialene for skrinne til at fullmaktskomiteen kunne legge saken frem for Stortinget. Det lokale valgstyret hadde heller ikke avsagt kjennelse i denne saken – nok en grunn til at fullmaktskomiteen ikke kunne begi seg ut på en grundigere vurdering av tvisten.²⁶¹

Flere klagesaker, både fra 1898 og 1900, dreide seg om hvorvidt det skulle regnes som fattigstønad når fattigvesenet ikke hadde ytt borgere en krone, men utelukkende gitt garanti til borgere som tok opp lån et annet sted.²⁶² Historiker Wehn Hegnes skriver om Haldor Romsloe som ble avvist i valglokalet da det var omvalg i Haugesund i 1912; han var markert som suspendert i manntallet med hjemmel i Grunnlovens § 52 d.²⁶³ Romsloe hadde ikke engang hatt fattigvesenets garanti i ryggen. Han hadde havnet på fattigvesenets radar da en fattigforstander hjalp ham og kona med å komme i kontakt med en utleier da de var på jakt etter et sted å bo.²⁶⁴ Stortinget gav Romsloe medhold da han klaget; han var blitt urettmessig fratatt sin stemmerett.²⁶⁵ Det er til en viss grad forståelig at det i lokale valgstyres var tvil om hvor grensene skulle gå da bestemmelsen om fattigunderstøttelse som suspensjonsgrunn var ny, slik vi ser av sakene fra 1898 og 1900. At det tolv-tretten år senere fremdeles finnes tilfeller der borgere som ikke hadde fått et rødt øre, mistet muligheten til å delta i et valg, er tankevekkende. Man kan undre seg over om ikke alle myndighetspersoner med ansvar for manntallsføring ble underrettet om, eller ikke selv tok seg tid til å orientere seg i, slike avgjørende nyanser i lovbestemmelsen.

Det fremgår ikke av tabellen, men det er likevel viktig å bemerke, at i 1900 var det flere tilfeller av at valgstyrets mindretall stod bak tredjeparts anker. Når valgstyret har skullet ta stilling til enkeltindividers stemmerettsstatus, har de ikke alltid klart å komme til enighet. Et flertall i styret har stilt seg bak avsagt kjennelse, mens mindretallet har stått på sitt og krevet saken hørt i Stortinget. Dette var tilfelle i Strinden valgstyres behandling av Andreas

²⁵⁸ Indst. S. XXX. 1901/ 1902, s.37-38

²⁵⁹ Ibid., Post 66 c, s.37-38. Redegjørelsen for saken her bygger på innstilingsposten.

²⁶⁰ Ibid., s.38

²⁶¹ Ibid., s.38

²⁶² Ibid., Post 67, s.38

²⁶³ Wehn Hegnes 2019, s.110

²⁶⁴ Ibid., s.109-110

²⁶⁵ Ibid., s.103

Johansen og Martinus Nilsens stemmerettsstatus.²⁶⁶ Johansen og Nilsens respektive sønner var blitt «udviste af folkeskolen» på grunn av «slet opførsel» og måtte etter sigende da ha spesialundervisning.²⁶⁷ Foreldrene «havde [ikke] seet sig istand til selv helt ud at bekoste denne undervisning».²⁶⁸ Fattigkommisjonen bevilget økonomisk bistand slik at utgiftene til spesialundervisningen kunne dekkes – dermed ble stemmeretten til de to fedrene suspendert. Mindretallet i valgstyret var så uenige i denne konklusjonen at de initierte en anke på Johansen og Nilsen vegne. Fullmaktskomiteen og Stortinget landet på at en suspensjonsanmerkning i dette tilfellet var rett.²⁶⁹ I anken vedrørende Fredrik Løkken og Karelius Hvitmyren var det manntallsføreren selv som protesterte.²⁷⁰ Han mente det var galt å suspendere stemmeretten til Løkken og Hvitmyren – de hadde mottatt økonomisk hjelp fra fattigvesenet i forbindelse med at deres respektive barn var blitt innlagt på Rikshospitalet.

Hva heller ikke fremgår av tabellen er hvilke amt ankene ble sent inn fra. Ankene vedrørende de fattigunderstøttede kom fra Bø valgsgogn i Nordlands amt, fra Strinden valgsgogn i Søndre Trondhjems amt, fra Herøy og Vanylven valgsgogn i Romsdals amt, fra Lindås, Manger og Hammer valgsgogn i Søndre Bergenhus amt, fra Stavanger valgsgogn i Stavanger og Haugesunds amt, fra Herad valgsgogn i Lister og Mandals amt samt fra Nordre Odalen valgsgogn i Hedmarkens amt. Ankene var altså inngitt fra ti valgsgogn etter stortingsvalget i 1900. Som nevnt innledningsvis i dette kapittelet var Norge på den tiden delt inn i 470 valgsgogn. Det kom med andre ord inn ankesaker fra svært få av landets valgsgogn.

Regner vi på hvor mange som var suspendert på grunn av mottatt fattigstøtte i de syv nevnte amtene til sammen, finner vi at dette gjaldt totalt 6 463 borgere.²⁷¹ Ikke mange av disse sakene er representert i tabellen over. Vi kan også ta med i betraktningen det i hele landet til sammen var 20 320 understøttede som ble suspendert fra å delta i stortingsvalget i 1900.²⁷² Vi vet ikke så mye om hvor mange av disse som klaget til sitt lokale valgstyre, men forsvinnende få av disse benyttet seg av Grunnlovens § 55 og anket saken sin inn for Stortinget.

²⁶⁶ Indst. S. XXX. 1901/ 1902. Post 93, s.50-51. Redegjørelsen for saken her bygger på innstillingen.

²⁶⁷ Ibid., s.50

²⁶⁸ Ibid., s.50-51

²⁶⁹ Ibid., s.51. Og *Kongeriget Norges en og femtiende ordentlige stortings forhandlinger. 1901/1902. Syvende del*. Kristiania: Centraltrykkeriet 1902. s.2286-2311. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: *Stortingsforhandlinger 1901/1902, vol.51, syvende del*.

²⁷⁰ Indst. S. XXX. 1901/ 1902. Post 51, s.28. Redegjørelsen for saken her bygger på innstillingen.

²⁷¹ Norges Officielle Statistik. Fjerde Række. Nr.25. Statistik vedkommende Valgthingene og Valgmandstingene 1900. Udarbejdet af J. Utheim. Udgiven af Det statistiske Centralbureau. H. Aschehoug & Co. Kristiania. 1901. s.32-33. Lenke [her](#).

²⁷² Ibid., s.36-37

4.3.1 Ankesakene fra 1900 sett under ett; lignende problemstillinger som to år tidligere

Oppsummert var det ikke mange borgere som egenhendig anket sin sak inn for Stortinget etter stortingsvalget i 1900. Fullmaktskomiteens rapporter i innstillingene var like utførlige som i 1898 – de tok tilsynelatende hver sak på alvor. Imidlertid er innstillingen der sakene drøftes datert 28.april 1902.²⁷³ Da hadde det gått halvannet år siden valget. Sakene ble lagt frem for Stortinget 22.mai 1902.²⁷⁴ Et enstemmig storting bifalt da samtlige av de av fullmaktskomiteens innstilte poster som gjaldt stemmerett og fattigunderstøttelse.²⁷⁵ Noen avgjørelser var i den understøttedes favør, andre ikke. Men Stortingets votering fant altså sted relativt lenge etter selve valgavholdelsen. Det reiser spørsmål som hvilken betydning komiteens og Stortingets vurderinger i praksis fikk for de borgerne stemmerettstvistene gjaldt.

Selv om det etter valget i 1900, i likhet med etter valget i 1898, var forholdsvis få anker som ble behandlet, skapte ankesakene diskusjon om fattigunderstøttelse som grunnlag for suspensjon. Allerede to år etter at §52 d kom inn i Grunnloven, rettet stortingsrepresentant Aasmund Halvorsen Vinje fra Moderate Venstre oppmerksomheten mot at bestemmelsen i mange tilfeller resulterte i stemmerettssuspensjon på et grunnlag som kunne oppfattes urimelig. Vinje stilte spørsmål om det var rett å frata en mann «hans borgerlige rettigheter» fordi han trengte «medisin for kr.2,95 til sit syge barn».²⁷⁶ Han påpekte at det juridisk sett fantes en enkel grense for hvem som skulle suspenderes etter § 52 d, altså *alle* fattigunderstøttede, men at grensen i praksis viste seg å være problematisk.

Ved å fastslå konsekvent at fattigstønad skulle medføre stemmerettssuspensjon, hadde Stortinget ment å trekke en grense som var enkel å praktisere etter.²⁷⁷ Ankene både etter valget i 1898 og 1900 viser at denne grensen ikke var så krystallklar når det kom til stykket. Noen av klagesakene gjaldt borgere som hadde fått rentefritt lån av fattigvesenet – andre saker gjaldt borgere som fikk bo i bolig eid av fattigvesenet mot at de påkostet eiendommen reparasjoner og lignende. Eksemplene på stemmerettstvister vedrørende fattigunderstøttede fra 1900 viser, i likhet med de fra 1898, at det var flere tilfeller der grensedragningen var utfordrende for de som satt med beslutningsmyndigheten.

²⁷³ Indst. S. XXX. 1901/ 1902. Lenke [her](#).

²⁷⁴ Ibid., s.2286. Lenke [her](#).

²⁷⁵ *Stortingsforhandlinger 1901/1902, vol.51, syvende del*. Votering på s.2291 og s.2311.

²⁷⁶ *Stortingsforhandlinger 1900/ 1901.Vol. 50. Syvende del* s.782-783. Lenke [her](#).

²⁷⁷ Ibid., 2019, s.107

4.4 Ankesaker vedrørende understøttede i forbindelse med kommunevalget i 1901

Etter endringene Formannskapslovene av 1901 var ikke lenger *fattigunderstøttelse* gjort eksplisitt som grunnlag for suspensjon i §2. Bestemmelsen var i 1901 inkludert indirekte gjennom en henvisning til Grunnlovens § 52.²⁷⁸ Siden formannskapslovene av 1896 ble vedtatt, hadde §52 d kommet inn i Grunnloven, og i 1901 var det derfor tilstrekkelig å vise til Grunnloven i formannskapslovene for å stadfeste at understøttelse skulle utløse stemmerettssuspensjon.

I Formannskapslovene av 1901 var det blitt tydeliggjort at de borgere som skulle suspenderes skulle skrives inn i manntallet med merknad om suspensjon og grunnen for denne.²⁷⁹ Av ankesakene etter kommunevalget i 1898 så vi at mange understøttede da ble slettet fra manntallet, kanskje fordi loven av 1896 var uklar. Etter endringen i 1901 kan en forvente at de understøttede ikke ble *strøket* fra valgmanntallene. I tillegg hadde manntallsførere, når de skulle i gang med å føre manntallene i 1901, høstet erfaringer med *suspensjonsanmerkninger* i motsetning til utstrykninger, etter å ha praktisert etter Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 ved det foregående stortingsvalg – i sistnevnte lov var det som nevnt også gjort klart at understøttede skulle innskriveres i manntallet med anmerkning.²⁸⁰

Fra 1901 av ble stemmerettsreglene utvidet til å gjelde norske kvinner over 25 år som siste året før valget hadde betalt skatt av sin egen eller ektemannens inntekt på minst 300 kroner på landet eller 400 kroner i byene.²⁸¹ Ingen ankesaker fra valget i 1901 gjaldt kvinner som var fattigunderstøttet. Én anke gjaldt spørsmål om skattegrunnlaget for stemmeretten til Elise Monsaas fra Romsdal.²⁸² Av andre saker som ble innanket for Stortinget etter valget i 1901 var et tilfelle som dreide seg om hvorvidt 19 sjømenn fra Risør som var «forhyrede med fem i udenrigsk fart værende fartøyer» på valgdagen, hadde rett til å stemme ved forfallsanmeldelse.²⁸³ Stemmerettssaker angående fattigunderstøttede borgere i forbindelse med kommunevalget i 1901, ble behandlet, sammen med spørsmålet om den kvinnelige romsdalingens skattegrunnlag og de sørlandske sjømenns forhåndsstemmer, i én av

²⁷⁸ Formannskapslovene av 1901, § 1

²⁷⁹ Formannskapsloven av 1901, § 3

²⁸⁰ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900, §2

²⁸¹ Bergkvist og Hovdhaugen 2020, s.34

²⁸² Indst. S. XXX. 1901/1902. I *Kongeriket Norges en og femtiende ordentlige storting forhandlinger.*

1901/1902. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykking ikke oppgitt. Post 99, s.60-62. Lenke [her](#).

²⁸³ Ibid. Post 106, s.66-67. Lenke [her](#).

fullmaktskomiteens kontinuasjonssinnstillinger.²⁸⁴ Med utgangspunkt i tabellen nedenunder, vil ankesakene etter valget i 1901 drøftes.

Tabell 3. Ankesaker i forbindelse med kommunevalget 1901 vedrørende stemmeretts suspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse.

Anke gjaldt stemmeretten til	Tvist startet av	Endelig konklusjon	Grunnlag for konklusjon	Konklusjon var
Berge, Haakon	Negativ klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Klage innkommet etter fristen	i Berges favør
Eide, Knut	Negativ klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Klage innkommet etter fristen	i Eides favør
Vannæs, Nils	Negativ klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Klage innkommet etter fristen	i Vannæs favør
Varberg, Helge	Negativ klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Klage innkommet etter fristen	i Varbergs favør

Kilder: Indst. S. XXX. 1901/1902, s.54-69, og *Stortingsforhandlinger 1901/1902. Vol.51. Syvende del, s.2313-2317*

I Skånevik i Etne oppsto det tvil om hvorvidt tre velgere var å anse som fattigunderstøttede. Haakon Berge, Helge Varberg og Nils Vannæs var de tre som måtte få sin stemmerettsstatus særskilt vurdert av fullmaktskomiteen.²⁸⁵ Berge, Varberg og Vannæs var alle innført i manntallet uten suspensjonsanmerkning da kommunevalget gikk av stabelen i oktober 1898. Ingen medborgere hadde kommet med innsigelser mot at de var oppført som stemmeberettigede i manntallet da dette lå utlagt.²⁸⁶

Heller ikke noen ordinær, direkte anke ble inngitt. Etter valget havnet «en forestilling», med andre ord en henstilling, «fra flere stemmeberettigede i Skånevik» hos Indredepartementet – og departementet gikk «ud fra, at det havde været klagernes mening, at [dele af klagen] som henhører under stortinget, skulde indbringes for dette».²⁸⁷ Stortinget mottok henstillingen. Den omhandlet misnøye fra medborgere i Skånevik på at blant andre de tre angivelig fattigunderstøttede, Berge, Varberg og Vannæs, hadde avgitt stemme.²⁸⁸ Initiativtakerne bak den negative klagen, eller indirekte anken, mente omvalg i Skånevik kunne bli aktuelt, avhengig av hvordan Stortinget konkluderte i de innsendte stemmerettssakene.²⁸⁹ Igjen ser vi at et knippe enkeltsaker potensielt kunne ha stor betydning.

²⁸⁴ Indst. S. XXX. 1901/1902. Ankesaker vedrørende kommunevalget i 1901 tas opp fra s.1580-1595 i den digitaliserte utgivelsen. I selve innstillingen: s.54-69. Lenke [her](#).

²⁸⁵ Indst. S. XXX. 1901/1902. Post 98, s.56-60. De tre behandles i én og samme post. Lenke [her](#).

²⁸⁶ Ibid. s.56-57

²⁸⁷ Ibid. s.56

²⁸⁸ Ibid. s.56-57

²⁸⁹ Ibid. s.56

Fattigstyret tilbakeviste imidlertid at de tre var å anse som understøttede. Berge fikk sist fattighjelp tilbake i 1884, skrev styret i en erklæring.²⁹⁰ Eneste befatning han synes å ha hatt med fattigvesenet er den gjennom sin kone; hun hadde bedt om bistand til «en husreparation, men denne blev ikke ydet, da [Berge] før valget erklærede at kunde hjelpe sig selv».²⁹¹ Noen uker senere kom der i en ny erklæring fra fattigvesenet frem opplysninger om at det innad i styret var uenighet om hvorvidt huset Berge bodde i, var eid av ham selv eller av fattigvesenet. Flertallet i styret mente imidlertid at Berge var å betrakte som husets eier og dermed ikke understøttet.²⁹² Varberg var i en lignende situasjon – han bodde i et hus Fattigstyret (tilsynelatende var helt enige om at de) eide. Styret anså Varberg som en leieboer, ikke som understøttet. Han betalte imidlertid ikke leie hver måned, men leia ble regnet som betalt på forskudd i og med at Varberg selv hadde påkostet fattigvesenets eiendom reparasjoner til en verdi av 50-60 kroner for 4-5 år siden.²⁹³

Fullmaktskomiteen tok ikke tak i spørsmålet om Berge og Varberg var å betrakte som huseiere og stemmeberettigede, eller som faktisk fattigunderstøttede. Ankesakene vedrørende de to endte med at komiteen innstilte at saken ikke gav anledning til behandling i Stortinget fordi medborgernes innsigelse var fremmet etter fristen oppgitt i Formannskapsloven for landet av 1901.²⁹⁴ Dermed fikk Berge og Varberg beholde status som stemmeberettiget.²⁹⁵

Hva gjaldt Vannæs, var han far til et barn som hadde vært innlagt en lengre periode på sykehus, og i den forbindelse hadde han fått han økonomisk bistand fra det offentlige.²⁹⁶ Amtmannen mente at Vannæs «burde være negtet att avgive stemme som fattigunderstøttet for sin 12 aar gamle søn».²⁹⁷ Fattigstyret henviste imidlertid til § 50 i fattigloven av 1900 og opplyste at utgiftene til sykehusbehandling som strakk seg over mer enn 14 dager skulle bli «udredet af herredskassen» og at «saadan herredsudgift [ikke] antoges [...] at virke suspenderende».²⁹⁸ Fordi innsigelsen mot Vannæs stemmerett uansett kom inn etter klagefristen stadfestet i Formannskapsloven for landet av 1901, fant fullmaktskomiteen «ikke

²⁹⁰ Indst. S. XXX. 1901/1902. s.57

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Ibid. s.58-60. Og Formannskapsloven for landet av 1901, § 3

²⁹⁵ For øvrig ble Varbergs stemme ikke telt med i det endelige valgresultatet fordi han stemte ved en forhåndsannmeldelse som ikke oppfylte de formelle kravene og som dermed ble forkastet.

²⁹⁶ Indst. S. XXX. 1901/1902. s.57

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Ibid.

at behøve at oppholde sig nærmere ved» saken.²⁹⁹ Posten i innstillingen der de tre mennene fra Etne var omtalt, ble vedtatt uten kommentar i Stortinget.³⁰⁰

Den fjerde anken angående understøttelse og stemmerett i forbindelse med kommunevalget i 1901 kom fra Eid valgsgogn i Romsdals amt. Ifølge fullmaktskomiteens innstilling protesterte flere mot at husmannen Knut Pedersen Eide avga stemme.³⁰¹ Klagerne mente Eide var understøttet og skulle ha fått stemmeretten suspendert. Da klagen ble behandlet, kom det frem at Eide hadde mottatt hjelp fra det offentlige «for flere aar siden» i form av at fattigvesenet stilte som kausjonist da han kjøpte seg et hus.³⁰² Fattigvesenet hadde «visstnok ikke havt noget udlæg» i denne forbindelse, Eide betalte tilsynelatende jevnt og trutt på sparebanklånet som opprinnelig var på 120 kroner, men det gjenstod 30 kroner i gjeld da kommunevalget i 1901 gikk av stabelen.³⁰³ Denne restgjelden fikk enkelte medborgere til å ville karakterisere Eide som understøttet; fattigvesenet stod jo fremdeles ansvarlig for de 30 kronene han hadde igjen av huslånet.

Klagerne fikk ikke medhold lokalt. De anket derfor saken til Stortinget, men også fullmaktskomiteen avviste klagen. Komiteen konkluderte med at saken ikke gav anledning til vurdering i Stortinget – dette fordi komitemedlemmene var høyst uenige i at «den [...] i 1879 inngaaede kaution, ved hvilken ingen udgift i det sidste aar er paadraget fattigvæsenet, gaar ind under grundlovens § 52d».³⁰⁴ En ubrukt garanti, skulle ifølge komiteen altså ikke forårsake stemmerettssuspensjon i henhold til Grunnlovens § 52 d. Innstillingsposten der Eide nevnes kom opp i Stortinget 22.mai 1902, men ingen kommentarer falt der om saken.³⁰⁵ Stemmerettstvisten ble med andre ord endelig avgjort i husmannens favør.

4.4.1 Ankesakene fra 1901 sett under ett; ingen suspenderte borgere anket selv

Dette er det tredje valget der fattigunderstøttede skulle få stemmeretten suspendert. Noe av det mest iøynefallende ved tabellen der sakene fra dette året er oppsummert, er at alle stemmerettstvistene som endte opp som ankesak var igangsatt av negative klager. Samtlige klager var fremmet etter fristens utløp og ble derfor ikke diskutert eller behandlet i Stortinget. Resultatet i alle ankesakene gikk i den understøttede, eller påstått understøttede, borgers

²⁹⁹ Indst. S. XXX. 1901/1902. s.58

³⁰⁰ *Stortingstidende 1901/1902. Vol.51. Syvende del.* Post 98 innstilt på s.2313-2314, men Berge, Varberg og Vannæs er ikke nevnt i posten når den kommer opp for Stortinget. Lenke [her](#). (Votering, s.2317).

³⁰¹ Indst. S. XXX. 1901/1902. s.60-62. Post 99. Lenke [her](#). Redegjørelsen her bygger på innstillingen.

³⁰² Indst. S. XXX. 1901/1902. s.61

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid. 61-62

³⁰⁵ *Stortingstidende 1901/1902. Vol.51. Syvende del.* Innstilling av post 99 s.2314, votering s.2317. Lenke [her](#).

favør. Det kom inn anker fra forsvinnende få valgsgogn, kun fra to, nemlig fra Skånevik valgsgogn i Etne og Eid valgsgogn i Romsdal. Ellers er å nevne at fullmaktskomiteens resyme av ankesakene, som i 1898 og 1900, også i 1901 var relativt detaljerte. I innstillingene beskrives ofte både klagernes argumenter, initiativtageren bak anken sine argumenter, saksforholdene, det lokale valgstyrets vurderinger samt komiteens egne avveininger.

4.5 Ankesaker vedrørende understøttede i forbindelse med stortingsvalget i 1903

Stortingsvalget i 1903 var det fjerde valget der fattigstønad utløste stemmerettssuspensjon. Det var ennå ikke innført lempelser for de understøttede i valglovgivningen. Imidlertid bidro klagen til at stortingsrepresentantene ble oppmerksomme på at det ute i valgdistriktene fantes ulike tolkninger av enkelte valglovparagrafer, administrativt krøll, misforståelser og praktiske utfordringer for borgere, manntallsførere og folkevalgte når det kom til praktiseringen av stemmerettssuspensjon for fattigunderstøttede.

I 1903 var det kommet noen få endringer i Lov om manntallsføring og stortingsvalg, men de aller fleste paragrafene vedrørende suspensjon og klageadgang var uendrede.³⁰⁶ I 1903 var det kommet til en *forberedende* fullmaktskomite for å redusere arbeidsmengden for den ordinære fullmaktskomiteen.³⁰⁷ Imidlertid var medlemmene av den ordinære fullmaktskomiteen lite villige til å bygge på den forberedende komiteens avveininger og avgjørelser – den ordinære komiteen gikk gjennom innkomne ankesaker tilsynelatende like møysommelig før 1903, som etter.³⁰⁸ Spørsmål vedrørende stortingsvalget i 1903 ble tatt opp i flere innstillinger og kontinuasjoninnstillinger.³⁰⁹ Anker angående stemmerettssuspensjon for fattigunderstøttede ble gjennomgått i én av disse.³¹⁰ I den sistnevnte innstillingen behandles noen hundre forfallsanmeldelser det har vært uenighet om, en stemmerettstvist vedrørende valgstyret i Vardø sin beslutning om å stryke en borger fra valgmanntallet fordi de hadde hørt at han hadde bestilt seg billett til Amerika, samt en sak angående at Lenvik arbeiderforeningers partiliste ikke ble godkjent av det lokale valgstyret.³¹¹ Ankene som

³⁰⁶ Dette er omtalt i denne oppgavens kapittel 2, pkt 2.4.

³⁰⁷ Wehn Hegnes 2019, s.105.

³⁰⁸ Ibid. s.105-106

³⁰⁹ Ett eksempel er: «Tillægg 2 til indst. S. XXX. 1903/1904». I *Kongeriget Norges tre og femtiende ordentlige Stortingsforhandlinger 1903/1904. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitaliserte utgivelsen: s.1175- 1176. I selve innstillingen: s.1-2. Lenke [her](#). Her tar fullmaktskomiteen opp omstendighetene rundt et foreskrevet omvalg, ingen klager fra individuelle borgere.

³¹⁰ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. I *Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortingsforhandlinger. 1904/ 1905. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitale utgivelsen: s.1981-2068. I selve innstillingen: s.1-88. Lenke [her](#).

³¹¹ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. Behandling av forfallsanmeldelser: bl.a post 4, 33, 52, 57, 64, 71, 83, 99. Saken angående amerikafareren: post 47. Saken angående Lervik arbeiderforeningers partiliste: post 88.

gjelder tvist om stemmeretten til fattigunderstøttede, eller påstått understøttede, presenteres i tabellen nedenunder. Sakene er sortert alfabetisk etter etternavnet på den stemmerettstvisten gjaldt. Videre kommenteres utvalgte elementer fra tabellen, og ankesakene utbroderes i noe varierende grad.

Tabell 4. Ankesaker i forbindelse med stortingsvalget 1903 vedrørende stemmerettssuspensjon av borgere som var antatt å ha mottatt fattigunderstøttelse.

Anke gjaldt stemmeretten til	Tvisten startet med	Endelig konklusjon	Grunnlag for konklusjonen	Konklusjonen var
Fjælebuen, Anders	Negativ klage	Fjælebuens stemmerett suspenderes	Hadde mottatt understøttelse – for å betale for legehjelp til sin syke ektefelle	i Fjælebuens disfavør
Haukaas, Elias	Positiv tredjeparts klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Flere faktorer er uklare. Mangelfull dokumentasjon	i Haukaas disfavør
Skjelnæs, Lars	Positiv tredjeparts klage	Suspensjonsanmerkning slettes	Kompleks sak. fattigvesenet har ikke gitt faktisk støtte.	i Skjelnæs favør
Storemark, Karl	Positiv tredjeparts klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Mangelfull dokumentasjon sendt fra det lokale valgstyret	i Storemarks disfavør
Sæther, Olaus	Negativ klage	Sæter er stemmeberettiget	Støtte fra fattigvesenet var kun gitt i form av en garanti	i Sæters favør
Sørensen, Edv.	Negativ klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Mangelfull dokumentasjon sendt fra det lokale valgstyret	i Sørensens disfavør
Risaas, Kristoffer	Positiv tredjeparts klage	Risaas er ikke stemmeberettiget	Hadde mottatt understøttelse – til legehjelp og medisin	i Risaas favør
Rolighed, Samuel	Positiv tredjeparts klage	Rolighed er ikke stemmeberettiget	Hadde mottatt understøttelse – til legehjelp og medisin	i Roligheds favør
Træsnes, Kristen	Positiv tredjeparts klage	Klage kan ikke vurderes av Stortinget	Mangelfull dokumentasjon sendt fra det lokale valgstyret	i Træsnes disfavør
Vivestad, Kristian	Negativ klage	Vivestad ikke stemmeberettiget	Hadde mottatt understøttelse – uvisst av hvilken grunn	i Vivestads disfavør

Kilder: *Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. I Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1904/ 1905. Sjette del, bind A. I den digitale utgivelsen: s.1981-2068. I selve innstillingen: s.1-88. Og Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1904/ 1905. Syvende del, del B. s.3475-3500.*

Det fremgår av tabellen at det var til sammen ti anker som gjaldt fattigunderstøttedes stemmerett i forbindelse med dette valget. Ingen av ankesakene hadde startet med en klage inngitt av den borgeren som selv opplevde suspensjon. Med andre ord endte ingen tvister som var igangsatt av positiv egenhendig klage opp som ankesak i Stortinget. Vel å merke var over halvparten av klagene – seks stykker – positive; de var initiert av noen som ønsket suspensjonen av en medborgers stemmerett vurdert på nytt på høyeste hold.

Av de seks positive klagene, ble tre avgjort i den suspenderte borgerens favør og tre i den suspendertes disfavør. Dette underbygger inntrykket fra gjennomgangen av klagene etter de andre tre valgene; det ikke var noen automatikk i at fullmaktskomiteen eller Stortinget konkluderte med at understøttede borgere alltid skulle suspenderes. De tre som endte med å få

Stortingets bekreftelse på at de var stemmeberettiget var, som tabellen viser, Skjelnæs, Risaas og Rolighed.³¹²

Kristoffer Risaas og Samuel Rolighed fra Ramnes i Jarlsberg og Larviks amt, var oppført i manntallet med suspensjonsanmerkning fordi de hadde blitt «understøttede med fri læge og medicin».³¹³ Initiativtakeren bak den positive klagen, en mann ved navn Tufte, argumenterte for at en slik form for støtte ikke kunne forårsake stemmerettssuspensjon i og med at den ikke hadde hevdsavbrytende virkning og heller ikke kunne kreves tilbakebetalt etter den nye Fattigloven av 1900. Da burde den heller ikke påvirke stemmeretten, mente Tufte. Det er interessant at valgstyret enstemmig besluttet at suspensjonsanmerkning skulle bli stående ved de to mennene fra Ramnes, men fordi «samtlige [...] medlemmer var i tvil [...], blev kjendelsen indanket til stortingets afgjørelse».³¹⁴ Det står ikke eksplisitt at det var valgstyret selv som anket inn saken, men tatt i betraktning at så i flere tilfeller skjedde, og ut fra konteksten setningen står i i innstillingen, er det grunn til å tro at det var valgstyremedlemmene selv som initierte denne anken. Stortinget bifalt valgstyrets beslutning om at suspensjonsanmerkningen ved Risaas og Rolighed skulle bli stående.³¹⁵ Støtte til legekonsultasjon og medisiner var grunnlag for å suspendere en borgers stemmerett i 1903.

I Lars Skjælnes tilfelle kan det synes som om det var et familiemedlem som protesterte på hans vegne; klageren oppgis i innstillingen å ha samme etternavn.³¹⁶ Lars Skjælnes fra Strandebarm kommune i Søndre Bergenhus amt, hadde fått merknad om suspensjon i valgmanntallet fordi han bodde i et hus fattigvesenet eide uten å betale leie. Da klagen på suspensjonsanmerkningen ble behandlet i det lokale valgstyret, stemte seks av medlemmene for å opprettholde anmerkningen, fire imot. Én som fant styrets beslutning utilfredsstillende, var lensmannen i Strandebarm. Han anket saken inn for Stortinget. Fullmaktskomiteen innstilte at valgstyrets kjennelse skulle underkjennes. Komiteen la til grunn at Skjælnes ikke kunne ansees som understøttet i og med at fattigvesenet aldri har krevet leie av ham. Denne typen problemstilling kjenner vi igjen fra de ankebehandlingen etter de tidligere valgene.

Omstendighetene i Skjælnes tilfelle var særdeles infløkte, men stortingsrepresentantene konkluderte enstemmig med at Skjelnæs urettmessig var blitt

³¹² Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. Skjelnæs: post 17. Risaas og Rolighed: begge i post 54.

³¹³ Ibid., post 54, s.53. Redegjørelsen for saken i det videre bygger på innstillingen.

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ *Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1904/ 1905. Syvende del, bind B.* Kristiania: Centraltrykkeriet, 1905. Post 54 er innstilt på s.3490, votering skjer på s.3492. Heretter i fotnoter: *Stortingsforhandlinger 1904/ 1905, Syvende del, bind B.*

³¹⁶ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. Post 17, s.12-13. Redegjørelsen for saken i det videre bygger på innstillingen.

suspendert.³¹⁷ Imidlertid falt avgjørelsen 27. september 1904, hvilket var nærmest et år etter selve valget. Det er dermed vanskelig å se for seg at medhold i saken kan ha hatt effekt i praksis for Skjælnes. Stortingets bestemmelse om at han fortjente status som stemmeberettiget, kom etter alt å dømme ikke tidsnok til at hans stemme fikk telle med. Imidlertid kan avgjørelsen ha hatt stor symbolsk betydning for de involverte.

De tre øvrige ankene som hadde sitt utgangspunkt i inngitt positiv klage, gjaldt Haukaas, Storemark og Træsnes.³¹⁸ Alle tre var fra Lindås i Søndre Bergenhus amt og oppført i valgmannallet med suspensjonsanmerkning fordi de angivelig var mottakere av økonomisk hjelp fra det offentlige. Igjen var saksforholdene komplekse. For å destillere det hele noe: Elias Haukaas var registrert som mottaker av fattigstøtte på vegne av sin «vanføre datter».³¹⁹ Flertallet i valgstyret besluttet at suspensjonsanmerkningen i valgmannallet skulle utgå, styrets mindretall anket saken inn for Stortinget. Kristen Træsnes hadde ikke fått fattigstøtte året før valget, men hadde fått en sekk mel i mars 1902 – imidlertid hadde melet blitt oppført som bevilget i fattigvesenets regnskap først i 1903, dermed anså flere det som at Træsnes hadde nytt understøttelse det siste året likevel.³²⁰ Karl Storemark hadde ikke personlig mottatt noen stønad, men det hadde hans «syge, voksne søn Anton» fordi han trengte å kjøpe seg «en fjærmadrass og bandage».³²¹

Det var et medlem av Lindås valgstyre, Mons Husa, som initierte klage angående Træsnes og Storemarks suspensjonsanmerkninger. Og da flertallet i valgstyret besluttet at anmerkningene skulle bli stående ved de to, anket Husa saken videre. Fullmaktskomiteen gav alle tre lindåsingene tilslutning, om enn forbeholden, men grunnet mangelfull dokumentasjon, innstilte de at sakene ikke kunne tas til behandling i Stortinget.

Fire av de totalt ti klagen som endte opp som ankesak etter stortingsvalget i 1903, var negative. Behandlingen av tre av disse munnet ut i en ufordelaktig konklusjon for den tvisten gjaldt; Fjælebuen, Vivestad og Sørensen stod opprinnelig oppført i manntallet som stemmeberettigede, men negativ klage inngitt av en medborger førte til at deres status ble endret til *suspendert*.³²²

³¹⁷ *Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortingsforhandlinger. 1904/1905. Syvende del, del B.* Kristiania: Centraltrykkeriet, 1905. s.3480. Både posten og Stortingets votering er på samme side. Lenke [her](#).

³¹⁸ Indst. S. XXX. A. 1904/1905. Haukaas: post 9. Storemark og Træsnes: begge i post 10.

³¹⁹ Ibid., post 9, s.9-10. Redegjørelsen for saken i det videre bygger på innstillingen.

³²⁰ Ibid., post 10, s.10. Redegjørelsen for saken i det videre bygger på innstillingen.

³²¹ Ibid.

³²² Indst. S. XXX. A. 1904/1905. Fjælebuen: post 55. Vivestad: post 56. Sørensen: post 101. Kommentar vedrørende Sørensens post: I Indst. S. XXX. A. 1904/1905 er innstillingsposten angående Sørensen oppgitt å være post 111. Dette er trolig en trykkfeil; Sørensens post ligger mellom post 100 og 102 i innstillingen. (Innstillingens «egentlige» post 111 omhandler helt andre borgere). I Stortingsforhandlinger er Sørensens post oppgitt med nummer 101. Sæther: post 104, pkt.2

Konstituert lensmann i Ramnes protesterte mot at Anders Fjælebuen, som hadde mottatt støtte til å betale for sin syke kones legekonsultasjon, var oppført i manntallet som stemmeberettiget.³²³ Da valgstyret behandlet klagen besluttet de enstemmig å føye til en suspensjonsanmerkning ved Fjælebuens navn i valgmanntallet. Vel å merke var de i tvil om dette var rett beslutning, og de ønsket saken vurdert i Stortinget. Kristian Vivestad, også han fra Ramnes, var uten tvil understøttet, men fordi han hadde arvet penger hadde han kunnet tilbakebetale det fattigvesenet hadde bistått med av økonomiske midler.³²⁴ Flertallet i valgstyret anså Vivestad som selvhjulpen etter tilbakebetalingen, men mindretallet var uenig og initierte anke. Fullmaktskomiteen var enig med mindretallet i Ramnes valgstyre; Vivestad hadde «i intet tilfælde været et selvhjulpen mand det hele aar før valget».³²⁵ Stortinget bifalt komiteens innstilling.³²⁶ Vivestads tilbakebetaling hadde ingen betydning, det korrekte var ifølge stortingsrepresentantene at en suspensjonsanmerkning skulle stå ved hans navn i valgmanntallet.

Edvard Sørensen, fotograf fra Nedre Stjørdalen i Nordre Trondhjems amt, stod oppført i manntallsutkastet før stortingsvalget i 1903 som stemmeberettiget.³²⁷ Etter en medborgers innsigelse, besluttet valgstyret i et møte rett i forkant av valget at Sørensen skulle suspenderes. En tid før dette møtet, hadde Sørensen levert sin stemmeseddel ved en forfallsanmeldelse, eller med andre ord en forhåndsstemme, slik han etter § 23 i Lov om manntall og stortingsvalg av 1903 hadde rett til. Av årsaker som innstillingen ikke sier noe direkte om, var det utfordrende for ham å møte opp selve valgdagen. I et følgebrev til forfallsanmeldelsen, skrevet av Sørensen selv, garderte han seg. Han skrev at dersom valgstyret besluttet stemmeretten hans suspendert, ville han ha styrets kjennelse anket inn for Stortinget. Sørensen forklarte i brevet at han det siste året ikke hadde fått understøttelse. Han hadde riktignok ved et tilfelle trengt økonomisk bistand, men da hadde han forlangt å få hjelp utelukkende i form av et *lån* fra kommunekassen.

Sørensens skrivelse var ikke bare argumenterende, han beskrev også hvordan han opplevde det å få suspensjonsanmerkning: «[...] kun paa løse og ubeviste paastande fra upaalideligt hold berøves jeg min borgerret! Trods jeg er dødssyg, saa finder jeg dette at være en saarende fremfærd imod mig og min ære».³²⁸ Dette minner om suspenderte Romsloe fra

³²³ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. Post 55, s.31-32. Redegjørelsen for saken i det videre bygger på innstillingen.

³²⁴ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. Post 56, s.32. Redegjørelsen for saken i det videre bygger på innstillingen.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ *Stortingsforhandlinger 1904/ 1905, bind 7, del B*. Post 56 er innstilt på s.3490, votering skjer på s.3492.

³²⁷ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. Post 101, s.67-69. (Se merknad om nummerering av Sørensens post i innstillingen i denne oppgavens fotnote 322). Redegjørelsen for saken i det videre bygger på innstillingen.

³²⁸ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. s.68

Haugesund som Wehn Hegnes trekker frem i sin artikkel om klager, som i 1913 brukte ord som «ærekrenkende» for å skildre hvordan det føltes å bli suspendert, og vendinger som «usømmelig» og «utilladelig» for å beskrive sin mening om beslutningen om å suspendere ham, fattet av valgstyret i hjembyen Haugesund.³²⁹

Fotografen fra Nedre Stjørdalen møtte sympati for deler av sin følelsesladde protest i 1903; fullmaktskomiteen kritiserte manntallføreren for å ha unnlatt å gi Sørensen skikkelig underretning om klagen som ble inngitt mot ham av en medborger. Komiteen landet til slutt på at de ikke kunne innstille Sørensens ankesak for Stortinget fordi de satt på for lite dokumentasjon angående sakens mange elementer.³³⁰ I Stortinget passerte saken også uten kommentar.³³¹

Den fjerde negative klagen etter valget i 1903 gjaldt Olaus Sæthers stemmerett.³³² En medborger ved navn Tronstad stod bak protesten mot at Sæther var oppført i manntallet uten suspensjonsanmerkning. Frøien valgstyre i Søndre Trondhjems amt mottok og behandlet klagen. Styret måtte ta stilling til om Sæthre var å anse som understøttet – han hadde ikke mottatt faktisk stønad, men hadde fått ha fattigvesenets garanti i ryggen for å skaffe husly til seg selv og familien. Med tre mot tre stemmer ble det avsagt kjennelse av valgstyret i Sætres favør; det skulle ikke føres inn suspensjonsanmerkning ved hans navn i valgmanntallet. I og med at styret var splittet i denne saken, må formannen i Frøien valgstyre ha ment at suspensjonsanmerkning var uriktig; valgstyrets formann avgjorde nemlig de sakene der et styre ellers var delt på midten.³³³ Fullmaktskomiteen innstilte til Stortinget å stadfeste Frøien valgstyres kjennelse.³³⁴ Komiteen la avgjørende vekt på at fattigvesenet tilsynelatende ikke hadde hatt noen utlegg som følge av garantien de gav Sæther. Derfor antok komitemedlemmene at det i denne saken «ikke kan siges at foreligge fattigunderstøttelse i den forstand, som grundlovens § 52 d maa forudsættes at mene, og som stemmer med den almindelige opfatning af dette begreb».³³⁵ Tvisten ble avgjort i Sæthers favør; han fikk beholde status som stemmeberettiget da endelig konklusjon falt i Stortinget.³³⁶

³²⁹ Romsloe gjengitt i Wehn Hegnes 2019, s.110-111

³³⁰ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. s.69

³³¹ *Stortingsforhandlinger 1904/ 1905, bind 7, del B.* Post 101 er innstilt på s.3499, votering på s.3500

³³² Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. Post 104, s.70-71. Redegjørelsen for saken i det videre bygger på innstillingen.

³³³ Lov om manntall og stortingsvalg av 1903, § 36

³³⁴ Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. s.71

³³⁵ Ibid.

³³⁶ *Stortingsforhandlinger 1904/ 1905, bind 7, del B.* Post 104, pkt.2 er innstilt på s.3499, votering på s.3500

4.5.1 Ankesakene fra 1903 sett under ett; myndighetspersoner berøres og engasjeres

Sett i sammenheng med de tre andre aktuelle valgårene, var heller ikke omfanget av anker inngitt i 1903 overveldende mange. Også dette året ble flere ankesaker initiert av valgstyremedlemmer. Ved å inngi ankene, bad de Stortinget om hjelp til å tolke enkeltsaker i henhold til valglovgivningen. Mange valgstyremedlemmer synes å ha vært opptatt av borgernes rettssikkerhet og av at konklusjonene skal være helt korrekte i henhold til loven.

Ingen anker som ble inngitt i forbindelse med stortingsvalget i 1903 avvises fordi de er fremmet etter klagefristen, slik som var tilfelle særlig i 1898. Imidlertid det det flere anker som ikke kan ikke vurderes i Stortinget fordi det er sendt for lite informasjon fra lokale valgstyret til fullmaktskomiteen. Som de andre årene, avgjør Stortinget saker både i de understøttede, eller påstått understøttede, borgernes favør og disfavør.

Flere av ankene inngitt i forbindelse med stortingsvalget i 1903 dreide seg om borgere som hadde fått hjelp fra det offentlige for å betale for legehjelp. Innstillingene oppgir ikke bestandig den konkrete summen borgere hadde fått i støtte, men det kan neppe ha vært snakk om beløp som sprengte kommunebudsjettene når fattigvesenet for eksempel bistod en krank mann med å kjøpe seg slike ting som bandasje.

Fullmaktskomiteen og Stortinget måtte altså ta stilling til både stort og smått. Komiteens arbeidsmengde var stor, og bestemmelsen om at fattigunderstøttedes stemmerett skulle suspenderes var krevende å håndtere.³³⁷ Å høre om suspenderte borgere som hadde trengt hjelp, og om hva de hadde trengt hjelp til, ble av flere politikere karakterisert som opprørende.³³⁸ På sikt førte komitémedlemmene og stortingsrepresentantenes møter med enkeltmenneskers situasjon gjennom ankesakene til at suspensjonsbestemmelsen ble endret.³³⁹

4.6 Ankesakene vedrørende understøttede fra 1898 til 1903 sett under ett

Det var ingen klagestorm fra fattigunderstøttede de første valgene deres stemmerett skulle suspenderes. Forsvinnende få valgsgogn var representert med ankesaker i fullmaktskomiteens innstilling.³⁴⁰ Ved hvert av de fire valgene ble vel å merke flere anker vedrørende understøttedes stemmerett behandlet. Avgjørelsen av ankesakene fra enkelte valgsgogn kunne i

³³⁷ Wehn Hegnes 2019, s.105, 107

³³⁸ Ibid., s.111-112

³³⁹ Ibid., s.111

³⁴⁰ Her er det viktig å minne om forbeholdet nevnt tidlig i dette kapittelet: Til tross for at jeg har jaktet dedikert og intensivt med mål om å spore opp alle ankesaker etter de aktuelle valgene, er det en mulighet for at jeg kan ha oversett noen.

noen tilfeller potensielt få innvirkning på det endelige valgresultatet, i og med at svært få stemmer skilte kandidatene som hadde stilt til valg.

Det var en relativt jevn fordeling mellom positive og negative klager som endte opp som ankesaker. Ankesakene der stemmerettstvisten startet som positiv klage, altså fremmet av den suspenderte selv, var den sjeldneste varianten. Dette reiser spørsmål som: Fikk de suspenderte nok informasjon om at de kunne klage og anke? Og hva kostet det å skulle ha mot til først å ta imot økonomiske hjelp fra det offentlige i en vanskelig situasjon, og siden stikke hodet frem og hardnakket kreve å få ta del i det kommunale og nasjonale politiske beslutningsfellesskapet?

Fullmaktskomiteens detaljerte referat av sakene i innstillingene tyder på at de ønsket å legge til rette for at stortingsrepresentantene kunne trekke velbegrunnede konklusjoner forankret i konkrete saksforhold og relevante lovbestemmelser. I et fåtall av tilfeller utløste innstillingspostene debatt blant stortingsrepresentantene – da kunne innspillene dreie seg om sympati for en klagende borger eller kritikk av manntallsavgjørelser tatt på lokalt plan. Stortinget vedtok imidlertid alle fullmaktskomiteens innstilte poster vedrørende fattigunderstøttede. Stortingsavgjørelsene var i nesten ethvert tilfelle enstemmige. Det var ingen systematisk avfeieing av kravene fremmet i de positive klagen. Avgjørelsene gikk både i de suspendertes favør og disfavør.

I flere saker gav fullmaktskomiteen suspenderte fattigunderstøttede delvis medhold ut fra saksopplysningene komiteen satt med, men konkluderte med at saken ikke gav anledning til vurdering i Stortinget fordi dokumentasjonen de hadde fått i hende var mangelfull. I andre tilfeller avviste fullmaktskomiteen anker på bakgrunn av at klage var inngitt etter fristen, og i noen tilfeller fordi det lokale valgstyret ikke hadde avsagt kjennelse.

Begrepet rettssikkerhet innebærer blant annet garantier som skal verne individet mot vilkårlighet og uforutsigbarhet fra myndighetene.³⁴¹ Med det in mente, og tatt i betraktning at noen elementer i valglovgivningen ble tolket inkonsekvent i lokale valgstyret, kan en si at rettssikkerheten var svekket for flere av de understøttede. Vel å merke viser mange faktorer at myndighetspersoner på ulike plan har hatt et mål om å ivareta ansvaret for manntallsføring og klagebehandling samvittighetsfullt og etterrettelig. Mange valgstyremedlemmer tok også initiativ til å anke kjennelser som gikk i den suspendertes disfavør inn for Stortinget, for å høre deres formening om valgstyreflertallets kjennelse. Hadde ikke valgstyremedlemmer anket disse sakene inn, hadde de kanskje aldri havnet hos fullmaktskomiteen eller i Stortinget.

³⁴¹ Ryssdal, Anders. «Rettsstaten under press.» *Nytt Norsk Tidsskrift*. Vol.22, Utg.1. 2005. s.55

Det hendte riktignok også at valgstyremedlemmer eller manntallsførere inngav anker i klagesaker der valgstyrets kjennelse var i den suspendertes favør.

Av mer praktiske faktorer er å nevne at Stortingets konklusjon i flere saker ble fattet et års tid, eller enda senere, etter valget. Ble en anke avgjort i den suspendertes favør, skulle stemmen ifølge valglovgivningen telles med i valgresultatet. I de tilfellene der en stemmerettstvist ble avgjort lenge etter valget er det vanskelig å se for seg at stemmen til den opprinnelig suspenderte borgeren virkelig fikk telle med. Imidlertid kan medhold i Stortinget ha hatt stor personlig betydning for de som var involvert i og berørt av suspensjonsbestemmelsen.

4.7 Et sveip over suspensjonsbestemmelsen og ankesaker i tiden etter 1903

I november 1903 reiste De forenede norske Arbeidersamfund, med den sosialliberale Johan Castberg i spissen, krav om endring i formannskapslovene; de argumenterte for at reform av suspensjonsbestemmelsene var nødvendig.³⁴² Sammen med sin partifelle Thore Myrvang fra Arbeiderdemokratene, fremmet Castberg forslag for Stortinget om at tre lempelser måtte innføres eksplisitt: fattigunderstøttelse gitt til legehjelp og medisiner burde ikke forårsake stemmerettssuspensjon, likedan for understøttelse ytt en voksen borgers foreldre eller myndige barn, og til sist at stønad som hadde blitt tilbakebetalt av den understøttede borger før valget, ikke skulle medvirke til suspensjon.³⁴³

Konstitusjonskomiteen sluttet seg til disse forslagene og foreslo å gå enda lenger i liberale reformer enn Arbeiderdemokratene.³⁴⁴ Komiteen ville at understøttelse utløst av blant annet folkeskoleloven og «abnormskoleloven», altså utgifter pålagt foresatte i forbindelse med skolegang for barn, ikke skulle medføre stemmerettssuspensjon.³⁴⁵ Forslagene til endring i formannskapslovene ble enstemmig vedtatt i april 1904.³⁴⁶ Det har i ettertid blitt argumentert for at oppmykningen i formannskapslovenes suspensjonsbestemmelser bevisst ble brukt som brekkstang for å bane vei for lignende lempelser i Grunnloven.³⁴⁷ Historiker Bjørn Arne Steine ser dette som en rimelig tolkning tatt i betraktning at det kun gikk en drøy uke fra formannskapslovenes suspensjonsbestemmelser ble vedtatt endret i Stortinget, til

³⁴² Steine 2019, s.79-80

³⁴³ Ibid.

³⁴⁴ Ibid. s.80-81

³⁴⁵ Ibid. s.81

³⁴⁶ Steine 2019, s.81. Og *Kongeriget Norges tre og femtende ordentlige Stortings forhandlinger 1903/ 1904, Ottende del*. Kristiania: Centraltrykkeriet, 1904. s.730-758; votering nederst på s.758. Lenke [her](#).

³⁴⁷ Iversen, Klaus. «Suspensjon av stemmerett: utviklingen av Grunnlovens suspensjonsbestemmelser fra 1814 til 1954». Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1970. s.84. Lenke [her](#). Og Steine 2019, s.82.

konstitusjonskomiteens formann, Aasulv Bryggesaa, sammen med to partifeller fra Venstre, Abraham Berge og Mikael Bjørnaali, samt Castberg fra Arbeiderdemokratene, fremmet forslag om også å justere Grunnlovens § 52 d.³⁴⁸ Konstitusjonskomiteen sluttet seg enstemmig til forslaget.³⁴⁹ Da dette skulle debatteres i Stortinget juli 1908, ble det ingen diskusjon; konstitusjonskomiteens innstilling om å innføre lempelser i § 52 d ble enstemmig vedtatt.³⁵⁰

Som fremgikk av redegjørelsen for ankebehandlingen mellom 1898 og 1903 over, gjaldt mange saker borgere som fikk stemmeretten suspendert fordi de hadde mottatt økonomisk hjelp fra det offentlige for å betale for nettopp legehjelp, medisin og særskilt undervisning for sine barn. Dette gir – sett sammen med at stortingsrepresentanter som Vinje fra Moderate Venstre i 1900 meddelte hvor berørt han ble av urettferdigheten i suspensjonsbestemmelsene – grunnlag for å anta at ankene inngitt av enkeltborgere har vært medvirkende til at lovgiverne vedtok de nevnte lempelsene.

Da kommunevalget i 1904 gikk av stabelen, var det det femte valget der mottatt fattigunderstøttelse tjente som suspensjonsgrunnlag. De just innførte lempelsene førte dog til at manntallsførere, valgstyremedlemmer og fullmaktskomitemedlemmer måtte ta nye hensyn i praktiseringen av suspensjonsbestemmelsen. La oss gløtte bort på en mer eller mindre tilfeldig kontinuasjoninnstilling fra fullmaktskomiteen der anker etter kommunevalget i 1904 ble behandlet.³⁵¹ Der vurderes blant annet en klage fra Nordland vedrørende 19 norske kvinner bosatt i Narvik som ble nektet plass i valgmanntallet fordi de var gift med svenske menn, samt en klage angående en rogalending som hadde vært på en ekstraordinært lang ferie i Sør-Afrika og dermed ikke ble betraktet som berettiget en plass i valgmanntallet.³⁵² Det forekommer ingen anker som gjelder fattigunderstøttede i denne innstillingen. En annen stikkprøve av en innstilling viser heller ikke noen ankesaker vedrørende understøttedes stemmerett etter kommunevalget i 1904.³⁵³

Klager og anker angående fattigunderstøttedes suspenderte stemmerett sluttet imidlertid ikke å komme. Innstillinger fra noe senere, etter valgene i 1909, 1910 og 1912 viser

³⁴⁸ Steine 2019, s.82

³⁴⁹ Ibid., s.82-83

³⁵⁰ Iversen 1970, s.85. Og Steine 2019, s.83

³⁵¹ Tillægg til indst. S. XXX. B. Kongeriget Norges fire og femtende ordentlige Stortings forhandlinger 1904/1905. Sjettede del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitaliserte innstillingen: s.2077-2089. Selve innstillingen: s.1-13. Lenk [her](#).

³⁵² Tillæg til indst. S. XXX 1904/1905. Post 4, s.6. Og post 5, s.8.

³⁵³ Indst. S. XXX. 1905/1905. I *Kongeriget Norges fem og femtende Stortings forhandlinger 1905/1906. Sjettede del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitaliserte innstillingen: s.1189-1192. Selve innstillingen: s.1-4. Lenke [her](#).

at der sporadisk var en og annen anke angående understøttedes stemmerett.³⁵⁴ Imidlertid var det langt fra noen storm av anker til Stortinget, legger vi disse stikkprøvene til grunn. Og det er heller ikke snakk om like mange klager i 1909, 1910 og 1912 som vi har sett at det var etter valgene i 1900 og 1903.

Stikkprøvene dras ikke her lenger enn til 1912. I 19013, da alminnelig stemmerett for kvinner ble innført, kom de riktig store bølgene av suspensjoner; ved stortingsvalget i 1915 var til sammen 47 000 borgere suspendert, 30 000 av disse var kvinner.³⁵⁵ Historiker Johanne Bergkvist og kulturhistoriker Unn Hovdhaugen har trukket frem klagen til seks kvinner som ved Arbeiderpartiets hjelp, protesterte mot at de fikk stemmeretten suspendert på grunnlag av å ha mottatt fattigstønad i forbindelse med kommunevalget i Kristiania i 1916.³⁵⁶ De seks kvinnenenes klage var, i kombinasjon med andre forhold, på sikt medvirkende til at det å motta sosiale ytelser, ikke lenger skulle forårsake tap av politiske rettigheter.³⁵⁷ Et enstemmig Storting opphevet grunnlovsparagraf 52 d den 17.juli 1919.³⁵⁸

4.8 Kapitteloppsummering

Klagene som er blitt kastet lys over i det foregående, er de som ble anket videre fra lokale valgstyrrer, via fullmaktskomiteen, til Stortinget i forbindelse med de fire første valgene der fattigunderstøttede skulle få stemmeretten suspendert. En studie av disse sakene er verdifull fordi det utvider vår forståelse av klageinstitusjonen, understøttedes klageadgang, og deres rettssikkerhet.

Det å dvele ved de enkelte ankesakene vedrørende suspensjon av fattigunderstøttedes stemmerett har tydeliggjort hvor mangefasetterte, infløkte og ytterst forskjellige sakene var. Mange myndighetspersoner på lokalt og regionalt plan har tydelig etterstrebet at suspenderte fattigunderstøttede, eller antatt understøttede, skulle få en rettferdig behandling. De ankene som gjaldt stemmerett og fattigunderstøttelse kom inn i en etablert klagebehandlingstradisjon, og de synes å ha fått like mye oppmerksomhet i innstillingen og av Stortinget som anker som gjaldt andre former for stemmerettstvister, som eksempelvis forfallsanmeldelsene.

³⁵⁴ Indst. S. XXX. 1912. I den digitaliserte utgivelsen: s.1779-1818. Selve innstillingen: s.1-40. Lenke [her](#). Tillæg til inds. S. XXX. 1912. I den digitaliserte utgivelsen: s.1819-1855. Selve innstillingen: s.1-37. Lenke [her](#). I *Kongeriget Norges en og sekstiende ordentlige Stortingsforhandlinger 1912. Sjette del, bind A*. Kristiania: J. Chr. Gundersens bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. Merknad: Jeg vil understreke at dette er stikkprøver.

³⁵⁵ Hommerstad og Steine 2019, s.14

³⁵⁶ Bergkvist og Hovdhaugen 2020

³⁵⁷ Ibid., s.169-172

³⁵⁸ Ibid., s.172

Blant annet har Wehn Hegnes, Bergkvist og Hovdhaugen samt Steine skrevet om at myndighetspersoner ble påvirket av å høre om enkeltmennesker som hadde fått stemmeretten suspendert på grunnlag av å ha mottatt fattigunderstøttelse. De fire sistnevnte historikerne skriver om enkeltindividers påvirkningskraft fra rundt 1912 til 1919. Undersøkelsene gjort i dette kapitlet viser at allerede fra de første årene etter at den aktuelle suspensjonsbestemmelsen kom inn i valglovgivningen, virket ankesakene vedrørende understøttede borgere inn på de som satt med beslutningsmyndigheten.

5.0 Suspensjonsbestemmelsen sett fra myndighetspersoners ståsted

Hittil har stor oppmerksomhet blitt viet enkeltmenneskers, eller små gruppers, protest i forbindelse med stemmerettssuspensjon for fattigunderstøttede. Jeg har gått i dybden på ankesakene som gjaldt individuelle borgeres stemmerett. Dypdykket tydeliggjorde blant annet hvor komplekse klagesakene kunne være. Omstendighetene som den understøttede, eller påståtte understøttede, borgeren befant seg i, og de ulike komponentene som måtte tas med i betraktning for å behandle sakene, var i mange tilfeller innviklede. Takk i betraktning hvor innfløkte klagesakene ofte var, har det også blitt klart at myndighetspersoner som manntallsførere, valgstyremedlemmer, fullmaktskomitemedlemmer og stortingsrepresentanter måtte navigere i gråsoner når de skulle ta avgjørende beslutninger om borgernes politiske rettigheter. For eksempel var deler av valglovgivningen ikke helt krystallklar. Det var heller ikke alltid gitt at enhver form for fattigstøtte skulle virke suspensivt. Tvilstilfeller oppstod, blant annet i saker der det offentlige hadde finansiert et barns opphold på utdanningsinstitusjon, eller tilfeller der fattigvesenet hadde gitt støtte i form av *garanti* til en borger slik at han kunne ta opp banklån.

I det videre vil fokuset flyttes fra enkeltsaker til et mer administrativt, overordnet plan. Dette kapittelet tar for seg spørsmål som hvordan bestemmelsen om at fattigunderstøttede skulle suspenderes så ut fra myndighetspersoners perspektiv. Hvordan arbeidet stortingsrepresentanter, departementsansatte og de ansvarlige i kommuneapparatet da den nye suspensjonsbestemmelsen skulle implementeres etter 1896? Hvordan jobbet offentlige instanser for å se til at suspensjonsbestemmelsen ble praktisert på samme måte rundt om i landet, og hvordan tilrettela de for at suspenderte borgere skulle få komme med sine eventuelle innsigelser? Jeg setter meg fore å kartlegge noen av kommunikasjonslinjene mellom de som hadde ansvar for og makt til å avgjøre nordmenns stemmerettstatus. Øvrige spørsmål som søkes besvart er for eksempel hvordan departementene kommuniserte med lokale institusjoner som manntallsførere, for å sørge for at selve valglovgivningen ble tolket likt rundt om i landets mange valgsoqn.

Å kaste lys over slike sider ved implementeringen av stemmerettssuspensjon for fattigunderstøttede kan gi oss en dypere forståelse av hvordan det var for myndighetspersoner å skulle orientere seg i den nye bestemmelsen som kom inn i valglovgivningen på tampen av 1800-tallet. Stemmerettssuspensjon, klageadgang og administrering av klager hadde lenge vært en etablert praksis, men at fattigunderstøttede skulle inn i denne tradisjonen, var nytt

etter 1896. Ved å se saken fra myndighetspersonenes ståsted, vil vårt inntrykk av implementeringen av suspensjonsbestemmelsen og klagekulturen kunne bli klarere.

5.1 Hvem var de aktuelle myndighetspersonene?

Av ankene som tidligere har ble dratt frem i lyset, så vi at det ofte var en god del myndighetspersoner som var involvert fra klagesaken først oppstod, til den var avgjort. De med formell autoritet til å ta beslutninger som kunne få direkte innvirkning på en borgers stemmerettsstatus, var alt fra manntallsførere, valgstyremedlemmer, fattigbestyrere og fullmaktskomitemedlemmer. Ansatte i departementer øvde innflytelse på den måten at de spredde informasjon om og retningslinjer for suspensjon av fattigunderstøttedes stemmerett. De mottok og besvarte også henvendelser om forståelsen av suspensjon og understøttelse, i forbindelse med enkeltsaker så vel som generelle, fra lokale valgstyret som søkte departementets veiledning.

Også andre instanser har hatt påvirkningskraft, selv om disse ikke hadde myndighet til å vedta suspensjon for enkeltindivider. For eksempel hadde Statistisk sentralbyrå makt til å farge bildet av klageadgang og suspensjon av fattigunderstøttede – både for samtiden og for ettertiden. De inkluderte fattigunderstøttede og suspenderte borgere i en del kvantitative oppsummeringer av valg. Imidlertid ser det ikke ut til at antall klager som gjaldt understøttede og som lokale valgstyret mottok, er registrert for årene mellom 1898 og 1903. Naturligvis mangler da også offisielle oversikter over hvor mange, eventuelt hvor få, fattigunderstøttede som fikk medhold i eller avslag på klager behandlet i landets lokale valgstyret.

I og med at de forskjellige instansers innblanding og roller i valgapparatet kan synes noe uoversiktlig, fokuseres det nedenunder på hver gruppe nokså separat. Den type oppdeling kan med rette kritiseres for å være noe kunstig, men oppdelingen gjøres slik med det mål for øye å se klart hvilket ansvar de forskjellige instanser eller myndighetspersoner hadde.

5.2 Manntallsførere

Magistraten var ansvarlig for å føre bybefolkningen inn i valgmanntallene. Magistraten var statlig embetsmann og hadde fra langt tilbake hatt ansvar for å føre manntallene i forkant av både kommunevalg og stortingsvalg.³⁵⁹ Før 1896 var manntallsførerne pliktig til å «såvidt

³⁵⁹ Mykland og Masdalen 1987, s.2, 45, 47

muligt til enhver Tid holde sine Mandtal à jour». ³⁶⁰ Med formannskapslovene av 1896 endret dette seg, da skulle ikke valgmanntallet oppdateres kontinuerlig, men føres ved hvert valg. ³⁶¹

Fra 1896 overtok lensmennene manntallsføringen i valgkretser på landsbygda ved kommunevalg; tidligere lå det ansvaret på fogdene og prestene. ³⁶² Nytt av lov om manntall og storingsvalg av 1900 var at lensmennene skulle overta oppgaven med å føre manntall også ved stortingsvalg. ³⁶³

I siste del av 1800-tallet og i oppstarten av 1900-tallet var det mye å orientere seg i for manntallsførerne. I 1896 kom den nye formannskapsloven. I 1897 kom det krav om at det skulle skrives bok over alle forfallsanmeldelser, eller forhåndsstemmer. ³⁶⁴ Dette må i noen tilfeller ha vært en tidkrevende affære. Forfallsanmeldelsene ble levert i en egen konvolutt med medfølgende brev der velgeren måtte oppgi en rekke opplysninger og formelle presiseringer. ³⁶⁵ Disse skulle nummereres, føres inn i en egen bok og midlertidig vurderes av valgstyrets formann, som i mange tilfeller kunne være manntallsføreren selv. ³⁶⁶ Og forhåndsstemmene kunne være mange. For eksempel kom det i forbindelse med stortingsvalget i 1903 inn flere hundre forfallsstemmer i enkelte valgdistrikt. ³⁶⁷ Videre måtte manntallførerne i 1898 forholde seg til grunnlovsendringen som gav allmenn stemmerett for menn, samt tillegget til Grunnlovens § 52, nemlig litra d som stadfestet stemmerettssuspensjon for fattigunderstøttede. Dette må ha gitt en betydelig økt arbeidsmengde for manntallsførerne både som forarbeid og etterarbeid i forbindelse med valget. I 1900 kom den nye loven for manntall og stortingsvalg. Fra og med 1901 skulle stemmeberettigede kvinner inn i kommunevalgmanntallene. I 1903 kom det til endringer i loven om manntall og stortingsvalg.

Det var ikke populært hos alle lensmenn å skulle overta manntallsføringen. I arkivet etter Justisdepartementets lovavdeling ligger en utgave av avisen Morgenbladet. ³⁶⁸

Avisartikkelens overskrift er «Den nye Mandtalslov. Lensmennene protesterer» og den

³⁶⁰ *Love, Anordninger, Traktater, Resolutioner, Kundgjørelser, Departementsskrivelser, Cirkulærer m.m. for Kongeriket Norge. Til Brug for den Lovstuderende.* Christiania, P. T. Mallings Boghandels Forlag, 1887. s.580-581. Lenke [her](#).

³⁶¹ Formannskapslovene, § 3. Og lov om manntall og stortingsvalg av 1900, § 2

³⁶² Mykland og Masdalen 1987, 43

³⁶³ Danielsen 1964, s.61

³⁶⁴ Mykland og Masdalen 1987, s.46

³⁶⁵ Lov om manntall og stortingsvalg 1900 og 1903, §§ 20 og 23

³⁶⁶ *Ibid.*, §§ 13 og 27

³⁶⁷ Mappe Glemmen valgstyre. 1903. Fylkesmannen i Østfold. Stortings og kommunevalg. SAO/ A-10059/J/Jb/L0024. Statsarkivet i Oslo.

³⁶⁸ Utklipp fra *Morgenbladet*. Tirsdag 3de Oktober 1899. Morgennummer. No.761. 81de Aarg. Forsiden/ s.1. Mappe: Manntalls og valglov – II. Skrivelser 1901-1904. Lovavdelingen. Justisdepartementet. Riksarkivet i Oslo. RA/S-3212/D/Dc/L0052/0001

innledes med: «Som bekjent forudsættes i Udkastene til den nye Lov om Mandtal, at Lensmændene paa Landet skal overtage Mandtalsførselen, der hidtil har vært besørget af Sogneprest og Foged».³⁶⁹ I anledning dette forslaget i lovutkastene, inviterte Akershus Amts lensmannsforening til «Protestmøde» 2.oktober 1899.³⁷⁰ Hensikten med å samle troppene denne mandagen i oktober var å komme med en felles uttalelse mot at ansvaret for å manntallsføre stemmeberettigede, falt på deres skuldre. Til dette møtet stilte det ifølge avisartikkelen opp 42 lensmenn fra Smålenene, Akershus, Hedmarken, Buskerud og Jarlsberg og Larviks amt for samlet å uttale seg mot en slik forespeilet ny arbeidsoppgave.³⁷¹ Lensmennene vant ikke frem med protesten. Lovendringen var en realitet i 1900.

Hva har eventuelt krevende manntallsarbeid hatt å si for manntallførernes eget handlingsrom? Kanskje rakk samtlige manntallsførere rundt enhver arbeidsoppgave, alle utvidelsene og endringene til tross. Kan hende påvirket de hyppige og til dels store endringene i valglovgivningen de forutsetningene manntallsførerne hadde for å få fulgt opp alle pålagte oppgaver i forbindelse med føringen av valgmanntallet. Kanskje har dette igjen påvirket hvordan suspensjon av fattigunderstøttede ble implementert, på den måten at noen understøttede gikk under radaren og faktisk fikk stemme, mens andre som ikke burde vært ansett som understøttede fikk suspensjonsanmerkning, slik som kvæfjordingen Nils Hansen Øinæs.

5.3 Fattigbestyrerne

Hvordan kontakten mellom den lokale valgadministrasjonen og fattigvesenet skulle arte seg, var valglovgivningen taus om. Den sa ikke noe om hvor hovedansvaret for å få fattigvesenets register over understøttede bragt til manntallsføreren lå. Skulle fattigbestyrere gjøre det uoppfordret innen en frist? Eller skulle manntallsføreren initiere kommunikasjonen mellom fattigbestyreren og ham selv?

I mars 1900 ble det sendt et brev fra Indredepartementet til amtmannen i Bratsberg amt. «Ordføreren i en Fattigkommisjon» i Bratsberg hadde villet forhøre seg om sitt ansvar i valgsammenheng.³⁷² Svaret som utgikk lyder: «Departementet med Amtmannen antager, at der ikke paahviler Fattigkommisionens Ordfører Forpligtelse til uopfordret at meddele

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ Ibid.

³⁷¹ Ibid.

³⁷² *Almindelig Norsk Lovsamling. Sjette bind. 1900-1903.* Kristiania, Aschehoug & Co, 1907. s.47. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: *Almindelig Norsk Lovsamling. Sjette bind. 1900-1903*

Mandtalsføreren Opgave over, hvem der nyder eller har nydt Fattigunderstøttelse». ³⁷³ Det skulle altså være på manntallsførers oppfordring at fattigbestyrerens inntog i valgmaskineriet tok til. Det er imidlertid interessant at Indredepartementet brukte et ord som *antar*; en kan lure på hvilken instans er det som ikke trengte å anta, men som kunne gi et klokkeklart og utvetydig svar på dette. Hvis det aktuelle departementet *antok*, betyr det at det fortsatt er åpning for alternative tolkninger i lokale organer? Dette er nok et element som angikk suspensjon av fattigunderstøttede som blir hengende litt i løse lufta, og som potensielt kan ha bidratt til forskjellig praksis ute i kommunene. Dette kan igjen ha forårsaket noe uforutsigbarhet for både fattigbestyrerne, manntallsførerne og borgerne.

5.4 Lokale valgstyrever og lokalpolitikere

I forrige kapittel ble valgstyremedlemmers mange vurderinger av klager angående fattigunderstøttede borgere undersøkt ganske inngående. Vi så at flere komitémedlemmer gjorde en ekstrainsats for å forsøke å endre en borgers stemmerettsstatus fra suspendert til stemmeberettiget, ved at de anket inn klagesaker for Stortinget der flertallet i valgstyret lokalt først hadde konkludert i den understøttedes disfavør.

Det er ikke bare i enkeltsaker man kan spore engasjement fra valgstyremedlemmer og lokalpolitikere på de suspendertes vegne. Historiker Frode Ulvund har belyst initiativ tatt på lokalplan i Bergen for forsøksvis å omgå de nasjonale stemmerettsreglene. ³⁷⁴ Bak bergensernes initiativ lå en oppfatning av stemmerettsreglene og suspensjonsbestemmelsene som urettferdige og problematiske. ³⁷⁵ I Bergen ved stortingsvalget i 1900 opplevde hele 7,4 prosent av den stemmeberettigede skare å bli suspendert – dette var betydelig flere borgere enn for norske byer generelt. ³⁷⁶ Jørgen Blydt, en kjøpmann fra Bergens-Venstre som var medlem av formannskapet og leder i valgstyret, fant det påkrevet å ta grep, de tallrike suspensjonene tatt i betraktning. ³⁷⁷ Han fremmet i oktober 1900 et forslag om å ompostere kommunens utgifter til ubemidlede bergensborgeres sykehusopphold til en budsjettpost utenfor fattigvesenet. ³⁷⁸ På den måten ville mange borgere som fikk økonomisk hjelp fra det offentlige på grunn av helseplager, kunne unngå å havne i fattigvesenets registrer. I forlengelsen av det, kunne de slippe å få stemmeretten suspendert.

³⁷³ Ibid.

³⁷⁴ Ulvund 2019, s.184

³⁷⁵ Ibid. s.184-186

³⁷⁶ Ibid., s.186

³⁷⁷ Ibid.

³⁷⁸ Ibid.

I kommunen ble det nedsatt en hurtigarbeidende komité som skulle vurdere forslaget; blant komitémedlemmene var Johan Eyde, borgemester og leder av fattigstyret.³⁷⁹ Det var enighet i komiteen om at praktiseringen av Grunnlovens § 52 d hadde vært en kime til at borgere var blitt møtt med en uheldig og unødvendig strenghet.³⁸⁰ Det var ifølge komiteen ikke bare bergensere som hadde blitt møtt på denne måten; slikt forekom uten tvil over hele landet.³⁸¹ Myndighetspersoners sympati for de understøttede som ble fratatt politiske rettigheter og en plass i det lokale og nasjonale beslutningsfellesskapet, er tydelig.

Det ble mye debatt og det tok forholdsvis lang tid før Blydt og hans meningsfeller fikk gjennomslag.³⁸² Omsider havnet Bergen kommunestyre sitt vedtak om å iverksette planene for omposteringen, hos regjeringen for legalitetsvurdering – og i desember 1901 ble vedtaket godkjent av den sittende venstre regjeringen med kongelig resolusjon.³⁸³ Ulvunds forskning viser at det i lokalpolitikken kunne være sterkt engasjement på de suspendertes vegne.

Lignende saker finner vi i Danmark. Der hadde det fra de fikk sin første grunnlov i 1849, vært bestemt at den borger som ikke var selvforsørgende, var utelukket fra å stemme ved valg.³⁸⁴ Historiker Nina Javette Koefoed har skrevet spesielt om danske borgere som fikk fattigstønad, og som betalte for hjelpen med sitt politiske medborgerskap, så og si.³⁸⁵ Dette begynte å bekymre byrådet i Århus. Sammen med de politiske representantene la byrådet opp alternative strategier i 1870-årene; de bisto på ulike måter trengende århusianere uten at disse tapte sine politiske rettigheter, just som i Bergen.³⁸⁶ Ved å, fullt ut og temmelig kreativt, utnytte sitt handlingsrom i forbindelse med fattigunderstøttede og stemmerett, fikk lokale myndighetspersoner påvirke praktiseringen etter suspensjonsbestemmelsen i mer omfattende grad enn om de kun hadde holdt seg til å vurdere enkelte borgeres stemmerettsstatus ved valgmanntallsføringen.

5.5 Fullmaktskomiteen og stortingsrepresentantene

Fullmaktskomiteen behandlet ankesakene før de kom på dagsordenen i Stortinget – både ankesaker vedrørende fattigunderstøttede, samt vedrørende de som var under offentlig tiltale,

³⁷⁹ Ibid., s.187

³⁸⁰ Ibid.

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Ibid., s187-195

³⁸³ Ibid., s.195-196

³⁸⁴ Christiansen, Niels Finn. «Borgerret i Danmark. En fortælling om køn, fattigdom, etnicitet og politisk træghed». I Hommerstad og Steine (red.) 2019. s.310

³⁸⁵ Koefoed, Nina Javette. «Maskulint medborgerskab. Politisk deltagende medborgerskab i Danmark mellem 1849 og 1915». I Nordberg, Kari H. og Hege Roll-Hansen, Erling Sandmo, Hilde Sandvik (red.). *Myndighet og medborgerskap. Festskrift til Gro Hagemann på 70-årsdagen 3.sept. 2015*. Oslo: Novus forlag, 2015. s.37-38

³⁸⁶ Ibid., s.38-40

hadde gått konkurs eller blitt umyndiggjorte. I tillegg fikk komitéen de mange sakene angående forfallsanmeldelser som var blitt innanket, i fanget. Andre av fullmaktskomiteens anliggender kunne for eksempel være å komme med anmodning til justisdepartementet om at de i god tid før neste valg måtte understreke for politiet at de måtte håndheve §39 i valgloven av 1900 angående «misbrug af berusende drikke under offentlige valg».³⁸⁷

Fullmaktskomiteen stod bak innstillingene og kontinuasjonstillingene. Disse var, som omtalt i tidligere kapitler, relativt detaljerte og innholdsrike. Blant annet ble det i innstillingene henvist til eksakte paragrafer i andre lover, eksempelvis i «sundhedsloven» og i «lov om abnorme børns undervisning», som kom i konflikt med valglovgivningens suspensjonsbestemmelser. Innstillingene ble skrevet blant annet for å gi stortingsrepresentantene informasjon om ankesakene før votering. I tillegg kan innstillingene ha blitt distribuert for å opplyse de som arbeidet med å avvikle valg ute i distriktene og byene om hvordan klagesaker hadde blitt avgjort tidligere. For eksempel finner man i Onsøy valgstyres forhandlingsprotokoll fra 1829-1900, et eksemplar av en trykt innstilling som omhandler stemmerettstvister i forbindelse med stortingsvalget i 1897 og kommunevalget i 1898.³⁸⁸ Denne kan ha fungert veiledende for valgstyrets arbeid med borgeres stemmerett.

Fullmaktskomitemedlemmenes egen målsetning med komitéarbeidet ble uttrykt i en av innstillingene. De jobbet med det mål for øye å komme til bunns i hver eneste stemmerettstvist, ta sikre, etterrettelige avgjørelser i enkeltsakene – kort sagt søkte de «vore Valgs størst mulig Paalidelighed».³⁸⁹ De kom også med kritikk mot lokale valgstyrer. Valgstyrene kunne ha sendt inn mangelfulle opplysninger, derfor fikk ikke komiteen bestandig fullført sin målsetning om å ta rettferdige avgjørelser.³⁹⁰ Det er ett eksempel på misnøye med kommunikasjonen myndighetspersoner imellom. Haltende kommunikasjon kunne føre til uheldige konsekvenser for de som klaget på suspensjon. Dette bekrefter det som fremgikk av tabellene etter ankebehandlingen i denne oppgavens kapittel 4 – når det lugget i informasjonsflyten mellom lokale valgstyrer og Stortinget, fikk det i flere tilfeller direkte konsekvenser for borgerne.

³⁸⁷ Indst S. XXX. 1901/ 1902. I *Stortingsforhandlinger 1901/ 1902. Vol.51, bind 6 A*. I den digitale utgivelsen: s.1580. I selve innstillingen: s.54. Lenke [her](#).

³⁸⁸ Valg – Forhandlingsprotokoller 1829-1900. Onsøy lensmannskontor. Statsarkivet i Oslo. SAO/A-10007/J/Jc/L0001.

³⁸⁹ Indst. S. XXXV. 1897. Kongeriget Norges sex og firtiende Storthings Forhandlinger i Aaret 1897. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. I den digitale utgivelsen: s.2054. I innstillingen: s.1. Lenke [her](#).

³⁹⁰ Ibid.

Storingsrepresentantene ble viet en del oppmerksomhet i forrige kapittel. De lente seg som nevnt i de fleste tilfeller på fullmaktskomiteens innstillinger. Det finnes for øvrig mange eksempler på at representanter lot seg engasjere og påvirke av historiene til enkeltmennesker som hadde opplevd å få stemmeretten suspendert.³⁹¹ Praktiske årsaker som at ankebehandlingen var ressurs- og tidkrevende, opptok også representantene.³⁹²

Uten debatt og motstand hadde stemmerettssuspensjon for fattigunderstøttede blitt lagt til i Grunnloven 30.april 1898 – 21 år senere, 17.juli 1919 stilte et enstemmig storting seg bak vedtaket som sa at grunnlovsparagraf 52 d skulle oppheves.³⁹³ Tiårene før hadde det skjedd store endringer i synet på sosiale spørsmål, demokrati og moral – dette medvirket trolig til at det var en samstemt hop av stortingsrepresentanter som anså bestemmelsen utdatert.³⁹⁴

5.6 Justisdepartementet, Indredepartementet og Kirke departementet

Justisdepartementet mottok og svarte på henvendelser fra lokale valgstyres som ville forhøre seg om hvordan valgloven skulle tolkes. Departementet sendte også ut mer generelle skriftlige meddelelser. For eksempel gikk det ut et rundskriv til manntallsførerne i mai 1900 der det stod at manntallsførere «såvidt mulig» skulle gi beskjed til den borger som ikke ble oppført i manntallet, men som var oppført ved sist valg.³⁹⁵

Imidlertid informeres den som leser videre i skrevet, om følgende: «De, der er indført med Anmærkning om Suspension, skal ingen Underretning tilstilles».³⁹⁶ Uten omsvøp kommuniserte Justisdepartementet altså at manntallsførerne ikke skulle varsle borgerne de innførte i manntallet med suspensjonsanmerkning. Om man ser denne meddelelsen i sammenheng med alle de ankesakene som ikke fikk vurdering i Stortinget fordi den suspenderte hadde klaget for sent, kan en begynne å gruble på om grunnen til at mange hadde klaget etter fristen var at de ikke hadde fått beskjed av manntallsføreren om suspensjonsanmerkningen, og at det dermed ikke hadde falt dem inn at de hadde noe å protestere på. Ser man Justisdepartementets meddelelse om at de suspenderte ikke hadde krav på beskjed, i sammenheng også med at valgstyres hadde svært vid fullmakt til å innføre suspensjonsanmerkning i manntallet, nærmest når som helst, oppdager man at rettssikkerheten

³⁹¹ Wehn Hegnes 2019, s.111-112. Og Steine 2019, s.94

³⁹² Wehn Hegnes 2019, 105

³⁹³ Steine 2019, s.67, s.96

³⁹⁴ Ibid. s.96

³⁹⁵ *Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner mm.* Kristiania: Grøndahl & Søn's Bogtrykkeri, 1900. s.288. Lenke [her](#). Heretter i fotnoter: *Norsk Lovtidende 2.avdeling, 1900*

³⁹⁶ Ibid.

til de fattigunderstøttede var skjør.³⁹⁷ Dersom én borger klaget innen fristen på at en annen borger feilaktig var oppført som stemmeberettiget når han burde vært suspendert, da skulle riktignok den borgeren hvis stemmerett som stod på spill, underrettes.³⁹⁸

Det forekom også korrespondanse mellom departementene om korrekt forståelse av fattigunderstøttedes entré i §2 i formannskapslovene av 1896. For eksempel spurte Indredepartementet Kirke departementet «hvad der efter den gjældende Fattiglovgivning maa forstaaes ved det Udtryk "have nydt Understøttelse af Fattigvæsenet" som er brukt i de nye Formandskabslove af 27de Juli 1896 § 2». ³⁹⁹ Kirke departementet, som hadde ansvar for sosialsaker og dermed for fattigvesenet, svarte at i deres øyne, menes «enhver Form af Understøttelse, som ydes af det offentlige Fattigvæsen – uden av Lovgivningen udtrykkelig at være frakjendt Karakteren af Fattigunderstøttelse (jfr. blandt andet Loven om Behandling af forsømte Børn af 6te Juni 1896 § 49)». ⁴⁰⁰ I svarbrevet nevnes også at alle som får støtte til å betale for legehjelp, medisiner, forpleining av «sindsyge», og som får dekket sykehusbehandling som ikke er foranlediget i henhold til § 15 i «sundhedsloven», skal ansees som fattighjelpsmottakere. ⁴⁰¹ I tillegg gjør Kirke departementet det klart at de også anser som fattigunderstøttede de borgerne som mottar hjelp til å betale for «trængende Skolebørns Forsyning med de fornødne Læremidler og lignende». ⁴⁰²

Fra skoledirektøren i Kristiansand stift ble det rettet et spørsmål til Kirke departementet 15.oktober 1901. ⁴⁰³ Forespørselen fra Kristiansands stift gjaldt hvordan man skulle gå frem dersom man i «et Herred ønsker at stille til Raadighed et Beløb hvoraf der kan ydes til frit Skolemateriel, og desuden et Pengebidrag for hver Skoledag for Børn af ubemidlede Forældre». ⁴⁰⁴ Departementet svarte at de antok at for å unngå at denne formen for «"Skolehjælp"» ble regnet som fattigunderstøttelse, kunne pengene stilles «til Raadighed for en anden Autoritet end Fattigstyret f. Ex til Skolestyrets eller Tilsynsudvalgenes Disposition». ⁴⁰⁵

Skoledirektøren la seg altså i selen for å unngå å registrere kristiansandere i fattigmannantallet til tross for at de skulle få motta økonomisk stønad fra det offentlige. Selv om

³⁹⁷ Lov om manntall og stortingsvalg av 1900 og 1903, § 5

³⁹⁸ *Norsk Lovtidende 2.avdeling, 1900.* s.288

³⁹⁹ *Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner mm.* Kristiania: Grøndahl & Sønns Bogtykkeri, 1898. s.297. Lenke [her](#).

⁴⁰⁰ *Ibid.*, 279-281

⁴⁰¹ *Ibid.*, s.280

⁴⁰² *Ibid.*

⁴⁰³ *Almindelig Norsk Lovsamling. Sjette bind. 1900-1903.* s.469. Lenke [her](#).

⁴⁰⁴ *Ibid.*

⁴⁰⁵ *Ibid.*

ikke stemmerett nevnes i henvendelsen, kan man ikke utelukke at myndighetspersoner i Kristiansand kommune kan ha hatt unngåelse av stemmerettssuspensjon for noen av sine borgere på agendaen. Dette minner om Ulvunds funn fra Bergen og Koefoeds fra Århus. Kirkedepartementets svar er for øvrig tankevekkende. Departementet virker slett ikke avvisende, heller behjelpelig med råd om hvordan skoledirektøren kunne få omgåelsen satt ut i livet.

I 1901 svarte Kirkedepartementet også på en henvendelse fra et fattigstyre i trondhemstraktene.⁴⁰⁶ Et fattigstyre søkte svar på hvem man skulle markere som understøttet i de tilfellene der fattigunderstøttelse var ytt barn hvis foreldre ikke var gift. Responsen lød: «[...] Fattigunderstøttelse til Børn, hvis Forældre ikke har indgaaet Ækteskab med hinanden, [kan] efter Departementets Mening ikke i noget Tilfælde blive at anse som ydet Barnefaderen».⁴⁰⁷ Et slikt synspunkt er verdt å merke seg i og med at formannskapslovene i 1901 innlemmet kvinner som oppfylte visse kriterier, i velgerkorpset.

I flere svarbrev fra Kirkedepartementet fra 1901 og 1902 understrekes det at støtte gitt etter Loven om forsømte Børns Behandling, § 49, «ikke bliver at anse som Fattigunderstøttelse».⁴⁰⁸ Henvendelsene kommer fra blant annet Bratsberg amt og Kristiansand stift.⁴⁰⁹ Det virker positivt at det fra departementshold stadig ble minnet om at ikke all offentlig økonomisk støtte skulle ansees som fattighjelp. Imidlertid kan det at det jevnlig var behov for påminnelser om dette, gi en mistanke om at dette unntaket hadde en tendens til lett å kunne bli glemt av myndighetspersoner på lokalplan.

5.7 Statistikk

Å bidra til utvelgelse av variabler i valgstatistikk er en form for makt. Statistisk sentralbyrå inkluderte som nevnt fattigunderstøttede som egen kategori i valgstatistikken.⁴¹⁰ Det er svært verdifullt at man har tilgang til informasjon om hvor mange borgere som ble suspendert fordi de hadde mottatt fattigunderstøttelse i hele landet til sammen, i hver by og hvert amt.

Imidlertid skorter det på statistikk over klager vedrørende fattigunderstøttedes stemmerett. Jeg har funnet én tabell – det ser ikke ut til at den er utarbeidet av Statistisk

⁴⁰⁶ *Almindelig Norsk Lovsamling. Sjette bind. 1900-1903*, s.426. Lenke [her](#).

⁴⁰⁷ *Ibid.*

⁴⁰⁸ *Almindelig norsk lovsamling. Sjette bind. 1900-1903*. s.500. Lenke [her](#).

⁴⁰⁹ *Ibid.*, s.424 og s.812. Lenke [her](#) og [her](#).

⁴¹⁰ Norges Offisielle Statistikk. Fjerde Række. Nr.25. Se for eksempel s.32-33. Lenke [her](#).

sentralbyrå – der det oppgis hvor mange klager som ble innanket for Stortinget.⁴¹¹ men denne oppgir ikke hva klagen gjelder. Noen innstillinger inneholdt over 100 poster der ankesaker ble behandlet, og et lite knippe av dem handlet om fattigunderstøttelse, derfor er ikke den nevnte tabellen like verdifull som den kunne vært dersom der var spesifisert hva de innankede sakene gjaldt. Den inkluderer heller ikke informasjon om hvor mange klager det kom inn til lokale valgstyres uten at de ble anket videre. For valgene i 1898 og 1901, især førstnevnte, er de kvantitative oppsummeringene usikre og ikke helt dekkende når man ønsker informasjon om understøttede.⁴¹²

5.8 Kapitteloppsummering

I årene mellom 1896 og 1903 var det flere endringer i valglovgivningen. Dette kan blant annet ha ført til at forutsetningene for manntallsføringspraksis ikke bestandig var optimale. I tillegg var deler av valglovgivningen dunkel – for eksempel sa den ikke noe om hvordan fattigbestyrere og manntallsførere skulle kommunisere. Til og med Kirkedepartementet kan gi et helt tilfredsstillende og utvetydig svar på dette; departementet *antok* at det skulle skje på manntallsføreres oppfordring. Slikt kan ha ført til uforutsigbarhet for både myndighetspersoner og menigmann.

Funnene gjort i denne oppgavens forrige kapittel, om at tvil og vilkårlighet kunne være komponenter i klagebehandlingsprosessen, forsterkes i de foregående undersøkelser av kommunikasjonen om suspensjonsbestemmelsen som gikk mellom offentlige instanser. Samtidig viser korrespondanse mellom eksempelvis departementer og lokale myndighetspersoner at der flere steder har vært et aktivt engasjement på de fattigunderstøttedes vegne. Blant annet undersøkte skoledirektøren i Kristiansand muligheten for å skåne kristiansandere for stemmerettssuspensjon ved å ompostere enkelte av fattigvesenets utgifter til andre poster i kommunebudsjettet. Departementet var hjelpelig og gav konkret veiledning. Denne form for omgåelse av suspensjonsbestemmelsen finner vi igjen i historikerne Ulvund og Koefoeds forskning på forhold i henholdsvis Bergen og Århus.

Informasjonsflyten mellom lokale valgstyres og fullmaktskomiteen var ikke bestandig god – i flere tilfeller har dette hatt direkte innvirkning på borgeres mulighet til å få Stortingets vurdering i sin klagesak. Fullmaktskomiteen adresserte problemet med haltende

⁴¹¹ «Oversigtstabel over stortingsvalgene i 1903. Udarbejdet paa grundlag af de indsendte valgdokumenter». Bilag, Indst. S. XXX. 1903/ 1904. I *Stortingsforhandlinger 1903/ 1904. Vol 53, del 6, bind A*. I den digitaliserte utgivelsen: s.1151-1169. Selve innstillingen: s.25-43 Lenke [her](#).

⁴¹² *Statistik vedkommende Kommunevalgene i 1901 og delvis valgene i 1898*. Udarbejdet av Tallak Lindstøl. Kristiania: W. C. Fabritius og Sønner, 1903. s.9. Lenke [her](#).

kommunikasjon eksplisitt. For øvrig er statistiske fremstillinger av valg i noen grad svært informative og detaljerte når det gjelder fattigunderstøttede og stemmerettssuspensjon. Imidlertid er en del sentrale opplysninger om tilfang og vurderinger av lokalt innkomne klager, mangelfull. At slik statistikk ikke har blitt ført, kan si noe om tilgjengelige ressurser for å få kartlagt klageomfanget lokalt, eller det kan bunne i at man ikke har valgt å prioritere statistikk som belyser de suspendertes reelle klageadgang.

6.0 I den suspendertes sko

Til grunn for dette kapittelet ligger en ambisjon om å sette seg grundigere inn i ståstedet til de menneskene som fikk, eller sto i fare for å få, stemmeretten suspendert fordi de var registrert som mottakere av fattigstønad. Hvordan kan de ha opplevd informasjonstilgangen og klageadgangen i forbindelse med valg og suspensjon i praksis?

Hittil har sentrale fasetter i klage- og ankebehandling blitt løftet frem og drøftet. Det har blant annet blitt kastet lys over rollen offentlige ansatte, byråkrater og folkevalgte spilte i samband med implementeringen av den aktuelle suspensjonsbestemmelsen i årene like før og like etter 1900. Å studere hvordan suspenderte borgere ble møtt av myndighetspersoner i de konkrete ankesakene var nyttig; det gav et inntrykk av hvilke hindre understøttede borgere kunne støte på i klageprosessen, og også ulike former for støtte de kunne oppleve å få.

Selv om det i tidligere kapitler absolutt har vært islett av at de suspenderte var aktive og handlende subjekter, har vinklingen i relativt stor grad vært hvilke rettigheter de suspenderte *hadde fått*, hvordan de suspenderte *ble møtt* og hvordan andre tenkte *om dem*. I denne typen perspektiv og formuleringer kan det ligge innebygd et bilde av de understøttede som passive figuranter. I en slik fremstilling reduseres de involverte til inaktive, automatiserte aktører; som mennesker uten refleksjonsevne, hjerte eller kropp.⁴¹³

Ved å se til andre historikers forskning, eksempelvis til Ragnheiður Kristjánsdóttir som har løftet frem stemmene til islendinger som opplevde å få stemmeretten suspendert, kan vårt bilde av de individene som faktisk ble utestengt fra valgdeltakelse, bli enda klarere. Også norsk forskning fra Johanne Bergkvist, Unn Hovdhaugen og Jannike Wehn-Hegnes legges til grunn. I det videre trekker jeg også på historiker Knut Kjeldstadli's refleksjoner om hvordan vi kan nærme oss en forståelse av hvorfor fortidens mennesker tok de valgene de tok.

Innlemming i og utestengelse fra et fellesskap – i dette tilfelle det politiske, demokratiske beslutningsfellesskapet – skjer ikke utelukkende gjennom formelle prosesser som utarbeidelse av retningslinjer og lover. Inkludering og ekskludering kan også finne sted som sosiale prosesser.⁴¹⁴ Derfor rettes oppmerksomheten også mot relasjoner og interaksjon mellom aktørene involvert i suspensjonssakene, med særlig blick for hvordan samhandlingen mellom myndighetspersoner og de som fikk stemmeretten suspendert, kan ha påvirket sistnevntes forutsetninger for å manøvrere i klagemulighetens farvann.

⁴¹³ Kjeldstadli, Knut. «Ikke hodeløse, ikke hjerteløse, ikke kroppsløse». I *Mentalitetshistorie – muligheter og problemer*. Reiersen, Elsa og Dagfinn Slettan (red.). Norsk historikerforening, Trondheim: Tapir, 1986. s.101, 113

⁴¹⁴ Tjora, Aksel. *Hva er fellesskap*. Oslo: Universitetsforlaget, 2020. s.10

Som nevnt rammet suspensjon av stemmeretten 20 320 mennesker i forbindelse med stortingsvalget i 1900, og 22 745 ved stortingsvalget i 1903.⁴¹⁵ For suspenderte i forbindelse med kommunevalgene i 1898 og 1901 mangler helt eksakte tall, men det er ikke urimelig å anta at stemmerettssuspensjon kan ha berørt om lag 20 000 understøttede mennesker ved hvert av disse to valgene også.⁴¹⁶ I tidligere kapitler har omstendigheter rundt, og behandlingen av, noen titalls klagesaker blitt utbrodert. Det altså en forholdsvis liten andel av alle de suspenderte og fattigunderstøttede som har blitt viet plass i det foregående. Ett av de overordnede målene som ligger til grunn for arbeidet med denne oppgaven, er å oppnå en dypere forståelse av hvordan de suspenderte fattigunderstøttede kan ha opplevd suspensjon og klageadgang i praksis - da er en nær studie av noen titalls konkrete klag- og ankeesaker, noe utilfredsstillende. Hvordan så suspensjon og klagemulighetene ut fra ståstedet til majoriteten av de fattigunderstøttede som ikke anket noen stemmerettstvist til Stortinget?

6.1 Hvem var i kategorien *de fattigunderstøttede*?

I likhet med gruppen *myndighetspersoner* som ble nyansert og belyst i forrige kapittel, var heller ikke *de fattigunderstøttede* sent på 1800- og tidlig på 1900-tallet en ensartet skare. Både barn, kvinner og menn kunne være fattighjelpsmottakere. Den som stod som mottaker av støtten ble benevnt som *hovedperson* i Statistisk sentralbyrås «fattigstatistik».⁴¹⁷ Hovedpersonene var «de Trængende, hvem Understøttelsen umiddelbart er ydet».⁴¹⁸ Sentralbyrået opererte med flere kategorier hovedpersoner, som for eksempel «forældreløse ægte Børn» og «moderløse uægte Børn».⁴¹⁹ I 1898 var det i overkant av 80 000 understøttede *hovedpersoner* i landet sett under ett, og den gjennomsnittlige utgift fattigvesenet hadde for hver understøttet hovedperson dette året var rundt 94kr.⁴²⁰ Av alle de totalt 80 177 understøttede hovedpersonene i 1898, fikk 10 161 av disse bistand av fattigvesenet for første gang.⁴²¹ Tilsvarende tall for 1903 var at det fantes godt og vel 86 000 understøttede

⁴¹⁵ NOS. *Fjerde Række Nr.25.* s.36-37. Lenke [her](#). Og NOS. *Fjerde Række Nr.109.* s.36-37. Lenke [her](#).

⁴¹⁶ *Statistik vedkommende kommunevalgene i 1901 og delvis valgene i 1898.* s.9. Lenke [her](#).

⁴¹⁷ NOS. *Fjerde Række Nr.33. Fattigstatistik for Aaret 1898.* Se siden først i dokumentet etter forsiden for uttrykket «hovedpersoner»; siden er ikke nummerert. Lenke [her](#). Og NOS. *Fjerde Række Nr.80. Fattigstatistik for Aaret 1900.* Lenke [her](#). Og NOS. *Fjerde Række Nr.112. Fattigstatistik for Aarene 1901 og 1902.* Lenke [her](#). Og NOS. *V.20. Fattigvesenet 1903 og 1904.* Lenke [her](#).

⁴¹⁸ NOS. *Fjerde Række Nr.33. Fattigstatistik for Aaret 1898.* s.2. Merknad: Det finnes en side lenger fremme i sentralbyråets utgivelse som er nummerert 2*; denne fotnoten henviser ikke til s.2*. Riktig side for denne referansen er den merket kun med 2.

⁴¹⁹ Se for eksempel NOS. *Fjerde Række Nr.33. Fattigstatistik for Aaret 1898,* s.3* og s.2. Merknad: noen sider i dokumentet merkes med tall og stjerne, mens andre merkes kun med tall.

⁴²⁰ NOS. *Fjerde Række Nr.33. Fattigstatistik for Aaret 1898,* s.1* og s.2*. Merknad: noen sider i dokumentet merkes med tall og stjerne, mens andre merkes kun med tall.

⁴²¹ NOS. *Fjerde Række Nr.33. Fattigstatistik for Aaret 1898,* s.2*

hovedpersoner i riket, fattigvesenets utgifter var da 107 kr per hode, og 13 468 hovedpersoner fikk bistand av fattigvesenet for første gang dette året.⁴²² Majoriteten av de som fikk støtte i 1898 og 1903 har altså erfaring med å motta offentlig fattigstønad fra tidligere. Sosialt sett hørte de fattigunderstøttede til arbeiderklassen.⁴²³ Faktisk var det så mange som omtrent 90% av fattighjelpsmottakerne i årene fra om lag 1895-1900 som hørte til arbeiderklassen.⁴²⁴ Disse var eksempelvis skogsarbeidere, lønnsarbeidere i industri, husmenn, skogsarbeidere, tjenere eller stod oppført med «ukjent yrke».⁴²⁵ 10% av hovedpersonene kom fra en ubestemmelig middelklasse – de tjente til livets opphold blant annet som fiskere, betjenter, bestillingsmenn, kjøpmenn, leilendinger eller gårdbrukere.⁴²⁶

Årsakene til folks behov for hjelp var vanskelig å angi helt sikkert, men det anslås at nær 60% av de understøttede i 1898 trengte bistand på grunn av egen eller familiemedlemmers sykdom, rundt 10% på grunn av «alderdomssvaghed».⁴²⁷ «Drikfældighed» og «[d]ovenskab» forårsaket behovet for fattighjelp for henholdsvis 1,6 % og 0,6 % av alle understøttede samme år.⁴²⁸ Fattigvesenet bidro i mange tilfeller med hjelp til å betale for medisiner, legetilsyn og innleggelse på «sindsygeasyl».⁴²⁹ Det å motta hjelp i form av kontanter var bare én form for støtte. Man kunne også få støtte i form av «[f]rit hus», «[n]aturalier» og «[i]øvrigt».⁴³⁰ I klagesakene som ble grundig undersøkt i denne oppgavens kapittel fire, gikk det frem at fattigvesenet i noen tilfeller hjalp borgere med rentefritt lån, dette kan ha vært eksempler på former for bistand som i statistikken ble kategorisert som *iøvrigt*.

6.2 Hvem var i kategorien *suspendert på grunn av mottatt fattigunderstøttelse*?

Gruppen *fattigunderstøttede borgere* var altså sammensatt av både de som på grunn av eget eller familiemedlemmers behov fikk ulike former for støtte ved et enkelttilfelle ett år, samt de som mottok jevnlig bistand over flere år. Kategorien *borgere som fikk suspensjonsanmerkning i valgmannallet på grunn av at de var registrert som fattigunderstøttede* var sammensatt av de ovennevnte fattigunderstøttede innbyggere, pluss de som *feilaktig* hadde blitt registrert som suspendert fordi de hadde mottatt støtte som det ikke var meningen at skulle utløse

⁴²² NOS. V.20. *Fattigvæsenet 1903 og 1904*. s.1* og s.3*

⁴²³ Seip, Anne Lise, s.139-140.

⁴²⁴ Seip s.140

⁴²⁵ Ibid.

⁴²⁶ Ibid.

⁴²⁷ NOS. *Fjerde Række Nr.33. Fattigstatistik for Aaret 1898*, s.6*

⁴²⁸ Ibid.

⁴²⁹ NOS. *Fjerde Række Nr.80. Fattigstatistik for Aaret 1900*. s.76-77

⁴³⁰ Ibid.

suspensjon, eksempelvis støtte til behandling av spedalskhet eller, som Nils Hansen Øinæs fra Kvæfjord; støtte til undervisning for *abnorme børn*. I tillegg hører også til den aktuelle kategorien de som ikke hadde mottatt et rødt øre i støtte, men som var blitt berørt av eksempelvis slett manntallsføring og dermed uriktig var blitt markert i valgmanntallet som understøttet. De som ble merket som suspendert på grunn av å ha mottatt fattigstøtte er med andre ord en gruppe det er utfordrende å studere fordi den var utgjort av mennesker i såpass mange ulike livssituasjoner.

6.3 Å være understøttet og ekskludert fra beslutningsfellesskapet; i Nordisk perspektiv

I Islands Nasjonalmuseum er der bevart blant annet muntlige og skriftlige kilder til islandske velgeres politiske identitet på 1900-tallet.⁴³¹ Disse kildene er enn så lenge lite undersøkt, men professor i historie ved Universitetet på Island, Ragnheiður Kristjánsdóttir, har trukket frem fra skyggen noen beretninger fra den etnologiske samlingen ved museet der dette kildemateriale er lagret.⁴³²

På Island kom bestemmelsen om suspensjon av fattigunderstøttede inn i valglovgivningen i 1915.⁴³³ Kristjánsdóttir skriver om en islandsk kvinne som i 1920-årene eller tidlig på 1930-tallet, formidlet hvor skambelagt hun opplevde det å bli avvist ved valgurna på grunn av at hun hadde mottatt økonomisk hjelp fra det offentlige.⁴³⁴ Kvinnen hadde ved ett tilfelle tatt imot pengehjelp fordi mannen hennes var vært ute av stand til å jobbe en periode da han var innlagt på sykehus i forbindelse med operasjon av magesår. Ekstra bitter var islendingen fordi hun og mannen hadde betalt tilbake tilsvarende det de hadde fått i støtte – men denne informasjonen var blitt forbigått under føringen av valgmanntallet, og hun var ikke blitt gjeninnført i manntallet etter tilbakebetalingen.⁴³⁵ Kvinnen fortalte om dyp skjensel både over å være fattighjelpsmottaker og over at valgfunksjonærene av den grunn avviste henne.⁴³⁶

Mye tyder på at følelsen av skam i forbindelse med stemmerettssuspensjon ikke var forbeholdt islendinger. Rogalendingen Haldor Romsloe, en av frontfigurene for klageinngivelse i historiker Wehn Hegnes artikkel om protest, ble feilaktig suspendert ved

⁴³¹ Kristjánsdóttir, Ragnheiður. «Votes for women and the poor. The intersection of suffrage and poor law in Iceland 1916-1934». Upublisert artikkel, forberedt til Nordic Labour History Conference i København, 29.januar 2022. Artikkel sendt fra Kristjánsdóttir til meg, med tillatelse til å referere til den, på e-post 3.april 2022. s.1, s.7

⁴³² Ibid.

⁴³³ Ibid., s.1

⁴³⁴ Ibid., s.2

⁴³⁵ Ibid.

⁴³⁶ Ibid. s.2, s.7

stortingsvalget i 1912.⁴³⁷ Han beskrev det å bli underrettet i valglokalet på valgdagen om at han og kona Alette Lovise var suspendert fordi de hadde mottatt hjelp fra fattigvesenet, som ærekrenkende – en offentlig ydmykelse.⁴³⁸

De fattigunderstøttedes utenforskap skildres også av historiker Johanne Bergkvist og kulturhistoriker Unn Hovdhaugen. I tillegg til å fordype seg i utenforstående enkeltindividers kamp, ser de også mer generelt på skillet mellom fattige strøk og de mer bemidlede bydelene i Kristiania.⁴³⁹ I hovedstaden var sykdommer som tuberkulose, dårlig ernæring og lav inntekt karakteristisk for østkanten av byen.⁴⁴⁰ Klassekillene mellom hovedstadens øst- og vestkant gjorde seg til og med gjeldende i utseende og til og med lukt.⁴⁴¹ Også synet på fattigdom delte seg i to; mens noen anså samfunnsmessige årsaker som til grunnliggende for mange menneskers tunge økonomiske utfordringer, anså andre de fattige som hjelpetrengende på grunn av moralsk uorden.⁴⁴²

Det gikk et skille mellom de «aktverdige» og de «ikke aktverdige» trengende.⁴⁴³ I dansk velferdspolitik ble det, på samme måte som i Norge, operert med den samme formen for skille mellom «verdige» og «uverdige» fattige fra midten av 1800-tallet frem mot midten av 1900-tallet – for øvrig er der fremdeles, i det 21. århundret, spor av liknende tankegang.⁴⁴⁴ Også i Sverige var moralske vurderinger av samfunnsborgere innvevd i synet på hvem som var fattighjelpen og stemmeretten verdig.⁴⁴⁵ Mottakere av offentlig stønad passet ikke med idealet av velgere som selvhjulpne.⁴⁴⁶ Vitnesbyrd fra Island forteller om at det å be om hjelp av fattigvesenet i seg selv var uglesett og nærmest betraktet som syndig handling tidlig på 1900-tallet.⁴⁴⁷ I et slikt klima kan det ha kostet understøttede borgere ekstra mye mot dersom de, i tillegg til å be om økonomisk bistand for å holde hodet over vannet, skulle argumentere for at de var berettiget politisk medbestemmelse og valgdeltakelse.

⁴³⁷ Wehn Hegnes 2019, s.103, s.108, s.112

⁴³⁸ Wehn Hegnes 2019, s.110, s.113

⁴³⁹ Se også: Kjeldstadli, Knut. *Oslo bys historie. Bind 4. Den delte byen. Fra 1900 til 1948*. J. W. Cappelens Forlag AS. 2.opplag, 2000. s.15-21

⁴⁴⁰ Bergstrøm og Hovdhaugen 2020, s.33

⁴⁴¹ Ibid.

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ Steine 2019, s.81-82

⁴⁴⁴ Christiansen 2019, s.312

⁴⁴⁵ Nilsson, Torbjörn. «Fattigvård som rösträttshinder. Maktkamp ock skötsamhetskrav när Sverige demokratiserades». I Hommerstad og Steine (red.) 2019. s.273, 289

⁴⁴⁶ Ibid., s.273

⁴⁴⁷ Kristjánisdóttir 2022, s.6-7

6.4 Hindringer på hjemmebane som hindring for protest mot suspensjon?

Ovenfor nevnte antydning – at det har rådet i samfunnet og i velferdspolitikken et syn på fattigunderstøttede som annenrangs borgere, og at denne oppfattelsen har hatt negativ innflytelse på individers handlingsrom når det gjelder klage på stemmerettssuspensjon – hva innebærer det egentlig? Å forklare menneskelig handling, eller fravær derav, ut fra kulturell og moralsk orden er ikke uproblematisk.⁴⁴⁸ Man risikerer å falle inn i en sosiologisk determinisme der aspekt ved den aktuelle situasjonen fortidens mennesker befant seg i, entydig bestemmer deres handlinger – folk reduseres til passive bærere av strukturer.⁴⁴⁹ Med dette in mente; det er ikke dermed sagt at alle forklaringer på strukturnivå er hule og spekulative. Men i historiefremstillinger må man i det minste være seg bevisst at slike forklaringer innebærer visse premisser. Slike forklaringer forutsetter for eksempel at den kulturelle samfunnsordenen er internalisert hos en rekke individ.⁴⁵⁰

Strukturforklaringer står heller ikke helt støtt alene. For hva er en samfunnsstruktur i bunn og grunn, om ikke konvensjoner, verdier og forventninger som manifesteres og kommuniseres i direkte møter mellom mennesker?⁴⁵¹ Når man skal forsøke å snuse seg frem til både konkrete og mer uåndsriktige elementer som har hatt innvirkning på de fattigunderstøttedes forutsetninger for å komme med innsigelser mot stemmerettssuspensjon, må en også se til mer individ- og interesseorienterte forklaringer.

Et vell av faktorer i spill på individplan kan ha hatt innvirkning på understøttedes klageadgang i praksis. De som mottok fattighjelp ha utmerket vel ha visst at de hadde rett til å klage på at de var oppført med anmerkning om suspensjon i valgmanntallet. De kan også ha vært fullt klar over at de kunne anke saken sin til Stortinget, uten å ha benyttet seg av denne muligheten. Noen av klagesakene vi har sett på tidligere i denne oppgaven, gjaldt borgere som hadde syke barn eller syk ektefelle, eller som var skral selv. Dette er ikke noe som kun fremgår av klagene; også fattigstatistikken viste at en stor andel hjelpetrengende behøvde bistand på grunn av sykdom. Andre understøttede var arbeidsledige, mange av disse kan ha valgt å bruke all kapasitet og alle ressurser og på å forsøke å skaffe seg jobb, ikke på å initiere og følge opp en klageprosess vedrørende suspensjon. Kan hende valgte noen borgere å la kampen om stemmeretten ligge, av rent praktiske årsaker; de hadde allerede hendene fulle.

⁴⁴⁸ Kjeldstadli, Knut. «Struktur, norm, interesse – om historikernes bruk for handlingsteori». *Historisk tidsskrift*, bind 70. Oslo: Universitetsforlaget, 1991 s.57

⁴⁴⁹ Kjeldstadli 1986, s.101.

⁴⁵⁰ Kjeldstadli 1991, s.56

⁴⁵¹ Hunt, Lynn. *Writing history in the global era*. New York: W.W. Norton & Company, 2014. s.141

Suspenderte borgere kan med andre ord ha vurdert det som mest hensiktsmessig å la en suspensjonsanmerkning og et valg fare forbi i det stille med mål om å holde seg inne med lokale myndighetspersoner med høy *sosial kapital*.⁴⁵² Det finnes tilfeller der én og samme person var magistrat, politimester, leder av valgstyret og formann i fattigstyret.⁴⁵³ Slike bautaer kan ha vist dyp solidaritet med og sterkt engasjement for de understøttede, slik som Frode Ulvunds forskning fra Bergen viser.⁴⁵⁴ Imidlertid er det ikke sikkert at alle fattigunderstøttede borgeres relasjon til myndighetspersoner på lokalplan var avstemt. Alt tatt i betraktning kan forholdet mellom en fattigbestyrer, en manntallsfører eller en valgstyreformann og en borger som i større eller mindre grad var avhengig av fattighjelp, kalles *asymmetrisk*.⁴⁵⁵ Understøttede kan i visse tilfeller ha ønsket å unngå å vise misnøye over valgmanntallet overfor lokale myndighetspersoner, vel vitende om at de trengte disses godvilje i fall sykdommen eller nøden varte ved og de trengte fornyet økonomisk støtte fra kommunekassa. En slik forklaring bygger på premiss om at en viss uforutsigbarhet virket i relasjonen mellom autoriteter i lokalbyråkratiet og borgere. Nettopp vilkårlighet har vi sett at kunne være et tilstedeværende element i implementeringen og håndteringen av klageinstitusjonen.

For øvrig er det nødvendig å minne om at slik vilkårligheten ikke bestandig var i den suspendertes disfavør. At medlemmer av fattigstyret og valgstyret i Brevik tok praktiseringen av suspensjon litt på gefülen, førte for eksempel til at borgeren Ole Halvorsen som bodde «tilleie i et af fattigvæsenets huse», men «ikke [hadde] betalt husleie paa flere aar» likevel ble besluttet oppført med status som stemmeberettiget i manntallet for stortingsvalget i 1903.⁴⁵⁶

6.5 Borgernes tilgang til valglovgivningens bestemmelser

Det er flere aspekt ved suspensjon og klageinngivelse i loven som er hensiktsmessig å belyse når vi søker å få grep om de understøttedes spillerom. Flere elementer har allerede blitt omtalt. Her reflekteres nærmere over især lovens tilgjengelighet. Valgloven inneholdt essensiell informasjon for den borger som var potensiell velger. Kopi av lover og rundskriv ble sendt fra departementshold til valgstyret, men hvordan ble informasjon om gjeldende regelverk distribuert til menigmann?

⁴⁵² Danielsen, Arild og Marianne Nordli Hansen. «Makt i Pierre Bourdieus sosiologi». I Engelstad, Fredrik (red.). *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1999. s.57-59

⁴⁵³ Wehn Hegnes 2019, s.112

⁴⁵⁴ Ulvund 2019, s.186-187

⁴⁵⁵ Kjeldstadli 1989, s.51

⁴⁵⁶ Udskrift af valgprotokollen for Brevik. [dato uleselig], 1903. Ole Halvorsen omtales i post 10. Mappe: Fullmakter, Aalesund, Arendal, Kristiansand, Bamle og Kristiansund. Ab-3, S-1903, Stortingsarkivet, Oslo

Aviser var ett sted bekjentgjørelser ble trykket. Vi kan se på to mer eller mindre tilfeldige eksempel, ett fra Sørlandet og ett fra Trøndelag. Den kristiansander som satte seg ned med en ferske utgave av Fædrelandsvennen 2.juni 1898, kunne notere seg kunngjøringen utgått fra Oddernes lensmannskontor.⁴⁵⁷ Der stod å lese at manntallet over distriktets stemmeberettigede var lagt ut til gjennomsyn for innbyggerne i «kommunelokalene paa Lahelle, Frigstad og Vennesla».⁴⁵⁸ I innrykket formidles videre at borgere som finner seg eller andre urettmessig oppført eller forbigått, oppfordres til å komme med innsigelse om dette til lensmannen innen juni måneds utgang. Dette var helt i tråd med formannskapslovenes bestemmelse om hva en kunngjøring i forkant av valget skulle inneholde.⁴⁵⁹

Sommeren før stortingsvalget i 1903 kunngjorde magistraten i Levanger at manntallet over de stemmeberettigede ble lagt ut i formannskapets lokaler fra og med mandag 27.juli og at «[e]nhver som maatte finde, at han selv eller nogen anden med urette er i mandtallet indført, udeladt eller indført med eller uden anmærkning om suspension, opfordres til at klage».⁴⁶⁰ Videre presiseres det i denne kunngjøringen formelle krav og forventet fremgangsmåte for klageinngivelse: «Klagerne skal være skriftlige, stiledede til valgstyret, og nævne de grunde, som de er byggede paa», samt at klagen måtte være «ingivne før tirsdag 18 kveld til undertegnede valgstyrets formand».⁴⁶¹ Med unntak av den litt lite eksakte formuleringen av fristen for klageinngivelse, er magistratens annonse like informativ som loven krevde.⁴⁶²

Valglovgivningen nådde altså borgere via dagspressen. Imidlertid var det der kun partier av lovgivningen som ble trukket ut og annonsert. Fraværende i disse avis kunngjøringene var gjerne forespeiling av klageprosedyrene frem mot avsagt kjennelse. Der stod heller ikke bestandig informasjon om borgeres grunnlovsfestede rett til å anke en stemmerettstvist videre til Stortinget om man var utilfreds med det lokale valgstyrets konklusjon.

Lovens bokstav ble også tilgjengeliggjort for borgerne muntlig. For eksempel rapporterte formannen i Gloppen valgstyre i Nordre Bergenhus amt om at det var lyst bekjentgjørelser vedrørende stortingsvalget i 1900 fra både Vereide, Breim og Hyen kirkebakke.⁴⁶³ Nærmere bestemt fikk kirkegjengere da opplyst dato for avholdelse av

⁴⁵⁷ *Fædrelandsvennen*. 2.juni 1898. s. 3. Lenke [her](#).

⁴⁵⁸ Ibid.

⁴⁵⁹ Formannskapslovene for landet av 1898, § 3

⁴⁶⁰ *Nordre Trondhjems Amtstidende*. 28.juli 1903. s.3. Lenke [her](#).

⁴⁶¹ Ibid.

⁴⁶² Lov om manntall og stortingsvalg av 1903, § 4

⁴⁶³ Bekjentgjørelse, signert P. Støve. 14.august 1900. Mappe Bergen, Ab-3, S-1900, Stortingsarkivet, Oslo.

valgtinget og antall valgmenn som skulle velges fra Gloppen. I tillegg ble det bekjentgjort at Gloppen valgstyre ville avholde «[m]øde i Banklokalet paa Sandene Onsdag den 29de august d. A. Kl.9 Formiddag» for å avsi kjennelser i anledning innkomne klager over manntallet.⁴⁶⁴ Videre presiseres: «Under dette Møde har den, om hvis Stemmeret der handles, og den, som har klaget, Ret til selv og ved Fuldmægtig at møde, udtale sig og føre sine Bevis». Ordlyden i bekjentgjørelsen er identisk med ordlyden i siste halvdel av § 6 av lov om manntall og stortingsvalg av 1900.

Borgere kunne også søke veiledning ved politiske partiers manntallskontor for å forhøre seg om sine lovfestede rettigheter som potensielle velgere. Blant annet for partiet Venstre var slike kontorer viktige fordi de skaffet partiledelsen oversikt over manntallsførte venstrevelgere og, i forlengelsen av det, en pekepinn på utfallet av valget.⁴⁶⁵ Sett fra borgeres ståsted kunne det antakelig være hjelpsomt å få assistanse til å sjekke ens stemmerettsstatus eller til å formulere skriftlige henvendelser til valgstyrene.⁴⁶⁶

6.6 Kapitteloppsummering

Ambisjonen i det foregående har vært å danne seg et tydeligere inntrykk av hvordan klage- og ankemulighetene konkret kunne bli oppfattet av menneskene som faktisk stod i de fattigunderstøttede, suspenderte borgernes sko. Vevd sammen med dette var et mål om å bedre favne de suspenderte understøttede som aktører med vilje, handlekraft, fornuft og interesser, og samtidig ha med i betraktningen at de var situert i et Norge, eller et Norden, der det var lovfestet at fattigunderstøttede ikke skulle ansees som verdig valgdeltakelse. Det gir et noe endimensjonalt bilde om man i historiefremstillinger reduserer «de understøttede suspenderte» til utelukkende fattigunderstøttede og stemmerettsløse. Det er fruktbart å ta med i betraktningen noen av de praktiske, samt de noe mer uhandgripelige, forutsetningene disse menneskene hadde for å protestere mot suspensjon; deres livssituasjon og sosiale status gav kanskje ikke i alle tilfeller de beste betingelsene for å stå på barrikadene for politiske rettigheter.

⁴⁶⁴ Ibid.

⁴⁶⁵ Mjeldheim, Leiv. *Folkerørsla som vart parti. Venstre frå 1880åra til 1905*. Bergen: Universitetsforlaget, 1984. s.295

⁴⁶⁶ Ibid.

7.0 Konklusjon

Denne oppgaven har søkt å få et bedre grep om både den lovfestede og den reelle klageadgangen for de nordmenn som var blant de aller første som opplevde å miste muligheten til å avgi stemme ved kommune- og stortingsvalg fordi de var registrert som fattighjelpsmottakere på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Ulike former for klage- og ankeinitiativ har blitt kartlagt, kategorisert og anvendt som analyseredskap. Å operere med disse distinksjonene i kombinasjon med studiet av normative kilder og empiri, har vært nødvendig for å se klarere hvilken ankeadgang de suspenderte selv i praksis har hatt.

Stor oppmerksomhet har blitt viet klagebehandlingen som myndighetspersoner på lokalt og nasjonalt plan stod ansvarlig for. Jeg har dvelt ved hvilke følger myndighetspersoners ulike befatning med klager og klagere har fått for fattigunderstøttedes rettssikkerhet. Ambisjonen for undersøkelsene har vært å utvikle en bedre innsikt også i det handlingsrommet myndighetspersoner hadde når det kom til å bistå, blokkere eller løfte frem og godta suspenderte borgeres forsøk på å gjenvinne stemmeretten.

Til sammen titusenvis av borgere opplevde å få anmerkning i manntallet om stemmerettssuspensjon fordi de hadde mottatt understøttelse fra fattigvesenet de fire valgene som har blitt undersøkt, altså kommunevalgene i 1898 og 1901 og stortingsvalgene i 1900 og 1903. Jeg har vist at av disse er det en forsvinnende liten del som er representert i oversikten over inngitte anker som nådde fullmaktskomiteen og Stortinget mellom 1898 og 1903. De klagen som faktisk endte som ankesaker er med andre ord få i forhold til landets totale andel suspenderte fattigunderstøttede. Likevel er disse ankesakene langt fra ubetydelige. Et dypdykk ned i dem, slik jeg har foretatt i denne oppgaven, viser flere ting. Ankesakene illustrerer svakheter i valglovgivningen, blant annet når det kom til fattigunderstøttedes rett på informasjon om stemmerettssuspensjon, og i forlengelsen av det, kunne de miste muligheten til å få registrert en formell klage innen klagefristens utløp. Ankesakene viser også at for eksempel stortingsrepresentanter lot seg berøre av enkelte suspendertes uheldige omstendigheter.

Fullmaktskomiteens referat av klage- og ankesakene viser problematiske elementer i manntallføreres og valgstyremedlemmers behandling av suspendertes klager. For eksempel har det blitt tatt stemmerettsavgjørelser i understøttedes disfavør selv om det er manntallsførere og valgstyremedlemmer som rett og slett har gjort feil fra begynnelsen av, fordi de ikke har hatt ordentlig oversikt over retningslinjer gitt i forbindelse med lovendringene, ei heller kunnskap om andre lover som kommer i konflikt med valglovens suspensjonsbestemmelser. Granskningen av klage- og ankebehandlingen på lokalt og

regionalt plan har også gitt innblikk i mange myndighetspersoners innsats for å ivareta de understøttedes krav på en grundig, etterrettelig og rettferdig behandling av sin stemmerettssak.

Tre overordnede punkter utkrystalliseres fra funnene presentert i denne oppgaven. Resten av konklusjonen bygges opp om disse tre punktene. Det første punktet dreier seg om at de fattigunderstøttede i tillegg til å være satt utenfor beslutningsfellesskapet i forbindelse med kommune- og stortingsvalg gjennom lovgivning, til dels også ble fratatt muligheten til å benytte seg av den lovfestede retten til å klage. De kan dermed sies å ha blitt utsatt for en *dobbel utestengelse* fra demokratiske prosesser. Andre hovedpunkt oppsummerer hvordan det kan sies å ha vært et *språk* i både suspensjons- og klagelandskapet; det har versert forskjellige lovtolkninger og det har blitt tatt tilsynelatende uforutsigbare avgjørelser i klagesakene. Myndighetspersoner som iverksatte suspensjon av fattigunderstøttede på bakkeplan har ikke vært samstemte. Manntallsførere og valgstyremedlemmer som var nærmest de borgere hvis stemmerett sto på spill, har hatt ulik forståelse av lov og retningslinjer. Til tider spilte tilfældigheter en rolle. Tredje og siste del av konklusjonen sammenfatter hvilke faktorer som i praksis kan ha forkludret mange fattigunderstøttedes mulighet til å protestere på suspensjon, nemlig *hindre for klage- og ankeinngivelse*. Konklusjonens tre hovedkomponenter er vel å merke ikke isolerte fenomen; noe overlapping er det mellom dem. Til tross for tidvis overlapping er det ryddig og klargjørende å oppsummere denne oppgavens funn i tre hoveddeler.

7.1 Dobbel utestengelse

Den klareste formulerte utestengelsen av fattigunderstøttede stod nedtegnet svart på hvitt i formannskapslovene av 1896 og i lov om manntall og stortingsvalg av 1900; borgere som hadde mottatt understøttelse fra fattigvesenet året før et valg, skulle ikke få stemme. Denne oppgaven har vist at noen understøttede i tillegg til at de gjennom lovbestemmelser var fratatt retten til å stemme, også på andre måter ble fratatt rettigheter – rettigheter som valglovgivningen stadfestet at de hadde. For eksempel var klage- og ankeretten hjemlet implisitt eller eksplisitt i formannskapslovene, lov om manntall og stortingsvalg og i Grunnloven. Imidlertid var det i lov om manntall og stortingsvalg fra 1900 og 1903 nedfelt så vide fullmakter til valgstyrene, at suspenderte borgere kunne risikere å stå helt uten rett til å få klagen sin hørt og behandlet. Helt konkret gjaldt det § 7 i sistnevnte lov som sa at valgstyrene når som helst kunne innføre suspensjonsanmerkning, også etter klagefristens utløp. Ble en anmerkning om stemmerettssuspensjon satt etter klagefristens utløp, var den suspenderte

maktesløs og i praksis uten rettssikkerhet – han stod da uten en reell mulighet til å komme med innsigelser av noen verdi og uten sjanse til å få gjennomslag for sin protest. Dette var ikke bare teoretisk risiko; i denne oppgaven har jeg trukket frem faktiske borgere som befant seg i et slik håpløs limbo.

7.2 Sprik i klagelandskapet – innsats for og forkludring av en åpen klageadgang

Det er flere sprik i klagelandskapet. På den ene siden var retten til å klage nedfelt i valglovgivningen. På den andre siden fantes et vell av stengsler for fattigunderstøttede borgere som ønsket å fremme klage og inngi anke på at de hadde blitt markert som suspendert i valgmannallet. Det som synes å være til dels uinformerte myndighetspersoner utgjør ett av disse stengslene. Manntallsførere og valgstyremedlemmer som stod ansvarlig for å sette suspensjonsbestemmelsen og klageretten ut i live, har kanskje ikke alltid hatt de beste forutsetningene for å møte suspenderte på en oppmerksom og god måte. Lensmennene som fikk manntallsføringsansvar i 1900 mente det ville føre til at de ble overbelastet av arbeidsoppgaver. Flerfoldige omfattende endringer i valglovgivningen mellom 1896 og 1903 kan ha gjort arbeidsdagene breddfulle for både lensmenn og magistrater. Flere påminnelser til lokale valgstyrrer fra departementshold om at de borgere som har fått økonomisk støtte til sine barn med spesielle behov, bidrar til et inntrykk av at mange i lokalforvaltningen ikke har hatt nok kjennskap til andre lover som kom i konflikt med bestemmelsen om suspensjon av fattigunderstøttede.

Samtidig er nettopp denne innsatsen for å spre informasjon et tegn på at departementsansatte har merket seg problemet, og forsøkt å bedre rettssikkerheten til de som feilaktig var blitt suspendert. Det finnes også flere tilfeller der aktører i det lokale valgapparatet har feiltolket valgloven og tillatt at borgere som ikke hadde fremmet klage, fikk inngi anke. Denne variasjonen av tilsynelatende rause og solidariske eller kunnskapsløse og uoppmerksomme myndighetspersoner gjør at jeg har argumentert for at forholdene var uforutsigbare og rettssikkerheten svekket for suspenderte fattigunderstøttede borgerne som ville fremme klage på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Vilkaarlighet som en del suspenderte borgerne synes å ha støtt på i valgapparatet, er en form for dobbel nedvurdering av de understøttede i stemmerettsmessig sammenheng. Det har altså vært et gap mellom de fattigunderstøttedes lovfestede rett til å klage og klageadgangen de i praksis hadde, om man ser landet og valgbyråkratiet under ett.

På den annen side; jeg har vurdert kvalitative aspekt ved fullmaktskomiteens arbeid med innstillingene de utarbeidet. Denne vurderingen har tjent som grunnlag for å hevde at

komitémedlemmene utførte samvittighetsfullt og grundig arbeid for å spre kunnskap om riktig lovtolkninger og for å behandle ankesaker vedrørende fattigunderstøttede korrekt og rettferdig. I det foregående har jeg vektlagt uenigheter om vurderingen av fattigunderstøttede, eller antatt understøttede, borgeres stemmerettsstatus eksempelvis innad i valgstyret, innad i fullmaktskomiteen, og i sjeldne tilfeller blant stortingsrepresentantene. Disse diskusjonene kan leses som tegn på at myndighetspersoner ikke har møtt suspensjonssakene med en forutinntatthet og et mål om å konkludere med at stemmeretten skulle fratras enhver fattigunderstøttet som klaget. I denne oppgaven nevnes flere tilfeller der lokale valgstyremedlemmer har anket saken inn for Stortinget fordi de mener den suspenderte får feil vurdering i deres eget valgstyre.

7.3 Hindre for de suspenderte

Titusener av fattigunderstøttede opplevde å få suspensjonsanmerkning i valgmanntallene i årene fra 1898 til 1903. Typologiseringen av de ulike klage- og ankeinitiativene i kapittel 3 slo ut i kapittel 4 på den måten at jeg der kunne vise at det var forsvinnende få understøttede borgere som selv sendte klage som endte opp som ankesak i Stortinget. Mine undersøkelser har inkludert forsøk på å ta rede på hva som kan ha vært medvirkende til at understøttede tilsynelatende forholdsvis sjelden initierte protest mot suspensjon. Noen forslag til hvorfor ikke de suspenderte har protestert i større omfang eller mer høylytt, har blitt presentert. Muligens har borgere kviet seg for å stikke hodet frem og kjempe for politisk medbestemmelse samtidig som de var eller hadde vært prisgitt økonomisk hjelp fra det offentlige. En annen mulig forklaring på at ankeadgangen ikke synes å være flittigere brukt, kan bunne i at det å initiere og følge opp en klageprosess fra begynnelse til slutt, kan ha vært både tid- og ressurskrevende, og mange som mottok stønad fra fattigvesenet trengte den økonomiske støtten fordi det var ekstraordinært utfordrende på hjemmebane. For oss som betrakter klagelandskapet fra fjernt avsted rent tidsmessig, er det en fare for at vi ser oss blind på en relativt isolert del av fortidige menneskers liv. Men disse kan ikke reduseres til bare *understøttede* og *utestengte* fra det demokratiske beslutningsfellesskapet. De var mennesker som hadde, som Kjeldstadli har uttrykt det, mennesker med hoder, hjerter og kropp. Det å jakte politiske rettigheter kan ha vært langt nede på prioriteringslista for mange i et krevende hverdagsliv.

7.4 Veien videre

Klagelandskapet er med dette så vidt kastet litt lys over. Det fremstår fremdeles som relativt dunkelt. Utallige er sporene man kan følge herfra. Jeg vil nevne noen få. Hadde tiden tillatt det, ville jeg gjerne dratt rundt til lokalarkiv for å studere valgstyreprotokoller og klagebrev som kanskje er bevart der. Det hadde vært interessant å vite om det enkelte steder har vært mange klager, og eventuelt hva slags faktorer i det lokale valgapparatet, eller i lokalsamfunnet, eller på individplan, som kan ha forårsaket en godt anvendt klageadgang. Det er videre nødvendig å se nærmere på fattigbestyrernes rolle i manntallsføringen; hvem gav dem informasjon om at de nå var en del av valgapparatet, hvordan lød instruksene og hvordan etterfulgte, eventuelt omgikk, bestyrerne instruksene. Det hadde også vært interessant å samle absolutt alle ankesakene som nådde fullmaktskomiteen fra hele perioden fattigunderstøttelse var et gjeldende suspensjonskriterium, altså fra 1896 til 1919, for deretter å gruppere og analysere klagen ut fra kriterier som: hvem initierte ankene, fra hvilke valgstyre kom det inn flest og færrest anker, hvor stor prosentandel fikk medhold og avslag lokalt og nasjonalt – og på hvilket grunnlag. En kvantitativ sortering ville også vært nyttig for å kunne påpeke eventuelle utviklingstrekk i ankeinngivelse og -behandling gjennom de over 20 årene fattigunderstøttede skulle ekskluderes fra såkalte demokratiske valg.

Å anlegge et bredere transnasjonalt perspektiv på klager i forbindelse med suspenderte borgeres stemmerett, ville kunne gi større forståelse av eventuelle norske særtrekk ved borgeres klageadgang. Videre ville det være opplysende å se likheter mellom nordiske og andre vestlige land og land i øvrige verdensdeler når det kommer til ideologi og praksis bak stemmerettssuspensjon og protest. Tverrfaglige samarbeid mellom historikere, statsvitere og sosiologer kunne utvidet forståelsen av faktorer som er i spill når individer og grupper utestenges fra et fellesskap, som det politiske beslutningsfellesskapet, på formelle og uformelle plan. Det kunne vært interessant om det ble utført systematiske, komparative analyser av sårbare gruppers rettssikkerhet fra tiden rundt århundreskiftet mellom 1800 og 1900-tallet og i dag.

Det trengs også forskning som sterkere belyser Arbeiderpartiets rolle i protest mot stemmerettssuspensjon. Bergkvist og Hovdhaugens har studert partiets initiativ til å bistå enkeltmennesker med å fremme klage på suspensjon fra om lag 1915. I Stortingsarkivet fant jeg en kollektiv klage inngitt av representantskapet for Det norske arbeiderparti i Bergen, datert så tidlig som i 1900. Det kunne vært fruktbart å forsøke å spore opp mer dokumentasjon på deres engasjement for å hjelpe enkeltindivid med å orientere seg i sine rettigheter.

7.5 Hvorfor denne historien?

Klagesaken til Nils Hansen Øinæs fra Kvæfjord innledet denne oppgaven. Da hans status som stemmeberettiget skulle vurderes i forbindelse med stortingsvalget i 1898, skortet det på kunnskap hos den lokale manntallsføreren og de lokale valgstyremedlemmene; den økonomiske støtten Øinæs sønn hadde fått, skulle ikke ha ført til at Øinæs havnet i fattigvesenets register eller i valgmanntallet som suspendert. På grunn av denne kunnskapsløsheten, ble Øinæs frarøvet muligheten til å avgi sin stemme ved stortingsvalget i 1898 uten at det var hjemmel for det i valglovgivningen. Flere lignende tilfeller har blitt utbrodert i denne oppgaven. Bedømmelser gjort av en god del mennesker med formell beslutningsmyndighet og makt, må sies å ha resultert i at relativt mange borgere som ønsket å utøve retten til å stemme eller retten til å klage på stemmerettssuspensjon, ble utsatt for grov urettferdighet. Andre borgere møtte solidariske og handlekraftige myndighetspersoner som bidro til rettferdig, etterrettelig og korrekt behandling av stemmerettsvister vedrørende fattigunderstøttede borgere.

I og med at jeg i korte passasjer i oppgaven har pekt på likhetstrekk til vårt samfunn i det tjuetførste århundre, kan kanskje den som mener å se hos meg en implisitt påstand om at man kan ta lærdom av historien, ikke blankt avfeies. Naturligvis skal man være ytterst forsiktig med å trekke direkte paralleller mellom to på uendelig mange måter vidt forskjellige historiske kontekster, nemlig begynnelsen av 1900-tallet og starten av 2000-tallet. Leopold von Ranke kritiserte sine historieskrivende forgjengere. «Man har gitt historien den oppgave å dømme fortiden for å for å gi samtiden lærdom i fremtidige år», skrev han.⁴⁶⁷ - jeg vil ikke ukritisk «ta lærdom» av historien for å implementere historisk innsikt til bruk i dag, selv om jeg har påpekt at der tematisk er en dagsaktualitet, og at det finnes fellestrekk mellom menneskers utenforskap i fortiden og i dag. Suspensjon av fattigunderstøttede var et situert fenomen, vi har ikke det i Norges grunnlov eller øvrige valglovgivning i dag. Samtidig er det unektelig elementer fra starten av forrige århundre, som vilkårlighet og til tider noe uforutsigbarhet i byråkrati og i myndighetspersoners beslutninger. De har stor makt de som har myndighet til å gi andre rettigheter eller til å ekskludere dem fra muligheter og bistand. Derfor skader det ikke å lese visse deler av oppgaven min med et våkent øye for elementer man eventuelt gjenkjenner fra vår samtid, og ta stilling til om man kan arbeide et fellesskap der man fortsetter å være varsom med å forvalte makt samt påpasselig med å gi informasjon

⁴⁶⁷ Sandmo, Erling. Tid for historie. En bok om historiske spørsmål. Oslo: Universitetsforlaget, 2015. s.122.

og bistand til de delene av befolkningen som i kortere eller lengre perioder står i krevende situasjoner.

Under et arrangement om historiefagets nytte ved Nasjonalbiblioteket i 2019 nevnte historieprofessor Erling Sandmo at «en av de fineste formuleringene om hva som kan tenkes å være [...] den akademiske historieskrivingens nytte, kommer fra den franske filosofen Paul Ricœur som har sagt at [...] historieskrivingens funksjon er å gi mening til våre forfedres lidelser».⁴⁶⁸ Ofte har jeg i arbeidet mitt gått tilbake til disse ordene, og opplevd det som en motivasjon til å kaste lys over, om ikke akkurat de suspenderte fattigunderstøttedes lidelse, så i alle fall den vilkårligheten og dermed den urettferdigheten som synes å ha rammet ganske mange av dem. Så utover at jeg med mitt arbeid ville lyse opp en flik av norsk stemmerettshistorie og av norsk «protesthistorie», har vært en underliggende drivkraft bak denne oppgaven, nemlig å la en viss rettferdighet og respekt risles bakover over de borgerne som i en periode av sitt liv virkelig stod og stanget i hindrene for stemmerett, og som ikke kunne, som oss, betrakte det hele fra bak et skrivebord i fremtiden.

⁴⁶⁸ Sandmo, Erling. «Hva skal vi med historie. Erling Sandmo». Opptak publisert på shows.akast.com. 2019. Det utvalgte sitatet starter 50 min. og 32 sek. ut i opptaket. Lenke [her](#).

Litteratur og kilder

Litteratur

Bergkvist, Johanne og Unn Hovdhaugen. *En stjerne i marginen. Seks fattige kvinners kamp for stemmeretten*. Oslo: utgitt av Oslo Byarkiv, 2020.

Bull, Edvard. *Arbeiderklassen i norsk historie*. 2.utg. Tiden norsk forlag: Oslo, 1948

Christiansen, Niels Finn. «Borgerret i Danmark. En fortelling om køn, fattigdom, etnicitet og politisk trøghed». I Hommerstad og Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Oslo: Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press, 2019

Danielsen, Arild og Marianne Nordli Hansen. «Makt i Pierre Bourdieus sosiologi». I Engelstad, Fredrik (red.). *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1999

Danielsen, Rolf. *Det Norske Storting gjennom 150 år. Bind II. Tidsrommet 1870-1908*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1964

Koefoed, Nina Javette. «Maskulint medborgerskap. Politisk deltagende medborgerskap i Danmark mellem 1849 og 1915». I Nordberg, Kari H. og Hege Roll-Hansen, Erling Sandmo, Hilde Sandvik (red.). *Myndighet og medborgerskap. Festskrift til Gro Hagemann på 70-årsdagen 3.sept. 2015*. Oslo: Novus forlag, 2015

Halvorsen, Marit. «§ 55». I Mestad, Ola og Dag Michalsen (red.). *Grunnloven: Historisk kommentarutgave 1814-2020*. Oslo, Universitetsforlaget, 2021

Hegnes, Jannike Wehn. «"idet jeg bestemt nedlægger protest". Stortingets behandling av klager fra de suspenderte.» I Hommerstad og Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press: Oslo, 2019

Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press: Oslo, 2019

Hovland, Edgar. «Grotid og glanstid. 1837-1920». I Næss, Hans Eyvind og Edgar Hovland, Tore Grønlie, Harald Baldersheim, Rolf Danielsen. *Folkestyre i by og bygd. Norske kommuner gjennom 150 år*. Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: Universitetsforlaget AS, 1877

Hunt, Lynn. *Writing history in the global era*. New York: W.W. Norton & Company, 2014

Kjeldstadli, Knut. «Ikke hodeløse, ikke hjerteløse, ikke kroppsløse». I *Mentalitetshistorie – muligheter og problemer*. Reiersen, Elsa og Dagfinn Slettan (red.). Norsk historikerforening, Trondheim: Tapir, 1986

Kjeldstadli, Knut. «Historisk antropologi». I *Historisk tidsskrift, bind 68*. Oslo: Universitetsforlaget, 1989

Kjeldstadli, Knut. «Struktur, norm, interesse – om historikernes bruk for handlingsteori». *Historisk tidsskrift, bind 70*. Oslo: Universitetsforlaget, 1991

Kjeldstadli, Knut. *Oslo bys historie. Bind 4. Den delte byen. Fra 1900 til 1948*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS. 2.opplag, 2000

Kaartvedt, Alf. *Det Norske Storting gjennom 150 år. Bind I. Fra Riksforsamlingen til 1869*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1964

Melby, Kari. «Politikk – ikke for kvinner?» I Hagemann, Gro, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.

Mjeldheim, Leiv. *Folkerørsla som vart parti. Venstre frå 1880åra til 1905*. Bergen: Universitetsforlaget, 1984.

Mykland, Liv og Kjell-Olav Masdalen. *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Kommunene*. Oslo: Universitetsforlaget, 1987

Nilsson, Torbjörn. «Fattigvård som rösträttshinder. Maktkamp ock skötsamhetskrav när Sverige demokratiserades». I Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Oslo: Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press, 2019.

Sandmo, Erling. *Tid for historie. En bok om historiske spørsmål*. Oslo: Universitetsforlaget, 2015.

Sandvik, Hilde. «Tidligere § 56». I Mestad, Ola og Dag Michalsen (red.). *Grunnloven: Historisk kommentarutgave 1814-2020*. Oslo: Universitetsforlaget, 2021

Steine, Bjørn Arne. «"Den, der er ude af Stand til at Sørge for Sig Sælv". Argumentene for og mot suspensjon av fattigunderstøttede 1874-1919.» I Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Oslo: Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press, 2019

Thingsrud, Leif. «Valgprotokoller og stemmerettsmanntall. Arkivene etter kommunens valgadministrasjon.» I Tobias. *Informasjonsblad fra Oslo byarkiv. Byen i Valg. Nr.2, 2003*

Tjora, Aksel. *Hva er fellesskap*. Oslo: Universitetsforlaget, 2.opplag, 2020

Ulvund, Frode. «"Berøvelsen af medborgerlige Rettigheder". Striden om røysterettsuspensjonen i Bergen 1900-1901». I Hommerstad og Steine (red.). *Stemmerettens grenser. Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814-1919*. Spartacus forlag AS/ Scandinavian Academic Press: Oslo, 2019

Ryssdal, Anders. «Rettsstaten under press.» *Nytt Norsk Tidsskrift*. Vol.22, Utg.1. 2005

Seip, Anne-Lise. *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal, 2.utg. 1994

Aardal, Bernt. «Den norske stortingsvalgordningen og dens politiske konsekvenser.» I *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*. Nr.2, 2010. s.75-104. Universitetsforlaget. Hentet fra idunn.no

Trykte kilder

Innstillinger:

Indst. S. XXXV. 1897. Kongeriget Norges sex og firtiende Storthings Forhandlinger i Aaret 1897. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Indst. S. XXIV. 1898. I *Kongeriget Norges syv og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1898*. Sjette del, bind A. Kristiania, Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Indst. S. XXIV 1898/99. I *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortings forhandlinger 1898/99*. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads trykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Indst. S. XXIV. B. 1899/ 1900. I *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortings forhandlinger 1898/ 99*. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Indst. S. XXIV. 1899/ 1900. I *Kongeriget Norges ni og firtiende ordentlige Stortings forhandlinger 1899/ 1900*. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads trykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Indst. S. XXX. 1901/1902. I *Kongeriget Norges en og femtiende ordentlige stortings forhandlinger 1901/ 1902*. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Tillægg 2 til indst. S. XXX. 1903/1904. I *Kongeriget Norges tre og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger 1903/ 1904*. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Indst. S. XXX. A. 1904/ 1905. I *Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1904/ 1905. Sjette del, bind A*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Tillægg til indst. S. XXX. B. Kongeriget Norges fire og femtende ordentlige Stortings forhandlinger 1904/ 1905. Sjette del, bind A. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Tillæg til inds. S. XXX. 1912. I den digitalisere utgivelsen: s.1819-1855. I *Kongeriget Norges en og sekstiende ordentlige Stortings forhandlinger 1912. Sjette del, bind A*. Kristiania: J. Chr. Gundersens bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt.

Stortingsforhandlinger:

Kongeriget Norges otte og firtiende Stortings Forhandlinger 1898/ 99. Syvende del.
Kristiania: Centraltrykkeriet, 1899

Kongeriget Norges ni og firtiende ordentlige Stortings Forhandlinger 1899-1900. Syvende del. Kristiania: Centraltrykkeriet, 1900

Kongeriget Norges femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1900/ 1901. Vol. 50. Syvende del. Kristiania: Centraltrykkeriet, 1901

Kongeriget Norges en og femtiende ordentlige stortings forhandlinger. 1901/1902. Syvende del. Kristiania: Centraltrykkeriet 1902

Kongeriget Norges tre og femtende ordentlige Stortings forhandlinger 1903/ 1904, Ottende del. Kristiania: Centraltrykkeriet, 1904

Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1904/ 1905. Syvende del, bind B. Kristiania: Centraltrykkeriet, 1905

Lovsamlinger:

Lov indeholdende Bestemmelser, angaaende Mandtallerne over stemmeberettigede Indvaanere, samt Regler for Valg og Districts-Forsamlinger. Christiania, den 24de Juni 1828. Christiania: Chr. Grøndahl, 1828

Lov om abnorme Børns Undervisning af 8de Juni 1881. *Lov om Almueskolevæsenet paa Landet af 16de mai 1860 med senere Tillægslove (herunder Lov om Abnorme Børns Undervisning), Departementsskrivelser m.M.* Kristiania: E. C. Bjørnstad & Co.s Bogtrykkeri, 1883.

Love, Anordninger, Traktater, Resolutioner, Kundgjørelser, Departementsskrivelser, Cirkulærer m.m. for Kongeriket Norge. Til Brug for den Lovstuderende. Christiania, P. T. Mallings Boghandels Forlag, 1887

Lov om Sundhedscommisioner og om Foranstaltninger i Anledning af epidemiske og smitsomme Sygdomme, Stockholms Slot den 16de Mai 1860. Christiania, Trykt hos Chr. Grøndahl, dato for trykk ikke oppgitt.

Lov indeholdende Forandringer i Lov af 14de Januar 1837 om Formandskaber paa Landet.».
Samling af Love: enamerede paa femogfirtiende ordentlige Storting. 1896. Udgivne og med henvisninger forsynede av Otto Mejlænder. Kristiania: B. T. Mallings Boghandles Forlag, 1896

Lov om mandtal og stortingsvalg av 24.februar 1900. I *Samling af Love: emanerede paa syvogfirtiende ordentlige Storting 1898. Udgivne og med henvisninger forsynede af Otto Mejlænder.* B.T. Mallings boghandels forlag. Kristiania. 1898

«Lov om Mandtal og Storthingsvalg af 24de Februar 1900, saaledes som den lyder efter de ved Lov af 10 Marts 1903 foretagne Forandringer». I *Norske Forfatningslove.* Kristiania: Steenske Bogtrykkeri og forlag, 1903.

Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner mm. Kristiania: Grøndahl & Søns Bogtrykkeri, 1898.

Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner mm. Kristiania: Grøndahl & Søns Bogtykkeri, 1900.

Almindelig Norsk Lovsamling. Sjette bind. 1900-1903. Kristiania, Aschehoug & Co, 1907.

Aviser:

Fædrelandsvennen. 2.juni 1898. Digitalisert på Nasjonalbibliotekets nettsider.

Nordre Trondhjems Amtstidende. 28.juli 1903. Digitalisert på Nasjonalbibliotekets nettsider.

Statistikk:

NOS. Fjærde Række Nr.25. Lenke [her](#).

NOS. Fjerde Række Nr.33.. Lenke [her](#).

NOS. Fjerde Række Nr.80. Lenke [her](#).

NOS. Fjerde Række Nr.112. Lenke [her](#).

NOS. Fjærde Række Nr.109. Lenke [her](#).

NOS. V.20. Lenke [her](#).

Statistik vedkommende kommunevalgene i 1901 og delvis valgene i 1898. Udarbeidet af Tallak Lindstøl. Udgivet af Justis- og Politi-Departementet. Kristiania: W. C. Fabritius & Sønner A/S, 1903

Utrykte kilder

Constitution for Kongeriget Norge, 17.mai 1814, §49. Lenke [her](#).

Iversen, Klaus. «Suspensjon av stemmerett: utviklingen av grunnlovens suspensjonsbestemmelser fra 1814 til 1954». Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1971. Lenke [her](#).

Kristjánsdóttir, Ragnheiður. «Votes for women and the poor. The intersection of suffrage and poor law in Iceland 1916-1934». Upublisert artikkel, forberedt til Nordic Labour History

Conference i København, 29.januar 2022. Artikkel sendt fra Kristjánsdóttir til meg, med tillatelse til å referere til den, på e-post 3.april 2022.

Bergen byarkiv

Bergen kommune. Valgbøker Stortingsvalg. Valgstyret 1814-1971. BBA-A-0614 Aa:187B, folio B

Riksarkivet

Utklipp fra *Morgenbladet*. Tirsdag 3de Oktober 1899. Morgennummer. No.761. 81de Aarg. Forsiden/ s.1. Mappe: Manntalls og valglov – II. Skrivelser 1901-1904. Lovavdelingen. Justisdepartementet. Riksarkivet i Oslo. RA/S-3212/D/Dc/L0052/0001

Statsarkivet i Oslo

Valg – Forhandlingsprotokoller 1829-1900. Onsøy lensmannskontor. Statsarkivet i Oslo. SAO/A-10007/J/Jc/L0001.

Brev signert Chr. Grimsrud ,datert 10.08.1903. Mappe: Hobøl valgstyre 1903. Fylkesmannen i Østfold. Stortings- og kommunevalg. Periode: 1903. SAO/A-10059/J/Jb/L0023. Statsarkivet i Oslo.

Brev signert Ole Skaug, datert 18.08.1903. Mappe: Hobøl valgstyre 1903. Fylkesmannen i Østfold. Stortings- og kommunevalg. Periode: 1903. SAO/A-10059/J/Jb/L0023. Statsarkivet i Oslo.

Mappe Glemmen valgstyre. 1903. Fylkesmannen i Østfold. Stortings og kommunevalg. SAO/A-10059/J/Jb/L0024. Statsarkivet i Oslo.

Stortingsarkivet

Bekjentgjørelse, signert P. Støve. 14.august 1900. Mappe Bergen, Ab-3, S-1900, Stortingsarkivet, Oslo.

Udskrift af valgbogen for Skjærvø valgso. 27.08.1900. Mappe Tromsø amt. Ab-L0007, S-1900, Stortingsarkivet, Oslo.

Referat fra Bergen valgstyres møte. 30.august 1900. Mappe Bergen. Ab-03, S-1900, Stortingsarkivet, Oslo.

Udskrift af valgprotokollen for Brevik. [dato uleselig], 1903. Mappe: Fullmakter, Aalesund, Arendal, Kristiansand, Bamle og Kristiansund. Ab-3, S-1903, Stortingsarkivet, Oslo

Nettressurser

Elster, Kristian. «Frykter hundretusener blir fratatt stemmeretten». Nrk.no, publisert 02.11.18. Lenke [her](#).

Krekling, David og Håvard Grønli. «Dette er trygdeskandalen». nrk.no, publisert 28.10.19. Lenke [her](#).

Digitalarkivet. Folketelling 1900, for Kvæfjord herred. «Nils Hansen Øines». Lenke [her](#).

Digitalarkivet. Folketelling 1910, for Nannestad herred. «Ingvald Aamold». Lenke [her](#).

Norges grunnlov, lovdata.no; her finnes historiske versjoner av paragrafene. Lenke til nettsiden [her](#).

Sandmo, Erling. «Hva skal vi med historie. Erling Sandmo». Opptak publisert på shows.akast.com. 2019. Lenke [her](#).

Vedlegg 1 – Digitalisert materiale; sidenummerering samt søkefunksjon

Kommentar om nummerering av sidene i innstillinger trykket i Stortingsforhandlinger

Innstillingene angående ankesaker som gjaldt stemmerettssuspensjon er ikke helt enkelt å henvise til. *Kongeriget Norges stortings forhandlinger* var trykket i ni bind for hver stortingssesjon i det tidsrommet denne oppgaven omhandler, og innstillinger fra de forskjellige komiteene til Stortinget var oftest trykket i bind seks, del A. Et eksempel er *Kongeriget Norges stortings otte og firtiende ordentlige forhandlinger 1898/99. Sjette del. Inneholdende: A. Innstillinger til stortinget*.⁴⁶⁹ I et slikt bind er der samlet innstillinger fra alt fra Jernbanekomiteen og Tollkomiteen til Landbrukskomiteen og fullmaktskomiteen.

Innstillingene fra de ulike komiteene er trykket på rekke og rad i samme bind, og de er gjerne nummerert med sidetall enkeltvis. Det innebærer for eksempel at fullmaktskomiteens «Indst. S. XXIV. (1898/99)», hvis sidetall går fra 1-24 i den trykte utgaven, i Nasjonalbibliotekets digitaliserte versjon av utgivelsen oppgis å være på s.1349-1372.⁴⁷⁰ Med mål om å gjøre det mest mulig oversiktlig for leseren, har jeg valgt å inkludere i referansene både hvilke sidetall i selve innstillingene de aktuelle sakene står omtalt, samt hvilke sidetall saken oppgis å stå omtalt på i de digitaliserte utgivelsene. I en henvisning til eksempelvis Nils Hansen Øinæs anke, vil det dermed i referansene oppgis at saken hans omtales på side 1363 i den digitaliserte utgivelsen og på side 15 i selve innstillingen.⁴⁷¹ En slik dobbel sidehenvisning vil forekomme i første omtale av alle ankesaker. I påfølgende henvisninger til samme sak vil som regel bare siden der den aktuelle saken står omtalt i selve innstillingen anvendes, det vil altså da for eksempel kun stå «Indst. S. XXIV. (1898/99), s.15» i fotnote for å referere til Øinæs sak. Dobbelt sidehenvisning har for øvrig vært nødvendig for å henvise korrekt til enkelte andre digitaliserte utgivelser også.⁴⁷²

I andre bind av Stortingsforhandlinger, for eksempel bind syv der innstillingene tas opp for diskusjon og votering i Stortinget, er imidlertid hele bindet nummerert med sammenhengende sidetall fra utgivelsens første til siste side. Da refererer jeg naturligvis til

⁴⁶⁹ *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1898/99. Sjette del. Bind A. Innstillinger til Stortinget*. Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri. (Årstall for trykk ikke oppgitt). Lenke til den digitaliserte utgivelsen [her](#).

⁴⁷⁰ «Indst. S. XXIV. (1898/99).» I *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1898/99. Sjette del. Bind A*. (Årstall for trykk ikke oppgitt). Lenke til innstillingen i den digitaliserte utgivelsen [her](#).

⁴⁷¹ Ibid. I den digitaliserte utgivelsen: s.1363. I innstillingen: s.15. Lenke direkte til Øinæs sak [her](#).

⁴⁷² Eksempelvis: Lov om mandtal og storthingsvalg av 24.februar 1900. I *Samling af Love enamerede paa syvogfirtiende ordentlige Storthing 1898*. Kristiania: P. T. Mallings Boghandels Forlag, 1898. I den digitaliserte utgivelsen går loven fra s.360 til s.382. Selve loven er markert med sidenummerering fra s.7 til s.29. Lenke [her](#).

sidetallet i utgivelsen på ordinær måte. Et eksempel: Øinæs anke ble innstilt som post 14 og satt på dagsorden i Stortinget 16. desember 1898. Vi finner denne posten på side 499 i *Stortingsforhandlinger 1898-1899, vol.48, bind 7*. Jeg henviser altså da til side 499 selv om den digitaliserte utgaven på Nasjonalbibliotekets nettside oppgir at saken står på side 587.⁴⁷³

Utdypning av metodiske utfordringer; søkefunksjon kan gi upålitelig resultat

Nasjonalbibliotekets digitaliserte utgaver av Stortingsforhandlinger:

I den digitaliserte utgaven av *Kongeriget Norges fire og femtiende ordentlige Stortings Forhandlinger 1904- 1905. Sjette del, A*. Kristiania: Johannes Bjørnstad bogtrykkeri, årstall for trykk ikke oppgitt. Ordet *fattigunderstøttelse* står to ganger på s.2012 i den digitaliserte utgivelsen, det tilsvarende s. 32 i selve innstillingen, men søkemotoren viser ingen treff på akkurat den siden. Lenke [her](#). I samme utgave av *Stortingsforhandlinger* og i samme innstilling står ordet *fattigunderstøttelse* også på s.1990 i den digitaliserte versjonen, tilsvarende s.10 i selve innstillingen.

Nasjonalbibliotekets digitaliserte boksamling:

I den digitaliserte utgaven av *Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner mm. 1894*. Kristiania: Grøndahl & Søns Bogtrykkeri, (årstall for trykk ikke oppgitt). Ordet *understøttelse* står på både s.279 og 280, men søkemotoren gir resultatet: «ingen treff». Lenke [her](#). I samme digitaliserte utgivelse står ordet *mandtallene* på s. 403, men søkemotoren gir resultatet: «ingen treff». Lenke [her](#).

Bull, Edvard. *Arbeiderklassen i norsk historie*. 2.utg. Tiden norsk forlag. Oslo. 1948. Ordet *fattigste* står på s.166, men søkemotoren gir resultatet: «ingen treff». Lenke [her](#).

Fra Nasjonalbibliotekets digitaliserte avissamling:

Nordre Trondhjems Amtstidende Nr.59. Levanger, Tirsdag 28.juli 1903. 55.aargang. Ordet *Mandtal* står på s.3, men søkemotoren gir resultatet: «ingen treff». Lenke [her](#).

⁴⁷³ *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Stortings Forhandlinger 1898-99. Syvende del, inneholdende Forhandlinger i Stortinget*. Kristiania: Centraltrykkeriet, 1899. s.499. Lenke [her](#).

Det forekommer flere tilfeller der søkemotoren er upålitelig, dette er bare noen mer eller mindre tilfeldig valgte eksempler.

Øvrig kommentar: Fordi det har gitt usikre resultat å basere seg på søkefunksjonen alene, har det vært nødvendig å lese store mengder digitalisert kildemateriale med det menneskelige blikk. Det har vært tidkrevende. Det er også et problem at søkemotoren ikke tillater at man søker ved å bruke et ords, eller et leksems, stamme. Man kan for eksempel ikke søke på *suspen**; man må søke på *suspendere, suspenderet, suspenderede, suspension, suspensjonsanmerkning* og så videre. Likedan blir det med eksempelvis *indanke**. Det gir ingen treff. Man er nødt til å søke gjennom digitaliserte skriv flere ganger ved å benytte flere søkeord som eksempelvis da *indanket, indankede og indankelse*.

Vedlegg 2 – Tabell over klager inngitt av Arbeiderpartiet i Bergen i 1900

Tabell 5. Klage på suspensjon av syv fattigunderstøttede bergensere i forbindelse med stortingsvalget i 1903, inngitt på initiativ fra av representantskapet for Det norske arbeiderparti ved Franzen-Eidsvold.

Nr.	Navn	Yrke	Årsak til suspensjonsanmerkning i manntallet	Det lokale valgstyrets kjennelse
58	Andreas Koksvig	Skomakersvenn	Fattigunderstøttelse gitt til hans kones "uekte barn"	Suspensjonsanm. slettes
59	Ole Karlsen	Skomaker	Misforståelse/ slurv hos manntallsfører	Suspensjonsanm. slettes
60	Anders Ruskedal	Skomaker	Ruskedal hadde fått fem kroner av fattigvesenets siste år, uvisst av hvilken grunn	Suspensjonsanm. opprettholdes
61	Karl Fredrik Olsen	Løsarbeider	En fyrvokter med samme navn hadde fått støtte for å begrave sitt barn	Suspensjonsanm. ved løsarbeider Olsen slettes
62	Olai Olsen	Maskinist	Skolestyret hadde forlangt at hans sønn ble satt ut på landet for fattigvesenets regning	Suspensjonsanm. opprettholdes
63	Isak Jensen	Bygningsmann	Erklæring fra fattigforstander fremlagt; Jensen hadde fått understøttelse i form av både penger og naturalia	Suspensjonsanm. opprettholdes
64	Lars Olsen Slettehaug	Rørlegger	Erklæring fra fattigforstander fremlegges; Slettehaug hadde fått 2 kr og kull i understøttelse	Suspensjonsanm. opprettholdes

Kilde: Referat fra Bergen valgstyres møte, 30. august 1900, mappe Bergen, Ab-03, S-1900, Stortingsarkivet, Oslo. Merknad: Referatet er på til sammen 56 nesten fullskrevne sider som er heftet sammen. Heftet er merket med nummer «6» øverst i venstre hjørne på dets forside. Totalt 64 individuelle bergensborgere er nevnt i samme klagepost, post 88, men hver enkelt borger er nummerert innad i posten. Syv av de 64 sakene gjaldt stemmerettssuspensjon på grunn av mottatt fattigunderstøttelse, de de øvrige 57 sakene gjaldt andre årsaker til innklagede feil i valgmanntallet. Som fremgår av tabellen, er de syv understøttede borgerne nummerert som nr.58, 59, 60, 61, 62, 63 og 64. Kjennelsene vedrørende disse står på heftets s.43-47, men i og med at heftet ikke er nummerert lenger enn til s.40, må eventuelle arkivjegere selv telle seg frem til der kjennelsene står.

